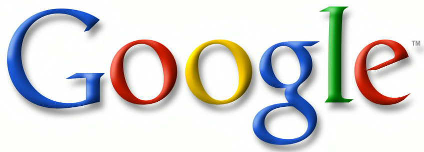
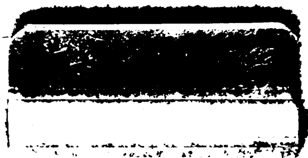

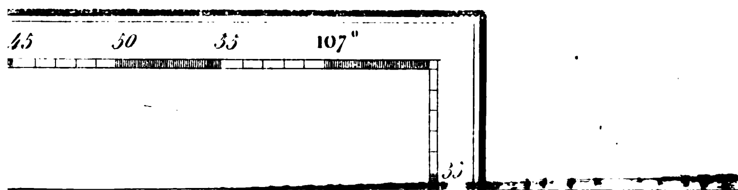

JOHN F. LOUDON

HET EILAND BANKA

EN

ZIJNE AANGELEGENHEDEN.

45
50
55
107"
55

HET EILAND BANKA

EN

ZIJNE AANGELEGENHEDEN;

DOOR

H. M. LANGE,

RIDDER VAN DE MILITAIRE WILLEMSORDE, 4e KLASSE,
GEPENSIONEERD LUITENANT-KOLONEL VAN HET O. I. LEGER.

Met twee Kaarten en een' Afstandswijzer.

TE 'sHERTOGENBOSCH,
BIJ GEBR. MULLER.

1850.

VOORWOORD.

In eene brochure van den kolonel, voormalig secretaris-generaal bij het Ministerie van koloniën, P. van Swieten, uitgegeven in 1849 *bij P. H. Noordendorp te 's Gravenhage, wordt het denkbeeld openbaar gemaakt, om de tinmijnen op het eiland Banka te verpachten, een denkbeeld dat de belangstelling van de natie en van de volksvertegenwoordiging heeft tot zich getrokken.*

Ofschoon ik in het algemeen een tegenstander ben van alle monopoliën, en een voorstander van aanmoediging en ondersteuning van particulieren handel en nijverheid, zoo bestaan naar mijne meening tegen eene verpachting der vermelde tinmijnen bedenkingen, die wel verdienen in overweging genomen

te worden, alvorens tot zulk eenen gewigtigen maatregel worde overgegaan, en ik heb mij daarom voorgenomen die bedenkingen in de volgende bladen aan het publiek mede te deelen, vergezeld van mijne herinneringen aan een driejarig verblijf op genoemd eiland.

Hoewel ik op Banka alleen in militaire betrekking werkzaam ben geweest, hebben onderscheidene reizen, die ik op dat eiland gemaakt heb, het onderhoud met de heeren administrateurs der mijndistrikten, en verschillende omstandigheden, mij toch eenige algemeene kennis van deze kostbare bezitting doen verkrijgen, en hoe oppervlakkig, onvolledig en gebrekkig die kennis ook wezen moge, heb ik onder omstandigheden als de tegenwoordige gemeend, daarvan naar mijn beste vermogen ten algemeenen nutte te moeten gebruik maken. En welke dan ook de bestemming van het eiland Banka worden moge, wil ik mij het verwijt besparen, van niet mijne zwakke pogingen ten beste te hebben aangewend. Het is er verre af, dat ik mijne inzigten en beschouwingen als de ware en als onfeilbaar zou willen opdringen, doch wrijving van gedachten zal ook deze aangelegenheid niet schaden. Hij echter, die in de volgende bladzijden wetenschappelijke nasporingen zoeken mogt, zal zijne verwachting bedrogen vinden.

Bij gemis van voldoende eigen aanteekeningen, voornamelijk wat de tinmijnen betreft, heb ik een ruim gebruik gemaakt van de opstellen, voorkomende in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, 5den jaargang, 2de deel, bladz. 392 - 419; 6*den jaargang*, 2*de deel*,

bladz. 49 - 85; *8sten jaargang*, *4de deel*, *bladz.* 125 - 155; *en 9den jaargang*, *1ste deel*, *bladz.* 117 - 120, *hetgeen ik hoop dat de schrijvers dier stukken mij zullen ten goede duiden. Tevens heb ik geraadpleegd het in* 1841 *te Heidelberg uitgegeven werk van Dr. F. Epp*, *getiteld* Schilderungen aus Ost-Indiëns Archipel.

Juist toen ik mijnen arbeid voltooid had, kreeg ik in handen de derde aflevering van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indie voor dit jaar, en vond daarin de Inleiding *van een* Verslag aangaande het eiland Banka, *door Thomas Horsfield, uit het Engelsch vertaald door den hoogleeraar P. J. Veth. Van deze inleiding, waarin de geschiedenis van Banka behandeld wordt, heb ik ter verbetering en aanvulling nog eenig gebruik gemaakt.*

Vermits ik had opgemerkt, dat van Banka slechts zeer gebrekkige kaarten bestonden, heb ik mij gedurende mijn verblijf op dat eiland, zoo veel de tijd en de middelen dit toelieten, beijverd om eene verbeterde kaart zamen te stellen, waarvoor zoo wel de verschillende reizen die ik op het eiland gedaan heb, mij dienstig zijn geweest, als de welwillende hulp, welke ik van anderen heb mogen ondervinden. Het is deze kaart welke ik hier bijvoeg. Zij is echter, zonder mijne voorkennis, reeds uitgegeven in het 4de deel van den 8sten jaargang van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indie, hetgeen mogelijk was, doordien ik, na mijne terugkomst op Java in 1846, *den schout-bij-nacht, thans vice-admiraal E. B. van den Bosch aanbood van deze kaart eene*

kopie te nemen, en zulks uit erkentelijkheid voor de welwillende hulp, welke die vlag-officier mij verleend had, om de kusten volgens de laatste opnemingen te verbeteren. Deze vermelding acht ik noodig, om te voorkomen, dat ik ter zake van het uitgeven van mijn eigendom, door de redactie van bovengemeld tijdschrift bemoeijelijkt worde.

DE SCHRIJVER.

's Hertogenbosch,
April 1850.

HET EILAND BANKA

EN ZIJNE AANGELEGENHEDEN.

Banka, eigenlijk Bangka, ook China-Batta genaamd, is een der kleinere Sunda-eilanden, en gelegen tusschen 1° 30' en 3° 5' zuiderbreedte, en tusschen 105° 10' en 106° 53' lengte beoosten Greenwich. Billiton en de andere daarbij behoorende eilandjes niet mede gerekend, heeft Banka eene oppervlakte van 223 vierkante geögraphische- of 12240 vierkante Nederlandsche mijlen. Van Sumatra is dit eiland afgescheiden door eene zee-straat, die naar hetzelve Straat-Banka genoemd wordt, en die, even als dit eiland, zich over het algemeen van het noordwesten naar het zuid-oosten strekt, en ruim 25 zeemijlen lang is. Op de breedste plaats, namelijk aan het noordwestelijk uiteinde, heeft deze straat eene breedte van 5, doch bij het smalste gedeelte, te weten tusschen den zoogenaamden valschen hoek van Sumatra en Tandjong-Pangong of Lalarie, eene breedte van slechts 1½ zeemijlen.

Het eiland Banka is smal en langwerpig, en heeft, zoo als gezegd is, eene strekking van het noord-westen naar het zuid-oosten; zijn vorm is nogtans zeer onregelmatig; het heeft verscheidene bogten en inhammen, die

ver landwaarts inloopen. Aan den west- en zuid-westkant wordt het over de geheele lengte door Straat-Banka bespoeld, ten noorden en noord-oosten door de Chinesche zee, ten oosten door de Straat-Gaspar, die het van het eiland Billiton afscheidt, terwijl de zuid-oostelijke uithoek eindelijk door de Java-zee bespoeld wordt.

De bodem van het eiland is over het algemeen heuvelachtig golvend. Hij bevat eenige vlakten, die meerendeels moerassig zijn, terwijl zich hier en daar, meestal op zich zelf staande, meer in het oogvallende hoogten verheffen. De voornaamste dezer hoogten zijn: de Marras, 2617 Rijnl. voeten hoog, gelegen aan den zuid-oostelijken inham van de Klabat-Baai; de berg Pading, ten zuid-oosten van Koba, 2397 Rijnl. voeten hoog; ten noorden van, en nabij de hoofdplaats Muntok, de Monopijn of Menoembing, die eene hoogte heeft van 1560 Rijnl. voeten, en met de mindere hoogten Kekoekoes en Klompong eene kleine keten vormt, welke zich in eene W. Z. W. rigting uitstrekt tot aan de rivier van Belo. Dwars over deze kleine bergketen, het vervolg van den Menoembing uitmakende, loopt de weg van Muntok naar de binnenlanden. Voorts heeft men nog het Parmissang-gebergte, dat al mede eene slechts korte keten vormt, langs een klein gedeelte van Straat-Banka en de rivier van Bangka-Kotta, en eene hoogte van 1325 Rijnl. voeten bereikt, terwijl verder zuidwaarts vooral in aanmerking komt, de geisoleerde piek nabij Toboali, Goenong-Pajong of St. Paulus-berg genaamd, die ongeveer 1000 Rijnl. voeten hoog is. Verder heeft men onder de bergen of heuvels van mindere hoogte nog de bergen Manka of Mankoe, de Mapor, Rebo, enz.

Velen zijn van gevoelen, dat Sumatra, Java, Bali, Lombok, Sumbawa en de zich verder oostelijk uitstrekkende eilanden-reeks, waarschijnlijk onderling te zamen hangen, en door eene gelijktijdige terreinverheffing ontstaan zijn; zoo ook de eilanden Singapoera, Bintang met Battang en Gallong, Lingga, Sinkep, Banka, Lepar en Billiton als eene daarmede parallel loopende voortzetting der bergen van het schiereiland Malakka moeten beschouwd worden, en meenen, dat het eiland Banka, hetwelk door de zeestraat van dien naam van Sumatra is gescheiden, voorheen met dat groote eiland zoude zijn vereenigd geweest. Deze laatste onderstelling komt mij echter zeer onwaarschijnlijk voor, omdat daartegen pleit de omstandigheid, dat, volgens het gevoelen van deskundigen, de oostkust van Sumatra, althans op die hoogte, uit alluvialen grond bestaat, die door aanslibbing eene gedurig toenemende uitgestrektheid verkregen heeft, zoodanig dat de hoofdstad Palembang, zoo wel als Ringat, de residentie van den sultan van Indragiri, - welke plaatsen eenige eeuwen geleden zeehavens geweest zijn, of althans niet ver van de zee moeten gelegen hebben, - thans 15 à 16 Duitsche mijlen van het strand verwijderd liggen, terwijl de kusten op eene aanzienlijke breedte nog zeer laag en moerassig, en dien ten gevolge niet begaanbaar zijn. Deze aangroeijing of aanslibbing van het strand heeft nog bij voortduring plaats, even als op sommige gedeelten van de noordkust van Java en elders. Uit deze omstandigheid is mijns inziens af te leiden, dat de Straat-Banka, eenige eeuwen geleden, veel breeder moet geweest zijn dan thans, en dat de eilanden Banka en Lingga voorheen verder van de kust van Sumatra moeten zijn ver-

wijderd geweest. Immers wanneer zij werkelijk behooren tot eene eilanden-reeks, welke eene voortzetting van het schiereiland Malakka uitmaakt, en zich zuid-oostwaarts van daar uitstrekt, schijnt die eene parallelle rigting, maar op aanmerkelijken afstand, met de bergen van Sumatra gevolgd te zijn, even als ook de eilanden langs Sumatra's westkust gelegen, de sporen van eene andere dergelijke parallelle terrein-verheffing toonen.

Het eiland Banka is van primitive vorming. De kern der voornaamste bergen bestaat uit graniet (*), terwijl de rotsen, die zich op sommige plaatsen tot eene aanzienlijke hoogte verheffen, voornamelijk uit veldspath, kwarts en glimmer, hier en daar met turmalin vermengd, bestaan. Tot nog toe schijnen geene vulkanische verschijnselen ontdekt te zijn dan twee warme bronnen, waarvan de eene gelegen is aan den voet van het Parmissang-gebergte, 2 à 3 uren van zee verwijderd; deze heeft eene warmte van 186° tot 190° F. en het water bevat hoofdzakelijk gezwaveld waterstof-gas, in verbinding met eenige deelen zoutzure soda en eene in het oogloopende hoeveelheid talk-aarde. De andere warme bron moet zich bevinden aan den voet van den berg Mankoe, nabij de kampong Klassah in het distrikt Pankal-pinang.

Het eiland bevat, vooral het aan de straat Banka belendende gedeelte, eenige vrij uitgestrekte moerassen, door de inboorlingen *lalap* genoemd. Ook vindt men er eenige vrij belangrijke rivieren, zooals: de Soengei-Djering, de rivieren van Marawang, van Bangka-

---

(*) Zie het Tijdschrift voor Nederl. Indië, 8sten jaargang, 4de deel, bladz. 127, en de *Schilderungen* van Dr. Epp., bladz. 132.

Kotta, de Soengei-Slan, de rivieren van Kampa, van Koerouw, enz. Moeijelijk zoude het te verklaren zijn, hoe een eiland, van zulk eene geringe oppervlakte en breedte en dat geene zeer hooge bergen heeft, zulke aanzienlijke stroomen bevat, die met geene mogelijkheid genoegzaam door den regen, hoe meniguldig die op Banka ook valt, kunnen gevoed worden, zoo niet de zee bij vloed deze stroomen binnen liep, en hen tot hunne tegenwoordige breedte en diepte had uitgespoeld. De vloed wordt in de meeste rivieren dan ook nog waargenomen tot ver van hare uitwatering, en de rivier van Marawang heeft op die wijze, van hare uitwatering in zee af, tot ver boven de redoute te Bato-roessak eene breedte, waardoor zij met de grootste rivieren in ons vaderland kan wedijveren, en daarbij eene aanzienlijke diepte, zoodat zij voor de grootste schepen zoude bevaarbaar zijn, indien het binnenkomen niet bemoeijelijkt werd door eene bank voor de monding. Deze toestand der rivieren brengt noodwendig het nadeel mede, dat zij grootendeels tot ver van hare monding ondrinkbaar water hebben.

De oostkust van het eiland bestaat voor het grootste gedeelte uit een vrij steil zandig strand, hetwelk op vele plaatsen zeer klipachtig is. Dit strand wordt in de oost-mousson door eene zware branding gebeukt, waardoor voor de monding der rivieren banken worden opgehoopt, die, zoo als ten aanzien van de rivier van Marawang is aangemerkt, de vaart op dezelve zeer bemoeijelijken, en het laden en lossen der schepen gaat in dat jaargetijde, aan deze zijde van het eiland, met groote bezwaren vergezeld. Ook heeft men op de oostkust eenige in zee vooruitspringende hoogten, zooals

de Tandjong-Toean, de Tandjong-Bato, de Tandjong-Laijang, de Tandjong-Radja en de Tandjong-Berikat.

Over het algemeen bestaat de grond uit afwisselende lagen van onderscheidene dikte, van eene vaste ijzerhoudende, met fragmenten van kiezel en berg-kristal doormengde leemaarde van verschillende kleuren, als: rood, geel, bruin, tot het helderste wit overgaande, doch vooral wordt deze leemaarde in eene oker-gele kleur over het geheele eiland aangetroffen, en daarvan als bouwstof gebruik gemaakt, zoo als later zal worden vermeld. Over deze leemaarde ligt op vele plaatsen eene zeer dunne laag zwarte, wrijfbare tuin- of moederaarde (*humus*), welke over het geheele eiland de dikte van één tot anderhalf of twee voet zelden te boven gaat. Men vindt echter vele plaatsen, waar de vermelde leemaarde niet overdekt, maar voor het oog bloot ligt.

Van de geschiedenis van Banka van vroegeren tijd, namelijk vóór de komst der Europeanen in den Indischen archipel, schijnen weinig of geene overleveringen te bestaan. Na de komst der Europeanen in den vermelden archipel werd het echter spoedig bij hen bekend, doordien de straat Banka den meest gebruikelijken weg vormt, voor de vaart op Malakka, China, Japan enz. Des niet te min trok het eiland Banka, zoo het schijnt, vermoedelijk wegens deszelfs onvruchtbaarheid, weinig de aandacht der Nederlanders of andere Europeanen tot zich, tot dat, in 1668, de bescherming der O. I. kompagnie werd ingeroepen door den koning, die dat eiland, gezamenlijk met Bliton of Billiton onder zijn gebied had, doch zich niet

bestand achtte tegen buitenlandsche vijanden. Bij zijn overlijden, dat eenige jaren later, omstreeks 1670 tot 1680, plaats vond, liet hij de beide eilanden als erfdeel aan zijne weduwe, die zich later in het huwelijk begaf met den vorst van Palembang, waardoor deze laatste op eene gemakkelijke wijze in het oppermagtig bezit kwam van twee eilanden, waarvan de groote waarde destijds echter nog niet bekend was (*).

Gedurende de regering van den Soesoenan Ratoe-Tjandi-Walang, over het Palembangsche rijk, en toen diens zoon het bewind voerde op Banka, werd omstreeks het jaar 1709 of 1710 bij toeval ontdekt, dat dit eiland tinmijnen bezit, en wel zoo men zegt door zekeren Batin-Angor, in het distrikt Marawang, bij gelegenheid van het branden eener *ladang* (veld voor den rijstbouw), waarbij een gedeelte erts kwam bloot te liggen. Dit toeval gaf aanleiding tot een nader onderzoek van den grond, waaruit zijn groote rijkdom aan tinerts bleek. Eene dergelijke toevallige ontdekking had omstreeks denzelfden tijd plaats nabij Tjamporan, bij gelegenheid dat eene kleine kreek, de Soengei-Mabat, die in de rivier van Marawang uitloopt, werd schoon gemaakt. Volgens Horsfield had de ontdekking plaats in 1711 door eenen hevigen brand in eene kampong (**). Wat het jaartal betreft is hij met zich zelven in strijd, daar hij den dood van Soesoenan Ratoe-Tjandi-Walang reeds in 1710 stelt.

(*) Zie W. L. de Sturler, Proeve eener beschrijving van het gebied van Palembang, bladz. 6 en 7.

(**) Zie het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, jaargang 1850, bladz. 204.

De bewerking der tinmijnen werd in het eerst door inboorlingen van Banka verrigt, ten voordeele van den sultan van Palembang. Deze bewerking was even gebrekkig als eenvoudig. Door het graven van ronde kuilen van 3 à 4 voet middellijn, waaruit de aarde tot op eene zekere diepte gedolven werd, en die door onderaardsche gangen met elkander in verband stonden, verkreeg die arbeid eenige overeenkomst met het mijnwerk in Europa. De opgedolven aarde werd daarna gewasschen, en de daardoor verkregen erts vervolgens in kleine fornuizen tot metaal gesmolten. Deze manier om de mijnen te bewerken duurde ongeveer 12 jaren, tot dat onder den Palembangschen sultan Mahmoed-Badroe'd-din, een der ondernemendste vorsten welke dat rijk immer gehad heeft, werd overgegaan tot eene geregelde bewerking der tinmijnen door Chinezen, en ofschoon ook hunne wijze van bewerking zeer gebrekkig was en nog is, iets waarover later opzettelijk zal gehandeld worden, leverde zij nogtans verbazende uitkomsten, zoodat het product in 1740 reeds 25,000 pikols bedroeg. Omstreeks dien tijd werden op Banka drie Chineesche hoofd-etablissementen, voor het beheer der tinmijnen, gevestigd, als: een te Belo, ongeveer 6 palen oostelijk van de tegenwoordige hoofdplaats Muntok, alwaar de chinees Assing, bekend wegens de verpligting, die de bevordering van de tinmijnbewerking in der tijd aan hem gehad heeft, zijn verblijf hield. Een tweede werd gevestigd te Pandjie, een klein uur gaans van Blinjoe, en het derde te Tampillang, in de straat Banka, aan een riviertje, ten naastenbij op een paal afstand van het strand gelegen, digt bij het eiland Semoebong, tusschen de Soengei-Djering en Soengei-Kotta-Wrin-

gin. Deze etablissementen, die tevens verdedigbaar waren tegen de zeeroovers, hadden eenen tamelijken omvang; de gebouwen, zoowel als de muren, die ze omgaven, waren zeer hecht van leem opgetrokken, zoo als de bouwvallen te Belo en te Pandjie zulks thans nog bewijzen; terwijl de muren van het voormalig etablissement te Tambillang, toen ik die plaats in 1844 bezocht, nog in zeer goeden staat waren. Het overblijfsel van dit etablissement werd, toen het den 17den Maart 1820, gedurende de onlusten, welke destijds op Banka heerschten, door onze troepen genomen werd, voor een steenen fort aangezien, zoo als blijkt uit bladz. 143 van het 10de deel van den *Militairen Spectator*.

Ongeveer van 1722 tot 1732 hield zich op Banka op de van Palembang verdreven sultan Anom, die zich eenen grooten aanhang had weten te verwerven, waaronder een aantal Boeginezen, en eenige verschansingen had opgeworpen, als te Koba, Pako enz. In laatstgemeld jaar werd hij door eene expeditie, die van Batavia was uitgezonden, van Banka verdreven. Na eenigen tijd op Billiton te hebben doorgebragt, keerde hij heimelijk terug naar Palembang, doch werd daar gevat en ter dood gebragt.

De sultans van Palembang werden, even als zoo vele andere vorsten in den Indischen archipel, cijnsbaar aan de Hollandsche O. I. kompagnie; een natuurlijk gevolg van den invloed, dien deze zich op hunne dynastie wist te verwerven en op hunne regering uitoefende. Zij had in hun gebied eene versterkte factorie gevestigd, juist over den kraton der vorsten, met welke zij verdragen sloot, betrekkelijk het handelsmonopolie in Banka-tin. Deze ver-

dragen werden herhaaldelijk vernieuwd, doorgaans telkens, wanneer het gebied van Palembang in andere handen overging, en onder andere in het jaar 1777, toen de hoeveelheid tin, welke de kompagnie jaarlijks zoude aannemen op 30,000 pikols schijnt gebragt te zijn.

Van 1756 tot 1776, genoot Banka eene ongestoorde rust, en tot 1785 viel ook niets voor, dat bijzondere vermelding verdient. Met dat jaar echter begon eene reeks van rampen en onheilen dat eiland te teisteren, en duurde nagenoeg 20 jaren voort, hoofdzakelijk ten gevolge van den oorlog waarin de Hollanders met de vorsten van Riouw en Lingga gewikkeld waren.

Ten einde de Hollanders zooveel mogelijk te benadeelen, deden de gemelde vorsten aanhoudend aanvallen op Banka, daarin bijgestaan door hunne bondgenooten, de zeeroovers van Magindanao, Ilanons genoemd, naar de baai van Ilano, hun gewoon verblijf op dat eiland, alsmede door eenen anderen doorgaans van den zeeroof levenden stam, die onder den naam van Rajat's bekend is.

De zich snel opvolgende aanvallen van deze zeeschuimers waren achtervolgens tegen alle gedeelten van het eiland gerigt, en alleen Muntok, dat in wêerbaren staat werd gebragt, bleef daarvan verschoond. Zij roofden allerwege alles wat de arme bevolking bezat weg, maar voornamelijk de bewoners zelven, om welke magtig te worden zij de rivieren en kreken tot diep landwaarts in opvoeren. Hunne aanvallen en strooptogten waren zoo menigvuldig, en volgden elkander zoo spoedig op, dat alle rust aan de ongelukkige bevolking benomen werd. Niet alleen had de bewerking der tinmijnen daardoor zooveel te lijden, dat het product alleronbeduidendst werd, en bijna

geheel te niet ging; maar de rijst-kultuur, die op Banka toch zoo gebrekkig is, en nooit genoeg opbrengt om in de behoefte der bevolking geheel te voorzien, werd gedurig verstoord en daarom verwaarloosd. Daar bovendien de Ilanons de gemeenschap met Palembang gedurig stremden, en allen toevoer van levensmiddelen beletteden, zoo ontstond een hongersnood, die vele menschen ten grave sleepte.

De Palembangsche vorsten waren zoo het schijnt, èn niet bij magte, èn te onverschillig, om Banka krachtdadig te hulp te komen, en de voornaamste onderstand, welke door hen verleend werd, bestond in eene bijdrage in geld, voor het opwerpen eener verschansing om de hoofdplaats te beschermen, welke verschansing, waarvan de overblijfselen even bewesten Muntok nog te zien zijn, Benting-Sariboe genoemd werd.

In 1804 verwijderden de Ilanons zich langzamerhand uit deze streken, waartoe de uitgeputte staat van Banka en van zijne bevolking wel hoofdzakelijk zal hebben aanleiding gegeven. Maar de ongelukkige bevolking, die zoo wel door den menschenroof der Ilanons, als door hongersnood en emigratie, reeds zoo zeer was verminderd, werd nu in zulk eene hevige mate door de kinderziekte bezocht, dat de overgebleven bewoners van het eiland daaraan voor de helft bezweken.

Ofschoon rust en vrede na dien tijd op Banka van lieverlede terugkeerden, bleef de beklagenswaardige bevolking toch steeds aan de verdrukking en knevelarij van de Palembangsche vorsten en hunne zendelingen of hoofden blootgesteld, zoo dat de inbezitneming van dat eiland door de Engelschen in 1812, die weinige jaren later door eene

Nederlandsche vestiging vervangen werd, als eenen wezenlijken zegen voor de bevolking mag worden aangemerkt, hetgeen ook velen onder hen rondborstig hebben verklaard.

In het jaar 1811 werd de Hollandsche bezetting te Palembang, met uitzondering van één man, die ontkwam, op eene verraderlijke wijze vermoord, en daardoor de verstandhouding en het handelsverkeer ten eenemale verbroken.

De Engelschen gaven, door hunne intrigues en aanblazingen, grootelijks aanleiding tot deze daad, waartoe bij den bloeddorst en den haat tegen alle Europeanen van den toenmaligen sultan Mahmoed-Badroe'ddin, (een nakomeling van den bovenvermelden sultan van dien naam) trouwens niet veel aansporing vereischt werd.

Maar was het den Engelschen al gelukt het Nederlandsch gezag te Palembang te doen omver werpen, het hunne was er nog niet voor in de plaats gesteld. De sultan beschouwde zich als van alle vreemde banden ontslagen, en weigerde voortaan de levering van tin, uit de mijnen van het hem toebehoorende eiland Banka.

Deze houding van den sultan was, meer dan verontwaardiging over den verfoeijelijken moord der Nederlandsche bezetting, oorzaak, dat in 1812, onder den met roem bekenden Engelschen generaal Gillespie, eene expeditie voor Palembang verscheen, op aannadering van welke de sultan naar de binnenlanden vlood. De Engelschen namen bezit van de hoofdplaats, verklaarden sultan Mahmoed-Badroe'd-din van zijne waardigheid vervallen, en riepen in zijne plaats tot sultan uit, zijnen jongeren broeder Ahmed-Nadjmoe'd-din, met wien een tractaat gesloten werd, waarbij het grondbezit van Banka,

Billiton en onderhoorige eilanden, in volle souvereiniteit aan de Engelschen werd afgestaan.

Na het sluiten van dit tractaat vertrok de generaal Gillespie, aan het hoofd der militaire magt, naar Banka om van dat eiland bezit te nemen, te Palembang eene bezetting van 100 man achterlatende. Na eene mislukte proefneming om den zetel te Tàndjong-Kalean te vestigen, die wegens de ongezondheid van het klimaat daar ter plaatse moest worden opgegeven, vestigde het Britsch bewind dien zetel in de, slechts kort na de ontdekking der tinmijnen gestichte, hoofdplaats Muntok, ten zuiden van den berg Menoembing of Monopijn, in eene noord-oostelijke rigting tegen over de monding van de Soensang of rivier van Palembang. De naam dier plaats werd voortaan ter eere van den gouverneur-generaal van Britsch-Indië, Lord Minto, met kleine wijziging Minto uitgesproken, maar is door het Nederlandsch bestuur weder in Muntok veranderd (*).

Hij stelde nu den kapitein Meares aan tot resident over Banka en Palembang, en aan dezen eene genoeg-

---

(*) Voor dit gedeelte van de geschiedenis van Banka is hoofdzakelijk gevolgd het 10de deel van den *Militairen Spectator*, bladz. 112 - 116, en ook geraadpleegd *de Gids*, jaargang 1849, 2de deel, bladz. 586 - 593 en bladz. 681 - 689. De voorstelling zoo als die in den *Militairen Spectator* voorkomt, alsof de hoofdplaats door de Nederlanders voor het eerst Muntok genoemd werd, is echter onjuist, daar zij dien naam reeds lang vóór de komst der Engelschen droeg, en zoo genoemd was naar het opperhoofd van het grondgebied waarin zij gesticht werd, met name Pa-Mento (vergelijk bladz. 205 van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indie*, jaargang 1850, derde aflevering).

zame krijgsmagt latende, keerde hij met het overige der expeditie naar Java terug. De kapitein Meares overleed korten tijd daarna te Muntok aan eene wonde, die hij, bij de vervolging van den ex-sultan van Palembang in de binnenlanden van dat rijk, gekregen had. Als resident over Banka en Palembang werd hij vervangen door den majoor W. Robinson.

Door dezen resident werden onderhandelingen aangeknoopt met den ex-sultan Mahmoed-Badroe'd-din, ten gevolge van welke deze weder hersteld werd in de regering van Palembang, terwijl de afstand aan de Engelschen van de eilanden Banka en Billiton in het tractaat zijner herstelling bekrachtigd werd. Aan sultan Nadjmoe'd-din, die zoo doende van de regering vervallen was, werd de titel van sultan van Banka toegezegd.

Deze handelingen van den resident Robinson werden door het Engelsche gouvernement afgekeurd; hij werd dientengevolge door een ander vervangen, en de sultan Mahmoed-Badroe'd-din werd, bij eene proclamatie van 4 Augustus 1813, weder in de regering vervangen door zijnen broeder Ahmed-Nadjmoe'd-din.

Toen de laatstgenoemde weder als sultan in de regering hersteld was, sloot men met hem een traktaat, waarvan artikel 1 luidt als volgt: „ De sultan Ahmed-Nadjmoe'd-
„ din, voor hem zelven, zijne erven en opvolgers en
„ in naam van al de Pangerans, Mantries en verdere
„ hoofden van Palembang, doet aan Z. M. den Koning
„ van Groot-Brittanje en Ierland en aan de honorabele
„ O. I. kompagnie, afstand van het volle en onbepaalde sou-
„ vereine bezit van het eiland Banka, het eiland Billiton
„ en al de kleine eilanden, daarbij gelegen en daartoe be-

„ hoorende. De Sultan verbindt zich, om een iegelijk „ vrij en ongehinderd van en naar Palembang en Banka „ te laten gaan en komen," enz.

Toen in 1816 de overgaaf van de kolonie door de Engelschen aan de Nederlanders plaats had, werd ook Banka daaronder begrepen, ofschoon de Nederlanders nooit bezitters van dat eiland geweest waren en er slechts een kantoor gehad hadden; maar bij artikel 2 van het traktaat, dat in 1814 tusschen de beide mogendheden gesloten werd, wordt uitdrukkelijk gezegd: „ dat het eiland Banka in volle „ souvereiniteit werd afgestaan aan de Nederlanden, in rui- „ ling voor de residentie Cochin en aanhoorigheden, op „ de kust van Malabaar." Wel hebben hieromtrent eenige discussiën plaats gehad, tusschen de Engelsche autoriteiten en de Nederlandsche commissarissen voor de overname der kolonie, doordien de Britsche autoriteiten het aan Banka onderhoorige eiland Billiton daaronder niet wilden begrepen hebben, omdat het in het traktaat niet speciaal werd genoemd; doch deze discussiën zijn door de wederzijdsche kabinetten in Europa vereffend, in den zin, dien de Nederlandsche commissarissen aan het traktaat gehecht hadden, en difinitief geregeld bij het traktaat van 1824.

Nadat de Engelschen, ten gevolge van het in 1812 met den Palembangschen sultan Ahmed-Nadjmoe'd-din gesloten traktaat, het beheer over Banka hadden aanvaard, stelden zij ambtenaren en inspecteurs aan voor het beheer der tinmijnen, en om den smokkelhandel te weren, die in het product dezer mijnen zoo grovelijk gedreven werd; terwijl de tot dus verre bestaan hebbende inrigtingen werden afgeschaft.

Ofschoon door dezen maatregel het doel, het weren van den smokkelhandel in tin, slechts ten deele bereikt werd, - want deze werd nog altijd gedreven in het zuidelijk gedeelte van het eiland, waartoe de nabuurschap van Billiton bij uitstek gunstig was; - ofschoon dit doel, zeg ik, slechts ten deele bereikt werd, zoo werd hierdoor niet te min aan het eigenbelang van vele voorname en mindere personen op Banka en te Palembang een gevoelige slag toegebragt. De sultan verloor daardoor een belangrijk gedeelte zijner inkomsten; de pangerans en mantries ondervonden eene gevoelige vermindering in de giften van den sultan, welke voor velen hunner het voornaamste middel van bestaan uitmaakte; in één woord, allen die, langs wettige of slinksche wegen, voordeelen van de tinmijnen getrokken hadden, de mijnwerkers zelven uitgezonderd, werden er voor het grootste gedeelte van verstoken. Dientengevolge hadden onder het Engelsche bewind op Banka woelingen, rooverijen en moorden plaats, en de wanorde kon niet geheel door hen bedwongen worden. Deze staat van zaken duurde voort bij de aanvaarding van het eiland door het Nederlandsch bestuur, en kreeg eene groote uitbreiding door den opstand van den Palembangschen vorst, ten gevolge van welken ons bestuur en de bezetting aldaar, in 1819 genoodzaakt werden zijn gebied te verlaten en zich naar Muntok te begeven. Toen braken op het eiland Banka, voornamelijk door den invloed en de ondersteuning van Palembang, onlusten uit, die voortduurden, tot dat de sultan Mahmoed Badroe'd-din in 1821 was ten onder gebragt, onlusten van zoo veel aanbelang en uitgebreidheid, dat voor het behoud en de bescherming van onze etablissementen op Banka, eene magt aan troepen en vaartuigen gevorderd

werd, die de anders zeer aanzienlijke inkomsten van dit eiland, geheel verslond. De door het Engelsch bewind op Banka gevestigde etablissementen waren nog geenszins in eenen goed verdedigbaren staat, toen zij kort voor deze onlusten door het Nederlandsch bestuur werden overgenomen, en het geschut met affuitage, waarmede zij bewapend waren, en dat voor *bekwaam* door de Engelschen was overgegeven, werd, bij eene inspectie van den luitenant-kolonel der artillerie Riesz, bevonden onbruikbaar of zeer gebrekkig te zijn, zoodat de bedreigde etablissementen voor geene goede verdediging vatbaar waren. Hierdoor werd bij de uitbarsting dezer onlusten de zorg des te grooter, de taak van het bestuur des te moeijelijker, en het kon wel niet anders of de gang der zaken op Banka in het algemeen moest daarvan nadeelige gevolgen ondervinden.

Maar aangezien van deze onlusten, die voornamelijk door de middelen en den invloed van Palembang verwekt en onderhouden werden, eene beschrijving voorkomt op bladz. 135 - 151 en bladz. 157 en 158 van het 10de deel van den *Militairen Spectator*, eene beschrijving welke even keurig als uitvoerig bewerkt is door den kapitein, thans luitenant-kolonel der artillerie A. Meis, zoo zal ik mijne lezers voor de bijzonderheden dier gebeurtenissen verwijzen naar die beschrijving, waaraan de laatstvoorgaande bladzijden ook grootendeels zijn ontleend. Alleen zal ik nog hierbij voegen, dat de onderhavige onlusten op Banka onder andere ook gekenmerkt werden door den moord van den resident Smissaert, die den 14den November 1819 plaats had, op zijne terugreis van Pankal-Pinang naar Muntok, en op een dagmarsch afstand van eerstgenoemde

plaats, alwaar hij, slechts door eenige gewapende oppassers begeleid, door de muitelingen, aangevoerd door zekeren Depatti-Barin, overvallen werd. De resident Smissaert werd in het burgerlijk bestuur op Banka opgevolgd door den luitenant-kolonel Keer, die tevens met het militair bevel belast was.

Verschillende gevechten werden geleverd en onderscheidene zeer vermoeijende togten moesten ondernomen worden, waardoor zoowel de moed als de volharding van onze troepen op eene zware proef werden gesteld, zonder eene gewenschte uitkomst op te leveren; doch de rust keerde op Banka van lieverlede terug, nadat de Palembangsche sultan Badroe'd-din in 1821 door onze zegevierende wapenen was ten ondergebragt.

Het onder Banka behoorende eiland Billiton of Bliton werd in het laatst van 1821 in bezit genomen, voornamelijk met het doel om de zeerooverij tegen te gaan. De pangeran Sjerief-Mohammed werd tot dat einde van Palembang derwaarts gezonden, met een aantal inlandsche praauwen. Den 25sten October van dat jaar heesch hij op Billiton de Nederlandsche vlag, liet de hoofden den eed van trouw aan het Nederlandsch gezag afleggen, en verklaarde uit naam der regering, dat deze de bewoners van Billiton onder hare bescherming nam. In de maand Mei 1822 werd dit eiland onder een meer geregeld bestuur gebragt. De kapitein Motte verscheen er toen als civiel en militair gezaghebber; hij bragt eenige militaire magt mede tot bezetting, en liet eene kleine verschansing opwerpen. Deze gezaghebber vond er eenen volslagen staat van regeringloosheid; het was een schuilhoek van zeeroovers, alle bronnen van eerlijk bestaan

waren verwaarloosd, en de hoofden zelf bestuurden, of ondersteunden ten minste den zeeroof.

Eenige jaren later is het onmiddellijk bestuur over Billiton weder overgegaan op een inlandsch opperhoofd, met den titel van *depatti*, doch onder de bevelen en het toezigt van den resident van Banka, en de geheele bezetting van het eiland bestaat nu sedert verscheidene jaren uit één' inlandschen sergeant met twaalf inlandsche fuseliers (doorgaans Javanen), welke uit het garnizoen van onzen post te Toboali op Banka aldaar gedetacheerd, en om de drie maanden verwisseld worden. Dit detachement houdt verblijf binnen eene verschansing van het inlandsch hoofd te Tjeroetjoep, op de westkust van het eiland, nabij de monding van de rivier van dien naam. Deze bezetting schijnt daar alleen geplaatst te zijn om onze vlag te beschermen, en onze aanspraak op het bezit van dat eiland bij voortduring te doen blijken, terwijl zij tevens nuttig is tot vermindering van den zeeroof in die wateren, of althans tot het beteugelen der deelneming daaraan door de hoofden en bevolking van Billiton, naardien de hoofden natuurlijk vreezen moeten, dat van hetgeen op Billiton voorvalt door dit detachement veel ter kennis zal komen van het Nederlandsch bestuur, zoo te Taboali als te Muntok. Ter bereiking van dit doel, kan het voormelde detachementje te Tjeroetjoep voldoende geacht worden, maar de driemaandelijksche verwisseling, zoo als die thans geschiedt, is daarvoor ook noodig, zoowel om eene te groote verbroedering en verstandhouding der Javaansche soldaten met de hoofden en ingezetenen daar ter plaatse te voorkomen, als om voor den sergeant en de manschappen de gelegenheid open te houden, om met de onzen van

tijd tot tijd gemeenschap te hebben. Ook zoude zonder deze periodieke verwisseling van een detachementje, geheel uit inlanders zamengesteld, groote verwaarloozing van wapening en kleeding en ook van hunne oefening te wachten zijn.

Van een vollediger bestuur van het eiland Billiton schijnt het Nederlandsch gouvernement vooreerst te hebben afgezien, evenzeer als van de ontginning der tinmijnen op hetzelve, en zoowel daarom, als om de ongezondheid en de kosten, zal de bezetting denkelijk zijn terug gebragt tot het bovenvermelde kleine detachement te Tjeroetjoep.

En vermits ik het voornemen heb, op het mij persoonlijk onbekende eiland Billiton niet terug te komen, dan voor zooveel dit voor de te behandelen onderwerpen noodzakelijk zal zijn, zoo zal ik nog hier bijvoegen, dat het eene oppervlakte heeft van 119 vierkante geographische of 6530 vierkante Nederlandsche mijlen, met eene bevolking welke geschat wordt op 6,000 zielen (*), en dat de hoofdplaats Tjeroetjoep gelegen is op 2° 42' zuiderbreedte en 107° 43' 45" lengte beoosten Greenwich. Dit eiland moet zeer rijk zijn aan verschillende metalen, vooral aan tin, terwijl het ook veel ijzer oplevert, en bovendien het in den Indischen archipel voor de vervaardiging van wapens zoo zeer gezochte *pamor*.

In 1822 was de rust op Banka volkomen hersteld en ging de arbeid aan de mijnen, die, gedurende de onlusten van de vorige jaren, genoegzaam geheel was gestaakt geworden, weder eenen geregelden gang. Daarentegen werd

(*) Volgens P. Baron Melvill van Carnbée en ook volgens Dr. F. Epp. Zie bladz. 194 van zijne *Schilderungen*.

het eiland, en voornamelijk de hoofdplaats Muntok, in 1823 en 1824 door epidemische koortsen geteisterd. Vele Europeanen werden daardoor ten grave gesleept en de residenten Muller en La Fontaine ondergingen achtereenvolgens dat lot. Dientengevolge verscheen de heer van Sevenhoven in Februarij 1825 als commissaris voor Palembang en Banka te Muntok; deze regelde de zaken, en deed voorstellen tot verbetering in het beheer der tinmijnen, doch de in dat jaar in de vorstenlanden op Java uitgebroken onlusten, maakten zijne tegenwoordigheid noodig op dat eiland, werwaarts hij in haast weder vertrok.

Op Banka had men nog altijd vergeefs getracht, het oproerige hoofd Depatti-Barin, een der hoofdaanleggers bij den moord van den resident Smissaert, in handen te krijgen. De kapitein Schwend, die het vertrouwen van Depatti-Barin had weten te winnen, deed in 1826 eenen verraderlijken aanslag op zijn leven. Deze aanslag, die mislukte, maakte Depatti-Barin op wraak bedacht, en nieuwe onlusten waren daarvan de gevolgen. Twee kolonnes werden tegen hem afgezonden; doch voor dat het doel bereikt was, kwam in 1828 de heer Launy, als gemagtigde op Banka, van Batavia aan. Deze gebood eenen wapenstilstand, en aan Depatti-Barin werd vergiffenis geschonken, en zelfs een pensioen toegestaan, onder voorwaarde dat hij zich voortaan van alle inmenging in politieke aangelegenheden zoude onthouden. Aan die voorwaarde schijnt hij zich sedert gehouden te hebben. Toen ik in 1846 Banka verliet was hij nog in leven, doch had eenen hoogen ouderdom bereikt; hij woonde in eene kampong aan de rivier van Marawang, eenige mijlen boven

onzen post te Bato-roessak. Zijn pensioen, dat hij grootendeels aan dobbelspel ten offer brengt, bedraagt *f* 600,00 's jaars (*).

De kusten van Banka zijn herhaaldelijk door zeeroovers verontrust geworden, en meermalen is de overlast, die van hen ondervonden werd, zeer groot geweest. Menschenroof is gewoonlijk hun voornaamste doel: met dat oogmerk begaven zij zich dikwerf met kleine vaartuigen (*sampans*), de rivieren of kreken opwaarts varende, diep landwaarts in, overvielen de kampongs en voerden de bewoners, die zich zeldzaam verdedigden, mede, wanneer ze niet ontvlugten konden. In 1830 of 1831 was de militaire kommandant van Banka, de kapitein de Quaij, met den luitenant Obermuller op het punt van in hunne handen te vallen. Op reis zijnde, hadden zij vernacht in de kampong Sekka, tusschen Blinjoe en Soengei-Leat. In den vroegen morgen werd deze kampong door de zeeroovers overvallen, de bewoners waren tot geene verdediging te bewegen, en daar zij volstrekt geen escorte bij zich hadden, gelukte het aan de beide genoemde officieren ter naauwernood, ongekleed en met verlies van alles wat zij bij zich hadden, te ontkomen.

(*) Luidens de laatstelijk uit Oost-Indië ontvangen berigten, heeft de zoon van Depatti-Barin, Amir genaamd, volgens Dr. Epp, een gevaarlijk mensch, van een verdacht voorkomen (zie bladz. 201 van zijne *Schilderungen*), zich dermate aan knevelarijen en mishandelingen van het volk schuldig gemaakt, dat herhaalde klagten deswege bij het bestuur waren ingekomen. De pogingen, die het bestuur dientengevolge had aangewend om hem meester te worden, waren mislukt, daar hij had weten te ontkomen. Volgens de berigten zwierf hij rond in de binnenlanden van Banka, alwaar hij werd nagezet. Eene premie van 200 spaansche matten (dollars) was gesteld op zijne uitlevering.

De zeeroof op de kusten van Banka is langzamerhand zeer verminderd; gewoonlijk echter worden de kusten, voornamelijk de oostelijke, jaarlijks, omstreeks de maanden Maart of April, door de zeeroovers bezocht, en heeft men daar dan overlast van hen; maar vooral hebben zij het herhaalde malen op de kampong Penjieah gemunt gehad.

Nu en dan hadden er ook woelingen plaats onder de Chinesche mijnwerkers, doch deze waren gewoonlijk van weinig beteekenis. In 1839 waren zij echter van dien aard, dat de militaire magt tegen deze Chinezen moest worden aangewend, zonder dat men evenwel tot het gebruik der wapenen behoefde over te gaan. De wêerspannigheid, welke de Chinesche mijnwerkers destijds betoonden, was het gevolg der verdeeling van de schulden van verarmde en onvoordeelig gewerkt hebbende mijnen, over verschillende andere mijnen van Banka, en de intrekking van dien maatregel had het herstel der rust ten gevolge.

In 1842 brak onder een groot gedeelte der Chinesche mijnwerkers op Banka een opstand uit, die treurige gevolgen had, maar waaraan, door tusschenkomst van het bestuur en eene betrekkelijk geringe militaire magt, een einde werd gemaakt. De aanleidingen en oorzaken van dien opstand zijn beschreven door den heer S. Fraenkel, in den 6den jaargang van het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indie*, dl. 2, bl. 69-85; maar vermits de bijzondere gebeurtenissen mij slechts ten deele zijn bekend geworden, en wij evenmin reden hebben, om op de handelingen van het bestuur van Banka in dien tijd, als op de baldadigheden door de militaire magt gepleegd, roem te dragen, zoo zal ik mij veroorloven daarover verder het stilzwijgen te bewaren.

Zoo als vermeld is, waren de bezoeken van de zeeroovers langzamerhand veel minder geworden. Het was voornamelijk de oostkust van het eiland, welke bijna telken jare min of meer van hunne strooptogten te lijden had; maar in de Straat-Banka hadden zij zich in vele jaren niet meer vertoond, zoodat de vaart aldaar voor zeer veilig gehouden werd. In 1846 vertoonden zij zich echter in grooter getal, dan de laatst voorgaande jaren, en onder andere ontving de kampong Serdang, benoorden Toboali, nog al ver landwaarts in gelegen, een bezoek van hen. In 1847 was de magt, die de zeerovers in de wateren van Banka vertoonden, van veel meer beteekenis, dan zulks in de laatste jaren het geval was geweest; ook waren hunne ondernemingen toen veel stouter.

Tegen het midden der maand Maart werden de eerste rooverspraauwen gezien, ten zuiden van het eiland Billiton, doch deze werden door de praauwen van den depatti verjaagd. Den 21sten Maart hadden de roovers de stoutheid, uit 22 praauwen, op het eiland Lepar 300 man aan wal te zetten, en de benting van het inlandsch hoofd aldaar aan te vallen. Dat hoofd Maas-Agoes Mohammed Assik, bekend als een getrouw en zeer nuttig beambte, gedroeg zich zeer manhaftig, en sloeg drie herhaalde aanvallen van de roovers zoo moedig en met zooveel nadruk af, dat zij genoodzaakt werden met achterlating van negen dooden en van eenen jongen neger, waarschijnlijk vroeger door hen gevangen gemaakt, af te deinzen.

Zich daarna verdeeld hebbende, stroopten de zeeroovers langs de kust, hier en daar menschen roovende of handels- en visscherspraauwen, overmeesterende. Zoo lieten zij te Olim en in de Dossong-baai nabij Toboali, te Poelo-

dapor; te Katiakh, te Ranghouw en te Penjieah alle drie onder Koba; voorts te Ballar, bij Tandjong-Gidang, bij de Soengei-Banka-kotta, bij Tandjong-Ginding, in de Klabat-baai, te Klabat-laut, enz.. hunne sporen na; echter niet overal ongestraft. Zoo lieten zij te Penjieah negen en te Ranghouw twee dooden, en ook werden van de hunnen eenigen gevangen gemaakt. De Straat-Banka maakten zij destijds zeer onveilig, hetgeen in vele jaren niet gebeurd was, en hunne stoutheid ging zoo ver, dat zij, in den vroegen morgen van den 28sten Maart, met negen groote *praauwen* en vijf *sampangs* over de reede van Muntok zeilden, voorbij twee Engelsche schepen welke op de buitenreede ten anker lagen; dientengevolge werden detachementen militairen geplaatst bij Tandjong-Bieat en te Aijer-Boegies, om de omstreken van de hoofdplaats tegen hunne aanslagen te beveiligen. Ofschoon de beschikbare middelen niet toereikende konden geacht worden, tegen zulk eene magt van zeeroovers, als zich destijds in de wateren van Banka ophield, zoo gelukte het evenwel eindelijk hen te beteugelen; waartoe het moedig gedrag van de *djoeragans* en bemanningen van de op de kust gestationeerde kruisbooten bijzonder veel bijdroeg (*).

De voortbrengselen uit het plantenrijk zijn op Banka van niet veel belang voor den uitvoer. Ofschoon het eiland grootendeels met houtgewas overdekt is, vooral op de ber-

(*) De bijzonderheden dezer gebeurtenissen zijn vermeld in de Javasche Couranten van 28 April en 21 Julij 1847, No. 34 en 58.

gen en de heuvels, vindt men er weinig deugdzaam timmerhout, of zoodanig dat lang bestand is tegen den invloed van het weder; daarom wordt op de hoofdplaats Muntok veel gebruik gemaakt van timmerhout van Palembang, voornamelijk van *kajoe-tembesoe*. Het houtgewas op Banka schijnt nogtans langzamerhand te verminderen, hetgeen trouwens niet bevreemden kan, want daarvoor bestaan onderscheidene oorzaken, als: de menigte hout welke jaarlijks wordt geveld en verbrand, voor het aanleggen van *ladangs*; de belangrijke hoeveelheid hout welke gekapt wordt voor de ontginnig der mijnen en het aanleggen van de daarvoor vereischte reservoirs (*tebat*), en eindelijk de menigte hout die tot kolen gebrand wordt ten dienste van de tinsmelterijen. En vermits tot het laatst vermelde einde steeds eene voldoende hoeveelheid hout zal dienen voorhanden te zijn, zoo is het wenschelijk dat door het bestuur bij tijds worde toegezien, dat met het hout kappen niet voortdurend in het wilde en met buitensporigheid worde te werk gegaan, en zoo noodig beperkingen worden daargesteld. Verschillende houtsoorten op Banka zijn geschikt om kolen te branden; *djattie*-hout vindt men er niet, en onder het bestuur van den resident Smissaert is vruchteloos beproefd, om deze houtsoort aldaar aan te kweeken. Ook vindt men op Banka noch den *waringie*- noch den *tamarinde*-boom, met uitzondering van enkelen op de hoofdplaats, die van elders zijn overbragt.

Onder de houtsoorten komen voornamelijk in aanmerking, het *tengris*- en *marantegaroe*-hout, het *kajoe-ringas* en *kajoe-amballo*, beide zeer geschikt voor kastenmakers-werk; ook heeft men er ebben-hout. Zeer algemeen is er eene soort van rood hout, waarvan de bast

loslaat en afvalt, zoo dat de boom meestal bloot staat. Voorts vindt men er verscheidene soorten die goede *dammar* (hars) opleveren, onder anderen de *minjak-kroing*; andere, welke zoo veel hars bevatten, dat de dunne stammen of regte takken met vrucht gebruikt worden als flambouwen, om 's nachts den weg te verlichten; de Bankanezen bedienen er zich van om hunne woningen des nachts inwendig van licht te voorzien. Ook bestrijken zij tot laatstgemeld einde stokjes met hars en branden die als kaarsen; somtijds ook vullen zij holle pisangstammen met hars, om deze als lampen te branden. Van deze harssoorten zijn vele welriekend wanneer zij gebrand worden. Voorts heeft men op Banka eenige planten, die eene geneeskundige kracht hebben, zoo als de *sassafras*; varen worden er in verschillende soorten gevonden. Onder de wilde palmboomen treft men op Banka, even als op Sumatra, den *nibong* aan, die voor inlandsch gebruik eene zeer nuttige bouwstof oplevert, doch op Java niet gevonden wordt. Ook groeit op Banka de *nipa*, zoo nuttig om *atap* te maken tot dekking der huizen. Men heeft er *rottan*, doch niet zoo zwaar en voor alle gebruik geschikt als die van Sumatra; ook heeft men er verwbast (*soemak*).

Gambier en indigo zijn op Banka niet vreemd. Dr. Epp is van gevoelen, dat de teelt van dit laatste gewas met voordeel zoude kunnen plaats hebben, omdat het kristal-heldere water op Banka veel zoude bijdragen tot de zuiverheid van de te bereiden verwstof (*). Ik voor mij

(*) Zie den 9den jaargang van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 1ste deel, bladz. 119, en den *Moniteur des Indes orientales et occidentales*, 2de deel, 1847-1848, bladz. 54.

geloof niet, dat de grond op Banka voor deze teelt de vereischte geschiktheid heeft, want daarvoor is goede vette aarde noodig, die men er niet vindt (*), en de gelegenheid om den grond te bemesten ontbreekt ten eenemale. Ook zou het gebruik van het water voor de indigobereiding de bearbeiding der tinmijnen, waarvoor het water zoo noodig is, kunnen schaden. Een ander groot bezwaar tegen de indigo-teelt op dit eiland, op eene eenigzins uitgebreide schaal, bestaat in gebrek aan genoegzame handen.

Klapper- of kokosboomen vindt men menigvuldig bij alle kampongs, en op alle distrikts-hoofdplaatsen, maar vooral op de hoofdplaats Muntok en in hare omstreken in grooten overvloed. Van daar worden dan ook zeer veel klappers uitgevoerd naar Palembang, alwaar deze voor de indische huishouding onmisbare vrucht niet genoegzaam voorhanden is. Ook zijn alle kampongs en bewoonde plaatsen genoegzaam voorzien van *pinang*-boomen.

Van de vruchten, die in den Indischen archipel te huis behooren, vindt men er voornamelijk de *nanka*, *tjampeda*, *doerian*, *pisang*, weinig *manga*, en zeer veel *ananas*. De fijnere soorten, zoo als de *mangoestan*, de *doeko*, de *ramboetan* en andere zijn er zeer schaars, en de hoofdplaats wordt van dit verfrisschend ooft uit Palembang voorzien. Te Toboali vindt men eene soort van oranje-appel (*djerok-manis*), die bijzonder aangenaam van smaak en saprijk is, doch welke men te vergeefs beproefd heeft naar andere gedeelten van het eiland over te brengen.

(*) Dat de grond schraal en niet vruchtbaar is zegt Dr. Epp trouwens zelf, op bladz. 135 en 169 zijner *Schilderungen*.

Moesgroenten zijn op Banka ook zeer schaars; van de minste soorten worden er eenige door Chinezen geteeld, als spinazië, postelein, eene soort van salade, en lange radijs; doch alle zijn in hare soort hard en slecht.

Het verdient opmerking dat het *bamboes*-riet, hetwelk in bijna den geheelen Indischen archipel in groote hoeveelheid en in verscheidenheid van soorten gevonden wordt, dat zoo weelderig groeit, en in oneindig vele opzigten, vooral ook als bouwstof, zoo nuttig is, op Banka uitertst zeldzaam voorkomt. Hier en daar vindt men enkele struiken van dit sierlijk gewas, maar deze worden voornamelijk aangekweekt om de jonge looten (*rebong*) als spijs te gebruiken, op verschillende wijzen toebereid, voornamelijk als *sâjor-lôdé*. Het is ook deze *rebong-bamboe* welke, als keukenzuur bereid, onder den naam van *atjar-bamboe* veel gebruikt wordt en in Europa wel gewild is.

De dierensoorten, welke men op Banka aantreft, verschillen, vooral de groote viervoetige, veel van die welke op het eiland Sumatra gevonden worden, en door deze omstandigheid wordt de twijfel, of deze twee eilanden wel ooit aan elkander zijn verbonden geweest, nog grooter. Zoo ontbreken op Banka vele van de grootere zoogdieren, die op Sumatra zoo menigvuldig zijn; het heeft geene oliphanten, geene rhinocerossen, geene tijgers, geene tapirs, en ook geene buffels (*karbouw*), terwijl de kleine- of honigbeer, in de landtaal *broeäng* geheeten, er zoo zeldzaam voorkomt, dat het mag betwijfeld worden of hij er oorspronkelijk te huis hoort, en niet van Palembang is overgebragt.

Groote tamme dieren ontbreken op Banka genoegzaam geheel. Op de hoofdplaats heeft men eenige koeijen, buffels, schapen en geiten, die van elders zijn overgebragt, en voornamelijk dienen om de Europesche ingezetenen van melk te voorzien. Verschillende pogingen, om rundvee en buffels aan te voeren en te doen voorttelen, zoo wel ter bevordering van de rijstkultuur, als tot andere einden, zijn mislukt, door de groote sterfte van dit hoornvee. Waaraan die groote en spoedige sterfte is toe te schrijven, valt moeijelijk te bepalen; sommigen beweren, dat gemis aan genoegzaam goed gras en ander voedsel er de oorzaak van zijn zoude, en zeker is goed gras op Banka niet overvloedig, doch het verdient opmerking dat de weinige paarden, die van Java of elders naar Banka van tijd tot tijd zijn overgebragt, en waarvan er zich zoowel op de hoofdplaats Muntok als op de distrikts-hoofdplaatsen bevinden, in het algemeen eenen zeer hoogen ouderdom bereiken. Zoo bragt onder andere de heer du Buis, bij zijne komst als resident op Banka in 1829, twee witte paarden mede, die bij mijn vertrek in 1846 beide niet alleen in leven, maar vol vuur waren en er goed uitzagen. Deze paarden waren dus minstens 21 jaren oud, en dat komt in Indië zelden voor. Katten zijn op Banka, doch niet zeer menigvuldig, honden daarentegen in groote menigte, vooral eene jakhalzen-soort, waarvan de Chinezen veel gebruik maken bij hunne drijfjagten op de wilde varkens.

Het tamme varken, dat hier gevonden wordt, behoort oorspronkelijk in China te huis, en nog jaarlijks worden er van daar te Muntok aangevoerd. De Chinezen dragen voor de teelt en het onderhoud dezer varkens bijzonder

veel zorg; hun vleesch is dan ook bij uitstek smakelijk, en genoegzaam nergens in den archipel wordt het zoo goed aangetroffen, als op Banka.

Men vindt op Banka verschillende soorten van herten, bij de inlanders *roesa* geheeten; even min als op Java treft men er het groote waterhert (*mendjangan ajer*) aan, dat zich in het Palembangsche veelal in de moerassige streken ophoudt. Behalve het gewone hert, dat veel overeenkomst heeft met dat, hetwelk op Java zoo algemeen voorkomt, heeft men er het reebokje (*kidang*), met ongetakte horens, dat slechts de grootte heeft van eene geit, maar fraai gevormd, daarbij zeer vlug is en een zeer aangenaam tafelgeregt oplevert. Voorts is er zeer menigvuldig de *kantjil*, door de natuurkundigen het *Guineesch-reetje* genoemd, het kleinste en teederste onder de hertensoorten. Het is naauwelijks eenen Rijnlandschen voet hoog, doch overtreft in sierlijkheid en fijnheid der ledematen alle andere viervoetige dieren; het is zeer vlug, maar spoedig vermoeid. Tijdens mijn verblijf op Banka bezat de resident, de heer van der Eb, eenen *kantjil*, die geheel wit was en daarbij door schoonheid uitmuntte. Het is bekend, dat men bijna in alle diersoorten den *albinos* aantreft, en in Indië zijn zoo wel groote witte herten, als witte *kidangs* voorgekomen (*).

Men vindt op dit eiland verschillende soorten van apen, waaronder de zwarte *loetong* en de zoogenaamde *lampongsche*-aap; maar voornamelijk is er de gewone graauwe aap, even als in den geheelen archipel, zeer menigvuldig.

(*) Zie onder anderen den 9den jaargang van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 1ste deel, bladz. 115 en 2de deel, bladz. 293.

Voorts heeft men er veel wilde zwijnen, miereneters, bunsings, en eene groote menigte van eekhoorntjes. Ook ontbreken op Banka geene ratten of muizen, en van vledermuizen heeft men er onderscheidene soorten, waaronder den zoogenaamden vliegenden vos (*kâlong* of *kaloewang*).

Op de kusten wordt nu en dan een water-zoogdier gevonden, *doejong* genaamd, hetwelk zich meestal op de zandige oevers ophoudt, en zich met zeewier (*agar-agar*) voedt. Zijn vleesch wordt gegeten; men treft er aan wier gewigt 500 Amsterdamsche ponden bereikt.

Men vindt op Banka eene ontelbare menigte vogelen, waaronder vele, die door hun prachtig gevederte uitmunten. Zoo heeft men er eene groote verscheidenheid van papegaaijen, waarvan de perkiet of peroquit het menigvuldigste voorkomt. Voorts eene menigte wilde duiven van verschillende soorten, waaronder de *pergam* door hare buitengemeene grootte uitmunt. Zij is meestal blaauwachtig grijs van kleur, met rooden snavel en pooten; men heeft er echter ook die geheel wit zijn, met zwarten staart en slagpennen aan de vlerken: deze laatste zijn iets minder groot en ook niet zoo menigvuldig. Men vindt er denzelfden faisant als in het Palembangsche, een groote vogel met fraai gevederte, maar welke den langen staart mist, dien de faisanten in Europa, China, en Japan zoo versiert; zijn vleesch is bijzonder fijn en goed van smaak. Ook treft men eenige soorten van snippen aan. Voorts de *beo* met zijn schoon glanzig, blaauwachtig zwart gevederte, gelen halsband, bek en pooten, en zijne onbegrijpelijke vatbaarheid, om alle geluiden en klanken na te bootsen. Verder heeft men er het gewone rijstvogeltje of rijst-

diefje (*boerong-glëtikh*), en onderscheidene roofvogels, waarvan de gewone kiekendief (*boerong-alang*) het menigvuldigste is.

Van tam gevogelte treft men op Banka hoenders, eenden en ganzen aan. Onder dit gevogelte heeft men, vooral te Muntok, dikwerf eene zeer groote sterfte, voornamelijk bij de hoenders en eenden, want de ganzen schijnen sterker te zijn. Door deze sterfte is het pluimvee hier duur, en het zal ook daaraan moeten worden toegeschreven, dat de hoofdplaats Muntok daarvan niet genoeg oplevert voor hare eigene behoefte, en pluimvee in menigte van Palembang wordt aangevoerd.

Onder het kruipend gedierte komt op Banka in de eerste plaats in aanmerking, de Indische krokodil of zoogenaamde kaaiman (*boewâja*), die zich in de meeste rivieren ophoudt, vooral in die van Marawang, Pankalpinang, Koerouw en Kampa. De zorgeloosheid, waarmede de Bankanezen zich veelal te water begeven om te baden, maakt velen tot het slagtoffer van dit monster. Voorts heeft men den leguaan (*menjawakh*) en verschillende hagedissoorten, waaronder de *tokej*, de *koebir* of vliegende hagedis en de huishagedis of *tjitjakh*. Wijders onderscheidene soorten van slangen.

Banka is even als alle oorden van den Indischen archipel zeer rijk aan insecten. Van deze onderscheiden zich velen door hunne prachtige kleuren, doch niet minder is het aantal dergenen, die zich doen kennen door den last en de schade die zij veroorzaken. Onder deze laatste verdient de zoogenaamde witte mier (*râjap*), die ook hier zoo menigvuldig is, het eerst genoemd te worden. Voorts is er eene groote verscheidenheid van andere mieren, zoo roode als zwarte,

groote en kleine; want daar zijn er die met het bloote oog naauwelijks zigtbaar zijn, en men heeft zwarte mieren die eenen duim lang zijn. Deze laatste soort, die ik mij niet herinner ergens anders dan op Banka gezien te hebben, komt voornamelijk in de bosschen voor; men ziet haar niet in zulken grooten getale vereenigd als gewoonlijk de andere mieren; ook zag ik ze nimmer dan op den grond.

Langs de oevers der rivieren, die meestal moerassig zijn, wemelt het van vuurvliegjes, welke des avonds een treffend gezigt opleveren en dikwerf eene prachtige illuminatie te weeg brengen van een schoon licht, dat onophoudelijk in beweging is. Voorts vindt men op dit eiland eene menigte bloedzuigers, waaronder eene zeer kleine soort, dat bij nat weder bijzonder menigvuldig is langs de wegen, en zich ook op het gebladerte ophoudt. Dit insect is zeer lastig voor reizigers en wandelaars, het dringt door de meeste kleedingstukken, zoo als door het weefsel der kousen, heen; ook zwellen de wondjes van dezen bloedzuiger op, en kunnen door krabben en verwaarloozing tot verzwering overgaan. Verder ontbreken hier evenmin de gewone vliegen, als de muggen of muskieten, die er even lastig zijn als overal elders. Een insect dat bijzondere vermelding verdient is de bij, die in verschillende soorten op Banka voorkomt, even als in de meeste boschrijke oorden in den Indischen archipel. Dit insect levert zeer goede was, maar daar dit voortbrengsel op het eiland zelf zeer menigvuldig gebruikt wordt door het groot getal Chinezen, om te dienen tot kaarsen voor hunne *tei-pekkons* en huisaltaren, en voor hunne verschillende feesten, zoo is de uitvoer van dit artikel van weinig belang. Van de verschillende soorten van honig,

die deze bijen opleveren, is de witte om zijne hoedanigheid geroemd.

Op de kusten van Banka wordt veel visch gevangen, waaronder uitmuntende soorten, meestal overeenkomende met die, welke in andere gedeelten van dezen archipel gevonden worden. Zoo vindt men er onder anderen de *kakap*, *tenirie*, *bawal* en vele andere, ook garnalen van verschillende soort en grootte; terwijl een vischje, dat algemeen geroemd wordt, *ikan-krissie* genaamd, alleen in den omtrek van Songei-leat gevangen en van daar alom verzonden wordt.

De visscherij van *tripang* (bêche de mer, eene soort van zeekwallen), welk bedrijf in de maanden April en Mei, voornamelijk in de Klabat-baai, en in de nabijheid van Koerouw, wordt uitgeoefend, verschaft aan vele bewoners van het eiland levensonderhoud en een, vooral door de Chinezen, zeer gezocht handelsartikel.

Behalve de groote oester-soorten, vindt men onder de weekdieren eene groote soort van *boorschulp* (*phocas*), waarvan het gedroogde vleesch hier en daar op de markten wordt verkocht. Voorts worden hier gevonden de fraaiste en schoonste exemplaren van den voor schelpen-verzamelingen zoo zeer gezochten echten wenteltrap.

Behalve tin, dat Banka zoo veel, en van zulk eene voortreffelijke hoedanigheid oplevert, moet dit eiland ook zeer veel ijzererts bevatten, voornamelijk in het gebergte bij Pako, Boekit-Palawang, te Permissang en te Bolar, zoodat van dit metaal welligt een aanzienlijk product zoude te verkrijgen zijn. Ook moet op Banka goud ge-

vonden worden, doch in geringe hoeveelheid. De eenige plaatsen waar men met zekerheid weet, dat dit metaal vroeger gegraven werd, zijn te Tandjong-Mangong (distrikt Marawang), te Tandjong-Boenga en te Aijer-Merah, beide tot het distrikt Pankal-pinang behoorende. Doch dit goudgraven is door den sultan van Palembang reeds lang geleden op doodstraf verboden, zoowel om de onbeduidende opbrengst, als omdat de arbeid aan de tinmijnen daardoor benadeeld werd. Behalve de vermelde metalen, bevat Banka, volgens Dr. Epp, ook zilver, koper, lood en arsenicum (*).

/

De bevolking van het eiland Banka bedraagt, volgens de opgaaf, voorkomende op de *Algemeene statistieke kaart der Nederlandsche overzeesche bezittingen* van P. Baron Mellvil van Carnbee (**), 36,000 zielen, en met die van Billiton en de kleinere onderhoorige eilanden er bij begrepen, 43,000 zielen.

Volgens die opgave is de bevolking van Banka al zeer gering; want, Billiton en de andere tot de residentie behoorende eilandjes niet medegerekend, zou zij slechts 161 zielen per vierk. geographische mijl uitmaken. Deze omstandigheid kan trouwens geene verwondering baren, wanneer men de rampen en onheilen bedenkt, welke deze bevolking in het laatst der vorige en in het begin dezer eeuw geteisterd hebben. Volgens Dr. F. Epp zou de bevolking nog

(*) Zie bladz. 133 zijner *Schilderungen*.

(**) Opgenomen in het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, jaargang 1849, n°. 10.

onbeduidender zijn en slechts 30,000 zielen bedragen (*). Tot deze bevolking behoort een aanzienlijk getal Chinezen, daar de tinmijnen bijna uitsluitend door dezen bewerkt worden. Het getal der Chinesche mijnwerkers alleen zou, volgens den heer S. Fraenkel, op 5,500 á 6,500 geschat moeten worden (**), en het getal der andere Chinezen, dat zich als handelaars enz. te Muntok en op de hoofdplaatsen der distrikten bevindt, zal minstens wel 1000 hoofden bedragen. Volgens Dr. Epp zou het getal der gezamenlijke Chinezen 10,000 zijn (***).

In hoeverre nu deze ramingen vertrouwen verdienen, durf ik niet bepalen, want de tellingen die tot dus ver plaats hadden, werden onder te ongunstige omstandigheden ondernomen, om er staat op te kunnen maken. Zeker is het, dat het eiland zeer schaars bevolkt is; want men kan dikwerf eenen afstand van verscheidene palen afleggen, zonder eenig dorp of gehucht aan te treffen, en zoo lang het binnenste des lands niet beter bekend zal zijn, en er, zoo als thans nog, vele kampongs zijn, die nooit of zeldzaam door Europeanen bezocht werden, en welligt sommige, welker bestaan nog geheel in het duister schuilt, zoo lang zal het zeker moeijelijk vallen, omtrent de getal-sterkte der bevolking opgaven te verkrijgen, die eenig vertrouwen verdienen. Wat de Chinezen betreft vermeen ik nogtans, dat het getal bij het bestuur op Banka bij benadering bekend moet zijn; immers alle mijnen zijn bekend, zoowel als het getal der mijnwerkers.

(*) Zie bladz. 193 zijner *Schilderungen.*

(**) Zie den 6den jaargang van het Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 2de deel, bladz. 69.

(***) Zie bladz. 174 zijner *Schilderungen.*

Wat de sterkte der bevolking van het eiland Banka betreft zal ik hier alleen nog aanteekenen, dat die tijdens mijn verblijf aldaar (1843 - 1846) in het algemeen iets hooger geschat werd, dan de bovengemelde opgaven, namelijk op 40 à 50 duizend zielen.

Behalve de Chinezen hebben zich ook eenige andere vreemdelingen op Banka gevestigd, zoo als Arabieren en *orang-kling*, welke laatsten van de kust van Coromandel herkomstig zijn. Hun getal is echter niet groot, zij houden zich hoofdzakelijk op de hoofdplaats Muntok op, en generen zich met den handel.

De eigenlijke bewoners van het eiland Banka, of de zoogenaamde Bankanezen, behooren tot het Maleische ras, en zouden ten deele van het schiereiland Malakka herkomstig zijn. Aangezien Banka zoo lang tot het gebied van Palembang behoord heeft, is het waarschijnlijk dat ook een gedeelte der bevolking van daar afstamt. Over het algemeen zijn de Bankanezen van middelmatige gestalte en goed gebouwd. Hunne kleur is vrij donker bruin, zoo als die van de meeste Maleijers in dezen archipel; doch de kleur is gewoonlijk minder donker bij de opperhoofden of personen van aanzien. Het hoofdhaar der mannen is veelal vrij kort afgesneden; doch de vrouwen hebben lang haar, terwijl dat van beiden zwart is. Veelal hebben zij levendige oogen en onder de mannen treft men er aan, die een fijn gesneden aangezigt hebben; de vrouwen daarentegen kunnen over het algemeen geene aanspraak maken op schoonheid. Het grootste gedeelte der bevolking belijdt het Mohamedaansche geloof, en leeft de voorschriften van die godsdienst vrij getrouw na; althans veel beter, dan de Javanen dit over het algemeen genomen doen.

De Bankanees is, gelijk de meeste volken van den Indischen archipel, zeer gehecht aan zijne voorouderlijke gebruiken en gewoonten; hij is onderdanig jegens zijne hoofden, zeer bijgeloovig, zelfs bang voor spoken, zoodat hij ongaarne zich des nachts op weg begeeft; hij is vreesachtig, ja! zoo bloohartig, dat hij zelfs den Chinees, die niet wegens zijne heldhaftigheid vermaard is, vreest, zoo als onder anderen gebleken is, bij den opstand der Chinesche mijnwerkers in 1842. En, zoo de onlusten die van 1819 - 1821 op Banka geheerscht hebben, aan ons bestuur en onze militaire magt zoo veel hebben te doen gegeven, moet zulks voornamelijk worden toegeschreven, behalve aan de boschrijkheid, moerassigheid en groote moeijelijkheid van het terrein, gepaard met een genoegzaam volslagen gemis aan bruikbare wegen, aan den grooten invloed van Palembang op de hoofden van Banka en de groote ondergeschiktheid van het volk aan deze laatsten, terwijl de voornaamste aanvoerders in dien tijd werkelijk Palembangers waren, die van hunnen sultan krachtdadige ondersteuning ontvingen. Die invloed was zeer natuurlijk, toen Banka, na ongeveer anderhalve eeuw onder de heerschappij der vorsten van Palembang gestaan te hebben, eerst kortelings daaraan was onttrokken en overgegaan, eerst onder het Engelsch en vervolgens onder het Nederlandsch bewind; en zelfs thans kan men bemerken, dat, wanneer de omstandigheden daartoe aanleiding gaven, Palembang nog veel invloed zoude kunnen uitoefenen op de bevolking van Banka. Immers uit de gesprekken met de bewoners van dat eiland, heb ik opgemerkt, dat zij in het algemeen de Palembangers beschouwen als wezens van meerdere voortreffelijkheid, waaraan zij eene zekere mate van onderdanigheid

verschuldigd zijn. Wanneer dan ook al geene andere beweegredenen daartoe bestaan mogten, komt onze heerschappij over Palembang mij, om de vermelde omstandigheid, noodzakelijk voor tot het rustig bezit van het eiland Banka en voor het ongestoord genot der voordeelen, welke uit den rijkdom van dat eiland kunnen getrokken worden. Trouwens, de geschiedenis heeft zulks reeds geleerd, en wij mogen er ons daarom over verheugen, dat Palembang (zoo als ik vernomen heb), wanneer het al geene overwinsten afwerpt, althans zich zelf bedruipen kan, en dus niet meer onder de lastposten behoeft gerekend te worden.

De Bankanezen zijn zeer matig, en hebben weinig behoeften; hunne kleeding is zeer eenvoudig, zelfs draagt een gedeelte der bevolking in het binnenste des lands, dat geen verkeer heeft met Chinesche handelaars, geene andere kleeding dan eene korte broek met baaitje zonder mouwen, vervaardigd uit boomschors, welke zij, even als de bewoners der Zuid-zee-eilanden, door weeken en kloppen toebereiden; op hun hoofd hebben zij een stuk van die stof als eenen doek te zamen geknoopt. Anderen, welke meer beschaafd zijn of meer in aanraking komen met de Chinezen op de *pankals* of distrikts-hoofdplaatsen, of wel met Europeanen, dragen de gewone kleeding der Maleijers, doch doorgaans eene vrij armoedige. Nogtans versmaden zij niet geheel den opschik, althans niet de hoofden, wanneer het hun slechts niet aan de middelen daartoe ontbreekt; doch hun tooi is soms vrij zonderling. Zoo ontving mij de *batin* van Tjamporan of Soengei-Manka, toen ik in September 1845 die plaats passeerde, in een rood lakensch wambuis, met goud passement omzet, welk kleedingstuk,

een geschenk van ons bestuur, hij over het bloote ligchaam had aangetrokken, en van voren geheel opengelaten had; zijne overige kleeding bestond slechts uit eene gewone katoenen korte broek en eenen hoofddoek.

Het voedsel van de Bankanezen is even eenvoudig als hunne kleeding, en bestaat hoofdzakelijk uit de rijst welke hunne *ladangs* opleveren, en waarvan de korrels veelál rood gevlekt en niet aangenaam van smaak zijn. Voorts uit eenige groenten van wilde bladeren of vruchten in water gekookt, somtijds, doch zelden, uit hertenvleesch, en nog zeldzamer uit hoenders, terwijl degenen, die nabij de zee wonen, zich ook met visch voeden. In de hooge gedeelten van het eiland, waar veel was verzameld wordt, maakt de bevolking ook veel gebruik van honig.

De Bankanezen zijn over het algemeen zachtaardig van inborst. Diefstal vindt bij hen zeldzaam plaats, en wanneer die soms gepleegd wordt, mag men het er doorgaans voor houden, dat een vreemdeling de schuldige is. Op de hoofdplaats Muntok en op de distrikts-hoofdplaatsen, waar een grooter of kleiner getal ingezetenen, die geene oorspronkelijke Bankanezen zijn, verblijf houden, is diefstal dan ook minder zeldzaam. Op Banka reizende heb ik kampongs (dorpen) gevonden, die geheel verlaten waren, doordien de bewoners zich allen begeven hadden naar de *ladangs*, die veelal op vrij grooten afstand van de kampongs gelegen zijn. Niet een enkele bewoner der kampong was voor de veiligheid der eigendommen achter gebleven, en de huizen waren of in het geheel niet gesloten of de deur was slechts met een touwtje vast gebonden. De Bankanezen zijn ook gulhartig jegens de Europesche reizi-

gers, doch door hunnen armoedigen staat kunnen zij dezen zelden iets ter voldoende verkwikking of verfrissching voorzetten. De thee, welke zij aanbieden, is doorgaans niet van de beste soort, en de suiker wordt daarbij veelal door honig vervangen. Het gebruik van melk kennen zij evenmin als de Chinezen, en het gemis van hoornvee maakt dit gebruik dan ook onmogelijk. Moord valt onder de Bankanezen nog al eens voor; meestal geven minnenijd of intrigues van vrouwen daartoe aanleiding, en wanneer een moord gepleegd wordt, is het meestal op eene verraderlijke wijze. Ook is het onder de bewoners van den Indischen archipel zoo algemeen bekende *amokh* op Banka niet geheel vreemd, gelijk uit het volgende verhaal blijken kan:

Op een der laatste dagen der maand Julij van het jaar 1845, trad, 's middags omstreeks een uur, een inlander de redoute te Soengei-leat binnen, op dien tijd van den dag, waarop de militairen van de bezetting en overige bewoners van de redoute, wegens de felle hitte, zich binnen hunne kazernen of woningen ophielden, en sommigen aldaar eenige rust namen. Deze inlander was schijnbaar ongewapend, en volgens zijn voorgeven belast met de bezorging van eenen brief aan den administrateur van het distrikt, zoodat de schildwacht geene zwarigheid gemaakt had hem binnen te laten; trouwens de ingang van de redoute stond, zoo als dit in tijden van rust altoos het geval is, open. Een inlandsch oppasser, aan den trap van des administrateurs woning gezeten, gaf hem te kennen, dat de administrateur op dat oogenblik niet te spreken was, en verzocht hem daarom den brief ter verdere bezorging aan hem af te geven. De inlander betoonde zich daartoe niet genegen, zeggende dat

hij den brief zelf moest overhandigen, waarop de oppasser hem te kennen gaf, dat hij in dat geval ten drie ure moest terug komen, of zoo lang wachten. Hierop begaf deze inlander zich naar de woning van den luitenant-kommandant om dezen te spreken, maar door diens bediende al mede afgewezen wordende, keerde hij terug naar de woning van den administrateur, en drong er op aan, om dezen dadelijk te spreken. Daar dit op nieuw geweigerd werd, ontstond tusschen den meergemelden inlander en den oppasser eene woordenwisseling, welke de nieuwsgierigheid opwekte van den korporaal van de wacht D. de Bruin, die, geen kwaad vermoedende, alleen met zijne sabel gewapend, zich naar de twistenden begaf, om te vernemen wat er gaande was. Naauwelijks echter was hij, Europeaan, den vreemden inlander genaderd, of deze haalt van onder zijn kleedje (*sarong*), dat hij, zoo als veelal gebruikelijk is, en bandoulière droeg, een *klewang*, (groot soort van kapmes of slagzwaard) voor den dag, en plaatst zich tevens een' tulband, welken hij tot dus ver verborgen had, op het hoofd, terwijl hij met zijn wapen den korporaal de Bruin onverhoeds zulk eenen slag op het hoofd geeft, dat deze, zwaar gewond, bewusteloos nederzijgt, waarop hij hem tevens op beide armen, met hetzelfde wapen, zulke krachtige houwen toebrengt, dat, behalve de vreeselijke wonden daardoor ontstaan, het gebeente in dezelve gebroken was. Daarop valt het oog van den inlander op den sergeant Kempe, die, op eenige passen afstands van hem, vóór zijn kamertje, in een open gaanderijtje, met een kort te voren aangekomen korporaal zit te praten. Alvorens deze beide personen den tijd hebben om te onderscheiden, wat in hunne nabijheid voorvalt,

wordt de genoemde sergeant overvallen, en worden hem verscheidene slagen met den *klewang* toegebragt, met zooveel kracht, dat zijn hoofd tot aan den hals was opengekliefd en zijne beenen werden aan stukken geslagen. De korporaal neemt in tijds de wijk, maar van eenige andere soldaten, die, wegens de luidruchtige beweging, uit nieuwsgierigheid ongewapend toeschieten, worden nog enkele Europeanen zwaarder of ligter gewond. Maar nu schieten ook eenige gewapende soldaten toe, om zich van den *amokh*-maker meester te maken. Deze neemt daarop de vlugt en wil door den uitgang der redoute ontkomen; doch deze thans gesloten vindende, loopt hij achter de wacht en kazerne om, langs de borstwering, steeds door de vermelde soldaten vervolgd wordende. Maar nu ontmoet hij ook den administrateur, wiens oplettendheid door het gerucht was gaande gemaakt, en die, slechts met eene ligte sabel gewapend, was te voorschijn gekomen. Hierop ontstaat tusschen deze beide eene worsteling, waarbij de administrateur in eene diepe goot valt, aan welk toeval hij vermoedelijk zijn behoud te danken had; want nu stuitten de *klewang*-slagen gedurig tegen de kanten van deze goot en hij ontving slechts ligte wonden. Inmiddels hadden de soldaten, die den *amokh*-maker vervolgden, dezen ingehaald, en zoo vele wonden toegebragt, dat hij nederzeeg, en de administrateur, die in het dreigendste gevaar verkeerde, was ontzet. De moordenaar werd daarop onmiddellijk in de wacht in arrest gesteld, met de beide beenen in een blok gesloten, en aan de handen geboeid, een maatregel die tot bedwang van zijne woede onvermijdelijk was, daar hij, in weerwil van zijne menigvuldige wonden en van zijnen deerniswaardigen staat, van zich

afsloeg, en trachtte te bijten, wie onder zijn bereik kwam.

Ten spoedigste werd de officier van gezondheid bij de infirmerie te Bato-roessak, 14 palen van daar, ontboden, en in afwachting zijner komst werden de gewonden zoo goed mogelijk verbonden, terwijl inmiddels ook de inlandsche moordenaar werd ondervraagd. Kort na de komst van den officier van gezondheid overleed de sergeant Kempe. De overige gekwetsten zijn genezen, doch de korporaal de Bruin is, benevens nog een soldaat, zwaar verminkt gebleven.

De moordenaar overleed daags na deze gebeurtenis. Zijn verhoor leverde niets van belang op, en zijn oogmerk bij de misdaad was, bij mijn vertrek van Banka in April 1846, nog evenmin bekend als zijn persoon, en alleen bestonden daaromtrent eenige gissingen. De rust in den omtrek, of elders op het eiland is destijds niet gestoord geworden en vermoedelijk zal alleen overdreven fanatisme en ijver voor het Islamsche geloof, of wel persoonlijke wrok, de oorzaak zijn geweest van deze verschrikkelijke daad. Het is opmerkelijk hoeveel kwaad één enkel gewapend persoon, onder niet voorbereide en ongewapende menschen, in korten tijd kan uitrigten, vooral wanneer hij daaraan zijn eigen leven wil ten offer brengen, zoo als hier klaarblijkelijk het geval was; maar hier moet men zich bovendien verwonderen, over de krachtsinspanning, welke daarbij betoond werd, waardoor zulke verschrikkelijke wonden, met verbrijzeling der gebeenten, zijn toegebragt. Het verdient voorts vooral opmerking, dat alleen Europeanen, alzoo Christenen, getroffen zijn; terwijl niet minder Mohamedanen, zoo als de inlandsche soldaten en aanvankelijk de inlandsche oppasser, onder het bereik waren van den booswicht.

Werkzaamheid en nijverheid zijn den Bankanezen genoegzaam vreemd. Behalve met gouvernements-diensten, zoo als het werken aan wegen en bruggen, en de dienst als *koelie* (drager) voor reizigers, als anderzins, houdt hij zich, wanneer het daarvoor de tijd is, voornamelijk bezig met het bewerken zijner *ladangs*, en anders met het verzamelen van was en honig, het inzamelen van *dammer* (hars) en het kappen van *amballo* en andere houtsoorten, voorts met het snijden van *nipa* en *rottan*, het kappen van planken en *koelit* (boombast), van *nibong* enz. Allerwege op het eiland worden legmatjes en hier en daar ook stoelenmatjes vervaardigd, terwijl een gedeelte der bevolking, meestal de bewoners der bergen, zich ook met het branden van houtskolen, voor het smelten van den tinerts, bezig houdt.

Ook houden de Bankanezen zich onledig met de jagt op herten, en meestal heeft deze des nachts plaats. Hiertoe bedienen zij zich van strikken en banden van rottan, en sluiten daarmede een gedeelte van het woud af; vervolgens worden de herten, door eene menigte volks, onder woest geschreeuw verontrust en opgedreven naar het afgesloten gedeelte en de aldaar geplaatste strikken.

De bewoners der stranden houden zich bovendien met de vischvangst bezig, en wagen zich tot dat einde met kleine vaartuigen op de golven, met eene kloekmoedigheid, welke men bij een overigens zoo bloohartig volk niet verwachten zou. Ik heb Bankanezen zien gebruik maken van een klein schuitje van zeer ligt hout, maar veelal van boombast (*koelit*) vervaardigd. Dit schuitje, dat gewoonlijk op een paar schraagjes van boomtakken, het onderste boven gekeerd, nabij hunne woning staat, en dat slechts voor een enkel

man ruimte heeft, neemt één man op den schouder, plaatst het in het water en zet er zich in neder, voor de besturing gebruik makende van eenen dubbelen riem of die aan beide einden breed uitloopt.

Zij wonen in kampongs of dorpen, waarvan het getal huizen 10 of 12, tot 30 en, bij zeer groote kampongs, tot 40 bedraagt. Deze huizen zijn gewoonlijk zeer regelmatig in rijen geplaatst, zoodanig, dat eene vierkante ruimte in het midden overblijft. Deze huizen zijn gebouwd op palen, 4, 5 of 6 voet van den grond; meestal, althans bij die van welgestelden, zijn de wanden van hout, anders uit boomschors (*koelit*) zamengesteld. De boom, waarvan de bast of schors tot dat einde dient, wordt zoo lang geklopt tot dat de bast loslaat, waarna hij gesneden wordt in stukken die 2 voet breedte en omstreeks 10 voet lengte hebben. De vloeren bestaan meestal uit latten van *nibong*, die nevens elkander zijn gelegd en met rottan bevestigd, en de daken zijn of met *nipa-atap* of met boombast gedekt. De boombast, welke bestemd is om huizen te dekken, wordt mede 2 voet breed, doch slechts een voet of 3 lang gesneden. De huizen zijn meestal verdeeld in een algemeen vertrek, waarop de ingang uitkomt, en twee kleinere, die daarvan zijn afgescheiden, en voor slaapvertrek en keuken dienen; sommige huizen zijn nog van een open gaanderijtje voorzien. Veelal ziet men de huizen der Bankanezen van binnen met horens van herten prijken, en die der hoofden en welgestelden zijn dikwerf ook met wapens versierd, meestal met de gewone wapens der Maleijers, en vooral ook Palembangsche geweren en donderbussen.

In het midden van iedere kampong vindt men gewoon-

lijk een gebouw, dat zich van de andere huizen door niets onderscheidt, dan dat het veelal aan alle zijden, of ten minste aan drie zijden open, en mitsdien ook niet in vertrekken verdeeld, maar alleen omgeven is van eene balustrade of leuning. Dit gebouw wordt *balei* genoemd, en dient evenzeer tot raadhuis, als tot caravanserai of verblijf van reizigers. Alle publieke aangelegenheden worden in dat gebouw beslecht, en gewoonlijk wordt het aan alle reizigers tot nachtverblijf aangewezen. *Mesidjid* (Mohamedaansche tempels) treft men slechts in enkele kampongs aan; de Mohamedaansche Bankanezen doen wel vijfmalen daags hunne gebeden, doch doen dit òf aan den oever van eenigen stroom òf binnen 's huis.

In en nabij de kampongs vindt men gewoonlijk onderscheidene vruchtboomen, vooral klapperboomen en pinangboomen, ook ananasplanten en pisang.

Gedurende den rijstbouw verlaat de bevolking geheel of grootendeels hare kampongs, en woont gedurende dien tijd in kleine hutten, welke nabij de *ladangs*, dikwerf op aanzienlijken afstand van de kampongs, worden gebouwd.

De rijstbouw heeft op eene zeer gebrekkige wijze plaats. Eene zekere uitgestrektheid bosch wordt daarvoor bestemd, zoo groot als voor de behoefte van een zeker getal huisgezinnen of van eene kampong wordt noodig geacht. Het daaropstaande hout wordt meestal in Mei of Junij geveld, en van een deel der zware takken om het te bebouwen stuk grond eene heining gemaakt van ruim vier voet hoog, ten einde het wild te weren. Het overige gekapte hout wordt gedurende den droogen tijd, veelal in Augustus, verbrand, maar doordien dikwerf aanzienlijke stukken van boomstammen blijven staan, en ook niet door de vlammen verte-

ren, evenmin als sommige gevallen stammen, zoo heeft het veld een zeer slordig aanzien. Voorts worden de *padie*-korrels, die voor zaad bestemd zijn, in eenigzins regelmatige rijen gepoot, en verder wordt het veld aan de natuur overgelaten. Alleen worden tegen den tijd dat het graan rijp wordt, eenige vogelverschrikkers opgerigt, die met lijnen kunnen worden in beweging gebragt.

Het natuurlijk gevolg van zulk eene gebrekkige veldbearbeiding is, dat de oogst zelden rijk is; ja, doordien de Bankanees doorgaans niet meer rijst bouwt, dan hij berekent noodig te hebben, ontstaat, bij een minder gunstig gewas, ligtelijk schaarschte en gebrek; ook is de rijst, zoo als reeds gezegd is, van geene beste hoedanigheid. Aan een op de beschreven wijze bebouwd stuk land, geeft men den naam van *ladang*. Telken jare moet eene nieuwe *ladang* worden aangelegd, en het eenmaal daarvoor gebezigde stuk grond moet minstens zeven jaren, en doorgaans langer, braak liggen, alvorens het geoordeeld wordt voldoende vruchtbaarheid herkregen te hebben, om andermaal voor den rijstbouw gebruikt te worden.

Door de bovenbeschreven wijze van den rijstbouw, en het jaarlijks vellen van groote uitgestrektheden bosch, gaat veel hout nutteloos verloren, waarvan, tot verschillende einden, met vrucht zou kunnen worden gebruik gemaakt, onder andere tot het branden van kolen. Te vergeefs heeft men reeds beproefd om door de bewoners van Banka natte rijstvelden (*sâwah*) te doen aanleggen, doch de grond mist daarvoor de vereischte vruchtbaarheid, terwijl rundvee of buffels ontbreken, zoo wel om de velden te bemesten, als om ze te bewerken. Bovendien wordt voor den rijstbouw op *sâwah* water vereischt, dat op Banka

zeker niet ontbreekt, maar ook zeer noodig is voor de bewerking der tinmijnen, zoodat door het aanleggen van *sâwah's*, de mijnbearbeiding zoude kunnen lijden, hetgeen vooral moet worden verhoed.

De bewoners van de hoofdplaats Muntok en van den dadelijken omtrek, bouwen geen of weinig rijst, maar worden daarvan voorzien door aanvoer van elders, zoo als van Java, maar vooral van Palembang.

De kinderziekte heeft nu en dan ook op Banka belangrijke verwoestingen aangerigt, onder andere in het begin dezer eeuw, zoo als op bladz. 19 vermeld is; ook is ongeveer een vijftiental jaren geleden, de kampong Maijang, 12 palen van Muntok gelegen, door die ziekte nagenoeg geheel uitgestorven.

Om dit kwaad zoo veel mogelijk te weren, is de vaccine ingevoerd, doch die maatregel kan niet naar behooren worden toegepast door eene omstandigheid, die bezwaarlijk te veranderen is, namelijk de groote verspreiding van de schrale bevolking in kleine kampongs, somtijds van slechts weinige huisgezinnen, over het geheele eiland. Zelfs te Muntok, de volkrijkste plaats van het eiland, kan deze kunstbewerking niet geregeld worden aan den gang gehouden, want zoo lang de koepokstof voorhanden is, wordt wekelijks, op eenen daartoe gestelden dag, een bepaald doch niet groot getal kinderen gevaccineerd, en hiermede zoo lang voortgegaan als er kinderen te vaccineren zijn; doch eindelijk zijn allen ingeënt, zoodat deze bewerking geen voortgang meer hebben kan, en de stof gaat verloren. Wanneer later weder een genoegzaam getal kinderen voorhanden is, dat voor de vaccine wordt vatbaar geacht, dan wordt op nieuw koepokstof van Java aangebragt. Gewoon-

lijk geschiedt dit door eenige inlandsche militairen met hunne vrouwen en kinderen, waaronder eenige nieuw gevaccineerden, naar Muntok te zenden, hetgeen, sedert er eene geregelde stoomvaart bestaat, nog al gemakkelijk gaat. En zoo hierin voor Muntok reeds zoo veel moeijelijkheid gelegen is, hoe veel te meer moet dit dan niet het geval zijn met die kleine, zoo ver verspreid liggende, soms eenige uren van elkander verwijderde dorpjes van slechts weinige huisgezinnen.

De inlandsche bevolking op Banka brengt aan het Nederlandsch gouvernement geene schatting op, maar is verpligt, aan hare hoofden, die niet door het gouvernement bezoldigd worden, een klein gedeelte van hunnen oogst, bij voorbeeld eenige *gantangs* (*) rijst af te staan. Voorts zijn zij verpligt, voor den lande persoonlijke of zoogenaamde heerendiensten te doen, als: het leveren van materialen, zoo als hout en *atap*, tegen vastgestelde prijzen; den arbeid aan gouvernements-gebouwen; het onderhoud van wegen en bruggen; koeliediensten bij het laden en lossen van schepen en tot transport van goederen en reizigers; enz. Voor vele dezer diensten ontvangen zij betaling. Zoo ontvangt bij voorbeeld ieder man, voor het transport van goederen of reizigers, even als op Java, 2½ duit per paal; maar desniettemin verrigten zij deze diensten met grooten wêerzin, en laten haar zoo mogelijk door anderen waarnemen, dikwijls tegen betaling van een hoog loon.

(*) Een *gantang* is op Java het tiende gedeelte van eenen *pikol* van 125 Amst. ponden of 100 *katties*. Een *gantang* is dus 10 *katties* van 1¼ pond zwaar. Op Banka heeft een *gantang* echter slechts 5 *katties* en maakt dus 1/20 *pikol* uit.

Over de bevolking van Banka sprekende, moet ik gewag maken van eenen menschen-stam, welke zich op de kusten van dit eiland ophoudt, even als op die van Billiton en andere naburige eilandjes; een stam, die afkomstig is van de *rajat's*, oorspronkelijk onderdanen van Djohor. Deze stam is bekend onder den naam van *Orang-sĕkah* of *Orang-laut*, hetgeen wil zeggen: bewoners der zee. En dit zijn zij inderdaad, want zij komen nimmer aan wal, om zich met landbouw of eenigen anderen tak van nijverheid bezig te houden. Zij bewonen *praauwen*, gewoonlijk slechts van middelmatige grootte en overdekt met *kadjang*-matten. Ieder vaartuig bevat een huisgezin, en gewoonlijk blijven eenige derzelven, bij voorbeeld 6, 8 of 10, somtijds meer, eenen tijd lang bij elkander, en maken als het ware eene kampong uit, waarvan de sterkte nogtans zeer verschillend is en zich naar omstandigheden wijzigt; want één stormachtige nacht kan voldoende zijn, om de vereenigde vaartuigen te verstrooijen. Deze zeebewoners zijn heidenen. Hunne gestalte is over het algemeen lang en grof, doch niet zwaar; hunne kleur is vrij donkerbruin, en de huid heeft een schubachtig voorkomen, ten gevolge van eene bij dat volk eigenaardige ziekte, *gadoes* genaamd, waarschijnlijk veroorzaakt door hunne zwervende levenswijze en hunnen arbeid in- en gedurige aanraking met zeewater. Zij leven voornamelijk van de vischvangst en het verzamelen van *agar-agar*, eene soort van zeewier van lijmachtige zelfstandigheid, welke bij toebereiding van spijzen veel gebruikt wordt. Zij voeden zich voornamelijk met visch, doch ook met rijst en andere zelfstandigheden, wanneer zij zich die door ruiling verschaffen kunnen. Het zijn bekwame visschers en stoute zeevaarders, maar men zoude hun onregt doen door hen, althans tegenwoordig nog,

onder de zeeroovers te rangschikken, zoo als dit plaats vindt in *de geschiedkundige aanteekeningen over de zeerooverijen in den O. I. archipel gepleegd*, voorkomende in het eerste deel van den *Moniteur des Indes Orientales et Occidentales* voor 1846 - 1847, bladz. 169. Immers wanneer zij als zeeroovers bekend waren, zouden zij op de kusten van Banka niet ongestoord worden toegelaten, en vooral zoude het bestuur hen niet dulden tot op de hoofdplaats Muntok, alwaar ik hunne vaartuigen een paar malen gezien heb. Het is nogtans waarschijnlijk, dat zij zich als nevenzaak wel eens schuldig maken aan kleine rooverijen op de kusten, wanneer zij kleinere of zwakkere vaartuigen ontmoeten, op welke zij vermeenen de overmagt te hebben; doch dit is ook dikwerf het geval met de handelspraauwen op de kusten van Java en elders.

De stam der *Orang-sĕkah* moet ruim 200 *praauwen* bezitten, en hunne rustplaatsen, om deze te bouwen en te herstellen, zijn voornamelijk Tjeroetjoep, Blantoe en Siajak, allen op het eiland Billiton. Op Banka ziet men hen het meest te Koerouw en in de Klabat-baai.

Onder de bewoners van het eiland Banka bekleeden de Chinezen eene voorname plaats, doordien de tinmijnen genoegzaam uitsluitend door hen bewerkt worden. Het getal der Chinesche mijnwerkers, die grootendeels in het *Hemelsche-rijk* oorspronkelijk te huis behooren en *Sinkee* worden genoemd, wordt op 6000 à 7000 hoofden geschat. Bovendien heeft men de *pernăkan-*, eigenlijk *peranăkan*-Chinezen, waaronder de zoodanige verstaan worden, die op Banka of elders in den archipel, althans

niet in het Chinesche rijk, geboren zijn. Deze *pernâkan*-Chinezen zullen over het geheele eiland een getal van minstens 1000 hoofden uitmaken. Dr. Epp, die de gezamelijke Chinesche bevolking van Banka op 10,000 hoofden schat (*) zal denkelijk niet ver van de waarheid blijven.

De *pernâkan*-Chinezen bewonen meerendeels de hoofdplaats van het eiland en de hoofdplaatsen der distrikten (*pankals*), en ook enkele kampongs meer binnen 's lands. Zij houden zich voornamelijk met den handel bezig, en oefenen ook eenige ambachten uit. Onder hen zijn er die reeds door vele geslachten heen Banka, of althans den Indischen archipel bewonen. Hunne vrouwen zijn, hoewel oorspronkelijk van vermengd ras, zeer onderscheiden van de gewone inlandsche vrouwen; hunne huid is veel blanker, en vele trekken in hun gelaat, vooral de oogen, gelijken op die der oorspronkelijke Chinesche vrouwen: ook spreken zij genoegzaam allen de Chinesche taal, en bovendien de Maleische. De mannelijke *pernâkan*-Chinezen zijn uiterlijk niet onderscheiden van die, welke in het *Hemelsche-rijk* geboren zijn, dragen ook geheel dezelfde kleeding, en ofschoon dikwerf sedert vele geslachten in den Indischen archipel woonachtig, spreken zij gewoonlijk gebrekkig de Maleische taal.

Onder de oorspronkelijke Chinezen, die zich aan den mijn-arbeid toewijden, heeft men er die welgesteld, redelijk wel beschaafd, braaf en rustig zijn, en die door een langdurig verblijf op Banka met onze gewoonten, ons bestuur, onze wetten, en met onze policie-verordeningen zijn bekend geworden, en zich daaraan geduldig onder-

(*) Zie bladz. 174 zijner *Schilderungen*.

werpen. Deze gedragen zich gewoonlijk zeer rustig en zullen nimmer iets ondernemen tegen het wettig gezag, zoo geene regtmatige en algemeene grieven daartoe aanleiding geven. Meer dan drie vierde gedeelte dezer oorspronkelijke Chinezen behooren echter tot de bergvolkeren van Canton, een menschenras, dat zeer ruw en onbeschaafd is, en waaronder dikwerf het uitschot van China schuilt. In de laatste jaren heeft het bestuur echter maatregelen genomen om te beletten, dat uitsluitend het uitvaagsel van China de mijnen op Banka komt bewerken, en ofschoon door die maatregelen het doel slechts onvolkomen bereikt en het kwaad daardoor niet geheel gekeerd is kunnen worden, is het daarmede nogtans beter gesteld, dan in vroegere jaren. Deze Chinezen zijn veelal ongebonden en geneigd tot wêerspannigheid tegen het wettig gezag; zij kenmerken zich ook door eenen woel- en twistzieken aard, zijn nimmer tevreden, en hebben dikwerf oneenigheden onderling, waartoe het gemis van een voldoend getal vrouwen meermalen aanleiding geeft. Zij hebben eenen sterken ligchaamsbouw, die hen zeer geschikt maakt voor den zwaren en vermoeijenden arbeid in de tinmijnen. Even als de Chinezen over het algemeen, zijn zij verslaafd aan het dobbelstel en aan de amfioen-pijp. Bij hunne aankomst op Banka spreken zij geene andere dan hunne moedertaal, en eerst later leeren zij zich, langzamerhand, zeer gebrekkig uitdrukken in de Maleische taal. Dit zal wel eene der redenen zijn, waarom zij genoegzaam geen ander verkeer hebben, dan met hunne landgenooten, de bewerkers van nabij gelegen mijnen, en zich even min bemoeijen met de inlandsche bevolking van Banka, als met de *pernâkan*-Chinezen, voor welke laatsten zij niet de minste sympathie

aan den dag leggen. Slechts eenmaal in de maand komen zij op de hoofdplaatsen der distrikten, om rijst en andere benoodigdheden te ontvangen, en een of tweemalen 's jaars om tin af te leveren. Ook komen zij soms eene enkele maal in de Chinesche kampongs der distrikts-hoofdplaatsen, hetzij om zich het een of ander benoodigde aan te schaffen, hetzij om feesten bij te wonen.

De oorspronkelijke Chinezen wonen in kampongs, die zij in de nabijheid der door hen bewerkt wordende mijn, gewoonlijk digt bij het *kongsie*-huis, bouwen. Hunne huizen zijn doorgaans van hout. Sommige hunner kampongs zijn vrij groot, hebben goede huizen en een welvarend, ordelijk aanzien. Andere daarentegen zijn klein, armoedig en slechts uit hutten zamengesteld, al hetwelk afhangt van het getal deelhebbers, die de mijn bewerken, en vooral van den meerderen of minderen voorspoed, waarmede die bewerking plaats heeft. Bij iedere kampong vindt men een Chineschen tempel of *tei-pekkong*.

Banka is verdeeld in acht mijn-distrikten, als: Jeboes, Blinjoe, Soengei-leat, Marawang, Pankal-pinang, Soengei-slan, Koba en Toboali. Ieder distrikt staat onder het gezag van eenen administrateur, met uitzondering van de distrikten Soengei-leat en Marawang, die te zamen onder het gezag van éénen administrateur vereenigd zijn. De mijnen in het distrikt Muntok, die van minder beteekenis zijn, en waarvan naar ik meen, alleen die te Rangam, een uur gaans oostelijk van de hoofdplaats, door Chinezen bewerkt wordt, staan onder het beheer van den secretaris der residentie.

Niet altijd is de verdeeling der mijndistrikten op dezen voet geweest; zoo is onder andere in de maand Mei 1820 een mijndistrikt gevestigd geworden te Kotta-Wringin, dat echter later weder is ingetrokken, en het tegenwoordige distrikt Soengei- of Pankal-Slan is, zoo ik mij niet bedrieg, eerst gevestigd in 1837 of 1838, ter vervanging van het als toen ingetrokken distrikt Bangka-Kotta. De distrikts-hoofdplaatsen dragen den naam van *pankal*.

Aan het hoofd van het bestuur op Banka is geplaatst een resident, bijgestaan door eenen secretaris, welke als magistraat tevens aan het hoofd der policie staat, en de functie bekleedt van ambtenaar voor den burgerlijken stand, alsmede die van ontvanger bij 's lands kas, en van notaris. Voorts heeft men op het residentie-bureau ter hoofdplaats: één eersten kommies, die tevens fungeert als secretaris bij den landraad, als vendumeester en als auditeur-militair; één tweeden kommies, twee derde kommiezen, eenige klerken, en een paar Chinesche en inlandsche beambten. Op de hoofdplaats vindt men voorts in éénen persoon vereenigd de functiën van ontvanger der inkomende- en uitgaande regten, van pakhuismeester en van havenmeester; bovendien heeft men er eenen ingenieur voor den waterstaat en 's lands gebouwen, en wijders een zeker getal inlandsche oppassers, die onder eenen hoofd-oppasser met de zorg voor de policie belast zijn, terwijl een gedeelte hunner, onder den ontvanger der in- en uitgaande regten geplaatst, bestemd is om tegen het smokkelen te waken. Voorts heeft men aan de werf eenige inlandsche matrozen, voor de bemanning der gouvernements-

tjunia's (*), waarmede de schepen gelost en geladen worden. Aan het hoofd der inlandsche bevolking staat een *hoofd-djaksa*, terwijl het opperhoofd der Chinezen te Muntok den titel voert van kapitein of majoor, en eenen luitenant onder zich heeft.

Het bestuur van ieder mijndistrikt is opgedragen aan eenen *administrateur*, die het civiel gezag uitoefent en ook speciaal belast is met het beheer der tinmijnen in zijn distrikt; somtijds zijn enkele administrateurs geassisteerd geworden door eenen *élève*, doch eene organieke bepaling hieromtrent schijnt tot dus verre niet bestaan te hebben. Ieder administrateur geniet boven zijn salaris *f* 30,00 's maands voor eenen klerk; maar voor zulk een loon is, althans in de distrikten, geen schrijver te krijgen, zoodat de administrateurs zich meestal moeten behelpen, of onder de weinige Europeanen van het garnizoen eenen schrijver opsporen, waartoe echter dikwerf de gelegenheid ontbreekt. Voorts beschikken de administrateurs over een zeker getal inlandsche policie-dienaars of oppassers, terwijl voor de ontvangsten en afleveringen uit het gouvernementspakhuis een Chinesche weger bestemd is. Ook bevindt zich in ieder distrikt een zeker getal inlandsche matrozen, voor bemanning der *tjunia's*, die bij het laden en lossen der schepen gebruikt worden. Aan het hoofd der Chinezen staat in ieder distrikt een luitenant-Chinees.

Zoo als hier boven reeds is aangemerkt, staan de distrikten Soengei-leat en Marawang te zamen onder het gezag van eenen enkelen administrateur, die ter hoofdplaats van het eerstgenoemde verblijf houdt; voor de meerdere werkzaam-

(*) Een soort van vaartuigen.

heden geniet hij *f* 100,00 's maands, boven het traktement zijner ambtgenooten. Het beheer van het pakhuis te Batoroessak, in het distrikt Marawang, is gewoonlijk overgelaten aan eenen élève, wanneer er een beschikbaar is; anders wordt dit doorgaans waargenomen door den luitenant-kommandant van den militairen post aldaar. Het traktement der overige administrateurs bedraagt *f* 250,00 's maands, met uitzondering van dien van het distrikt Koba, die eene mindere bezoldiging geniet. Bovendien ontvangen de administrateurs der mijndistrikten eenen halven gulden voor iederen pikol tin, welke hun distrikt oplevert.

Voor zoo veel het inlandsch bestuur betreft, zijn de mijndistrikten weder in onder-afdeelingen of distrikten gesplitst. De inlandsche hoofden dier distrikten voeren den titel van *demang*, *depatti*, *batin* of *krio*. De *demangs* zijn het hoogste in rang, doch men heeft er slechts weinigen, zoo als dien van Soeramengala, die te Trentang verblijf houdt, dien van Koerouw, van Ranghouw, en den ouden *demang*-Laut, in eene kampong van dien naam aan de Klabat-baai. *Depatti* was de titel, die, tijdens Banka onder de heerschappij van Palembang stond, gegeven werd aan de opperhoofden die naar Banka gezonden werden, om aldaar het gezag over eenig distrikt uit te oefenen; die titel komt thans niet meer voor dan alleen bij een paar hoofden die niet meer in functie zijn, zoo als de Depatti-Barin, van wien hier boven gesproken is. De meest algemeene titel der inlandsche distrikts-hoofden is thans die van *batin*, wordende die van *krio* weinig meer gebruikt. De dorps- of kampongs-hoofden worden *mandoor* genoemd.

Wat de regtsbedeeling der Europeanen en hunne afstammelingen betreft, ressorteert Banka onder den raad van

justitie te Batavia, terwijl voor de regtsbedeeling der onchristenen, zoo als de inboorlingen, Chinezen, Arabieren enz. een landraad bestaat, die te Muntok zitting houdt, en gepresideerd wordt door den resident. De eerste kommies fungeert daarbij, zoo als gezegd is, als secretaris, en de leden van dezen raad zijn, even als de openbare aanklager, allen inlanders. In hooger ressort zijn de uitspraken van deze regtbank ook aan den raad van justitie te Batavia ondergeschikt.

De militaire bezetting van Banka bestaat: aan infanterie, uit een garnizoens bataillon, zamengesteld uit 1 majoor-kommandant, die tevens militaire kommandant is in de residentie, 2 kapiteins, 3 eerste luitenants, 7 tweede luitenants, benevens 523 onder-officieren en manschappen. Aan artillerie, uit een detachement van omstreeks 50 hoofden, onder eenen kapitein en tweeden luitenant. Dit detachement artillerie maakt met dat, hetwelk in de residentie Palembang in bezetting is, eene kompagnie uit. De kapitein-kommandant dezer kompagnie is tevens belast met het beheer van het materieel der artillerie op Banka.

De geneeskundige dienst is opgedragen aan 1 officier van gezondheid der 1ste klasse, 2 officieren van gezondheid der 2de klasse, en 1 officier van gezondheid der 3de klasse. De officieren van gezondheid der 1ste en 3de klasse doen dienst bij het hospitaal en garnizoen te Muntok, en de beide officieren van gezondheid der 2de klasse zijn geplaatst te Toboali en te Bato-roessak, op ieder van welke plaatsen eene infirmerie bestaat.

Voorts is een adjunct-intendant, met rang van eersten

luitenant, belast met de dienst der militaire intendance op dit eiland.

De boven opgegeven militaire magt is over het eiland verdeeld als volgt (*):

De posten te Jeboes, Soengei-leat, Bato-roessak, Soengei-slan en Koba zijn ieder bezet met 30 man infanterie, waarvan ongeveer een derde Europeanen en de overige inlanders (**), onder een' tweeden luitenant-kommandant; voorts bevinden zich op ieder dezer posten een of twee artilleristen. Blinjoe is bezet met 35 of 40 man infanterie, benevens 3 of 4 artilleristen, onder eenen eersten luitenant-kommandant. Deze post levert eene wacht, 4 palen van daar, te Tandjong-Mantong, ter bewaking van de aldaar geplaatste gouvernements pakhuizen. Pankal-pinang heeft een garnizoen van 48 man infanterie, benevens 2 of 3 artilleristen, onder eenen eersten luitenant-kommandant. De post te Toboali, eindelijk, is bezet met 60 man infanterie en eenige artilleristen, met eenen kapitein-kommandant benevens eenen tweeden luitenant. Deze post levert een detachement van een' inlandschen sergeant met twaalf inlandsche fuseliers voor de bezetting van Billiton, dat om de drie maanden wordt verwisseld, zoo als vermeld is op bladz. 27.

(*) Aangezien ik alle mededeelingen, betreffende de sterkte en verdeeling der bezetting van Banka, naar het geheugen doen moet, dat mij echter, naar ik geloof, niet veel bedriegen zal, naardien welligt ook, na mijn vertrek van dat eiland (1846), daarin veranderingen kunnen zijn gebragt, zoo kan misschien de juistheid mijner opgaaf hier of daar falen, doch in de hoofdzaak zal dit niet noemenswaard zijn.

(**) De inlandsche infanterie op Banka bestaat nagenoeg geheel uit Javanen.

Het overige van de infanterie, bedragende ruim 200 man, benevens een 25- à 30tal artilleristen, maakt de bezetting van de hoofdplaats Muntok uit.

De militaire posten bestaan uit vierkante redouten, voorzien van eene borstwering met graszoden en aarde opgetrokken, en van eene drooge gracht omgeven; over 's hoeks hebben zij twee circulaire bastions, ieder met één kanon bewapend, zoo dat de vier zijden kunnen bestreken worden. De gebouwen binnen deze verschansingen zijn uit hout zamengesteld en met *atap* gedekt, met uitzondering van het buskruid-magazijntje, dat gewoonlijk van steen of van leem opgetrokken en met pannen gedekt is. De gebouwen binnen de redouten bestaan doorgaans, behalve uit dit buskruid-magazijntje, uit eene kazerne, eene woning voor den kommandant, eene wacht, het gouvernements-pakhuis, enz. Op enkele plaatsen is het pakhuis buiten de redoute, en op een paar plaatsen woont ook de administrateur van het distrikt binnen de sterkte.

De bezetting van Banka, zoo als die hier is opgegeven, kan, wanneer ze steeds voltallig gehouden wordt, voldoende geacht worden om de rust te bewaren, en, hetzij de inboorlingen, (wanneer zij op zich zelf staan en niet ondersteund worden van buiten, zoo als uit Palembang) hetzij de Chinesche mijnwerkers te bedwingen en tot onderwerping te brengen, wanneer zij mogten wêerspannig worden. Ook zal het eiland, met medewerking van de daarvoor bestemde kleine gewapende vaartuigen, genoegzaam kunnen beveiligd worden tegen ernstige aanslagen van zeeroovers; echter dan alleen, wanneer alle posten zich in eenen goed verdedigbaren staat bevinden, en van het noodige behoorlijk voorzien zijn, zoodat ze tegen aanvallen van eenen inland-

schen of Chineschen vijand allezins berekend zijn, en men zich niet over hen behoeft te bekommeren. Voorts zal van het garnizoen te Muntok, zonder die plaats te veel te ontblooten, eene kleine kolonne van 70 of 80 man kunnen afgezonderd worden, om den vijand op te sporen, offensief te handelen, en zich daarheen te begeven, waar zij het best zal kunnen nuttig zijn. Zoodanige kolonne zal in de verschillende posten overal steunpunten vinden, manschappen, die door vermoeijenis te veel geleden hebben, verwisselen, en zich van mond- en krijgsbehoeften voorzien kunnen. Zijn de posten echter niet in behoorlijken staat van verdediging, dan zal men bij het uitbreken van onlusten, ja bij de minste rustverstoring, voor hun verlies beducht zijn; men zal naar verschillende kanten ondersteuning moeten zenden, en, in 'stede van tot steunpunten te verstrekken voor eene kleine mobiele magt, zullen die posten bezorgdheid verwekken, tot last strekken, en elke onderneming belemmeren. Immers de ondervinding heeft dit reeds doen zien in de jaren 1819 - 1821, doordien de posten in gebrekkigen staat en slecht bewapend van de Engelschen waren overgenomen (zie bladz. 25), zoo dat de aanvragen om ondersteuning, die van deze posten ontvangen werden, elkander nagenoeg zonder tusschenpozen opvolgden, en de ongerustheid voor hun behoud bijna iederen krachtigen maatregel verlamde.

En desniettemin waren die posten, toen ik mij op Banka bevond (1843 - 1846), niet in zoodanigen staat, als men dit op zulk eene belangrijke bezitting zoude verwachten, en als noodig is, om ten aanzien hunner veiligheid steeds volkomen gerust te kunnen zijn. De onvol-

doende staat van verdedigbaarheid dezer posten was ten deele gelegen in hunne ondoelmatige zamenstelling, waarop later zal worden teruggekomen, maar ten deele ook in den hoogst gebrekkigen staat van het geschut op sommige plaatsen, zoodanig, dat, op enkele posten, de rolpaarden der ijzeren kanonstukken dermate waren vergaan, dat men geen schot konde doen, zonder gevaar van ze te zien in een storten. Ter voorziening hierin zijn, gedurende het vermeld tijdsverloop, zeer dringende voorstellen gedaan, welke ik vertrouw dat zoodanig gevolg zullen gehad hebben, als het belang der zaak zoo dringend vorderde, doch waarvan ik het resultaat niet heb kunnen zien, omdat voor het aanmaken van affuitage enz., dat op Java geschieden moest, nog al tijd gevorderd werd.

Muntok, de hoofdplaats van het eiland en zetel van het bestuur, is gelegen op 2° 4' zuiderbreedte en 105° 13' 25" lengte beoosten Greenwich, noord-oostelijk van de monding van de Soensang, en ongeveer een uur gaans beoosten den westelijken uithoek van het eiland, Tandjong-kalean genaamd.

De plaats ligt aan den voet van den berg Menoembing. Het verblijf der Europesche ingezetenen en van de militaire bezetting is er gevestigd op een plateau, dat bij de borstwering, die het kampement ten zuiden insluit, 80 rijnl. voeten boven de oppervlakte der zee gelegen is, en verder in eene noordelijke strekking zeer langzaam rijst. In het westen daalt dit plateau met eene flaauwe helling af naar eene kleine rivier, welke het aan die zijde bepaalt, en die slechts nabij hare uitwatering met kleine *praauwen*

bevaarbaar is; aan den westelijken oever van die rivier, nabij hare monding, is het Chinesche kamp gebouwd, dat, hoewel niet groot, het netste en fraaiste is, dat ik ergens in Indië heb aangetroffen. Het bestaat uit eene hoofdstraat, waarvan de meeste huizen van leem gebouwd zijn, en verscheidene eene verdieping en volkomen het aanzien als gebouwen van steen hebben. In de andere gedeelten vindt men nog verscheidene huizen van hout. De woning van den majoor der Chinezen, die in 1845 nieuw van leem is gebouwd, is een fraai groot Chineesch gebouw, gelegen over eenen weg die regt naar zee voert en een ruim uitzigt aanbiedt. Achter dit huis heeft men de markt of *bazaar*, waarvoor ruime en doelmatige loodsen bestaan. In den noord-westelijken hoek van het Chinesche kamp is een vrij ruime tempel (*Tei-pekkong*) met voorplein, doch voor dit gebouw schijnen de Chinezen weinig eerbied te betoonen en meestal heeft het een onzindelijk voorkomen. In de nabijheid van de *Tei-pekkong*, een weinig westelijk van dat gebouw, vindt men de overblijfselen van de Benting-Sariboe, waarvan hiervoor op bladz. 19 gesproken is; binnen de vervallen borstweringen van deze verschansing was, toen ik dezelve zag, een ananas-tuin aangelegd.

Bezuiden het Chinesche kamp zijn de twee gouvernements-pakhuizen van steen opgetrokken, op een naar zee vooruitstekend terrein, waarvan de omtrek zeer moerassig is, doch dat, door een dijkje ingesloten, tegen overstrooming gedekt is. Op dit terrein bevindt zich ook de houtstapelplaats, waarvoor een paar loodsen zijn opgeslagen; voorts eene kazerne voor de matrozen van de werf, en eene strand-batterij met wacht. Bij deze batterij is ook de gewone plaats van in- en ontscheping, en men ziet er

nog het overblijfsel van een zeehoofd van klipsteen, dat echter nimmer schijnt te zijn voltooid geweest.

Ten oosten wordt het bovenvermelde plateau door een beekje bepaald, zoo dat het terrein ook naar die zijde afdaalt.

De ligging van Muntok is zeer behoorlijk; de planken woningen der Europeanen zijn op palen eenige voeten boven den grond gebouwd, meerendeels in de schaduw van schoon geboomte. De ligging van het residentie-huis, dat van steen wordt opgetrokken, maar nog niet voltooid is, is schilderachtig. De wegen op de hoofdplaats zijn goed en gemakkelijk aangelegd, zoo dat men ze, in wêerwil der hellingen, die hier en daar vrij steil zijn, gemakkelijk kan bewandelen, hetgeen te meer waarde heeft, omdat men het gebruik van rijtuig daar ter plaatse mist. Tijdens mijn verblijf aldaar, werd aan het onderhoud dezer wegen ook bijzonder veel zorg besteed.

De inlandsche of Maleische bevolking bewoont kampongs, welke grootendeels bewesten het Chinesche kamp, en overigens langs het strand gelegen zijn. De verdere omtrek van Muntok is grootendeels nog met bosch en wildernis overdekt.

De bevolking der hoofdplaats wordt op ruim 3000 zielen geschat (*), waaronder, behalve een groot getal Chinezen, verscheidene Arabieren en *Orang-kling*. Van de inboorlingen draagt de voorname en meer gegoede klasse, die zich uitsluitend met den handel bezig houdt, den naam van *Orang-abang*. De plaats heeft eenen vrij leven-

(*) Zie bladz. 191 der *Schilderungen* van Dr. Epp.

digen handel. Muntok heeft ook eene goede reede, doch die met eenige behoedzaamheid moet genaderd worden, ter vermijding van klippen, van welke de oostelijk gelegene onder den naam van Karang-Bram bekend zijn, en die westwaarts bij Tandjong-kalean, onder den naam van Karang-Hadji.

De houten kazernen van de bezetting te Muntok zijn zeer goed, doch beginnen oud te worden. Men heeft er een militair-hospitaal, waarin, behalve de zieken van het garnizoen der hoofdplaats, ook die van den post te Jeboes verpleegd worden.

De geregelde afwisseling van de oost- en west-mousson heeft ook op Banka even als elders in den archipel plaats, maar even als in andere oorden, die zoo nabij den équator gelegen zijn, heeft men gedurende de oost-mousson, ofschoon minder regen dan gedurende het andere jaargetijde, toch dikwerf regenbuijen, en niet die aanhoudende droogte, zoo als die op Java wel eens maanden lang duren kan, eene omstandigheid die voor de bearbeiding der tinmijnen als een groote zegen mag worden aangemerkt.

Banka wordt over het algemeen, en ik geloof te regt, voor minder gezond gehouden, dan vele andere oorden in den Indischen archipel, en vooral schijnt dit met de hoofdplaats het geval te zijn. Dit wordt voornamelijk toegeschreven aan de plotselijke veranderingen van weder, en ook aan de schadelijke uitdampingen van moerassige stranden. Gewoonlijk is de temperatuur te Muntok zeer warm, zoo dat de thermometer 's middags meestal tot 86, 88, ja zeer dikwijls tot 90° F. en hooger rijst, doch deze warmte wordt dikwijls afgewisseld door plotselijk invallende, gure

winden, die de huid onaangenaam aandoen, en ligtelijk koorts verwekken. Nu en dan heerschen te Muntok epidemische koortsen, en vooral hebben die veel sterfte veroorzaakt in het jaar 1824, toen zij voornamelijk werden toegeschreven aan uitwasemingen, die het gevolg waren van het wegruimen der bosschen en wildernissen in de nabijheid der plaats. Deze epidemiën hebben zich echter later, hoewel in minder hevigen graad, nu en dan herhaald.

De oorzaak van deze ongunstige omstandigheid heeft men voorheen ook willen zoeken in het drinkwater, hetwelk, zoo als men meende, schadelijke metalieke bestanddeelen bevatten zoude. Een scheikundig onderzoek, zoo wel van het water uit de rivier, als uit de bronnen in de nabijheid, heeft tot de bevinding geleid, dat het water in het algemeen met klei- en kalkaarde, ijzer- en ook met uiterst geringe tindeelen bezwangerd is, het rivierwater meer dan dat der bronnen. Van arsenicum werd geen spoor gevonden; zeker is het, dat de bronnen, in de nabijheid van Muntok, kristalhelder water opleveren, dat bij het gebruik bijzonder aangenaam is.

De levensbehoeften voor Europeanen zijn te Muntok en ook op andere plaatsen van het eiland, duur. De rijst, het hoofdbestanddeel der voeding, wordt van elders, meest van Java of van Palembang aangevoerd, en is alzoo hooger in prijs, dan op die plaatsen. Men vindt er geene groenten, dan wat postelein, spinazie, eene soort van lange radijzen of knollen (*lobak*) en een weinig slechte salade. Deze groenten worden door Chinezen geteeld, die ze doorgaans te oud laten worden. Aardappelen en uijen moeten van elders worden aangevoerd, even als olie, suiker, koffij en genoegzaam alle behoeften voor huishou-

delijk gebruik. Rundvleesch ontbreekt geheel, en het vleesch van de bekende Chinesche varkens, dat op Banka bijzonder goed is, kost 65 tot 75 duiten het Amsterdamsche pond; althans is het gedurende mijn verblijf te Muntok nimmer lager in prijs geweest. Ook het pluimvee, dat voor een groot gedeelte van Palembang wordt aangebragt, is, zoo wel om die reden, als door de menigvuldige sterfte duur; zoo mede de vruchten, die ook grootendeels, althans de fijne soorten, van Palembang gebragt worden. Ja zelfs de klapper, die in de Indische huishouding zoo onmisbare vrucht, is te Muntok duur, niettegenstaande in den omtrek klapperboomen in overvloed groeijen; maar de vruchten worden meerendeels uitgevoerd naar Palembang.

De visch daarentegen is, zoo te Muntok als op geheel Banka, zeer matig in prijs, en daar deze bij de Indische volkeren zeer gewild is, en een der voornaamste en meest geliefde toespijzen uitmaakt, zoo is dit voor hen eene zeer gunstige omstandigheid.

Geheel Banka, maar vooral Muntok, heeft veel gewonnen, sedert de gemeenschap zoo zeer verbeterd is, doordien het stoomschip, dat iedere maand de landmail-paketten van Batavia naar Singapoera brengt en van daar afhaalt, zoowel op de heen- als op de terugreis, die plaats aandoet.

Het produkt, dat Muntok aan tin levert, is het minste van al de mijndistrikten, en bedraagt gemiddeld slechts 1500 pikols.

Alvorens wij de hoofdplaats verlaten, dient nog eene merkwaardigheid vermeld te worden, welke op ongeveer drie palen van daar, in eene noord-westelijke strekking gevonden wordt, nabij den voet van den Menoembing. Gelijk overal

in den omtrek van dien berg rotsblokken gevonden worden, waaronder van zeer aanzienlijke grootte, zoo liggen ook daar verscheidene steengevaarten verstrooid, als waren ze er heen geworpen. Onder deze bevindt zich een steen van bijzondere grootte en gedaante, die, in zijn val, op minder groote steenen, welke gelijktijdig schijnen te zijn in beweging geweest, zoodanig is nedergekomen, dat daardoor eene overdekte, en voor het grootste gedeelte ommuurde ruimte is ontstaan, die, zoo noodig, tot huisvesting of nachtverblijf zou kunnen dienen. Door de inboorlingen wordt deze steengroep, voor welke zij eenen bijgeloovigen eerbied hebben, *bato-balei* genaamd, dat wil zeggen: steenen raadhuis of caravanserai. Welligt zoude eene onbeduidende beweging het evenwigt dezer steenen verbreken kunnen, en de groep doen ineenstorten.

Jeboes, de hoofdplaats van het mijndistrikt van dien naam, is gelegen 38 palen van Muntok, in het noordwestelijk gedeelte van het eiland. De weg die van Muntok over Maijang en Planas derwaarts leidt, is, wat het eerste gedeelte, vooral van Muntok tot Maijang betreft, bijzonder moeijelijk; men passeert de bergketen, welke een vervolg van den Menoembing uitmaakt, en de westelijke helling van den Goenong-Pandjang; beide overtogten zijn zeer moeijelijk, even als die van onderscheidene ravijnen, welke op dien weg gevonden worden (*). Tusschen

(*) Tusschen Muntok en de hoogte of keten, welke een vervolg is van den Menoembing en Kekoekoes, moet men drie of vier vrij moeijelijke ravijnen passeren. Door een plaatselijk onderzoek is mij gebleken, dat die ravijnen, door den weg een weinig te verleggen, hetgeen met geringe moeite en kosten geschieden kan, geheel kunnen vermeden worden.

Planas en Kampong-baroe passeert men de rivier van Planas, over eene lange, slechte brug van ronde boomtakken, die op balken en jukken van ruwe boomstammen rusten, en zijn vastgebonden, zoo als meest alle bruggen op Banka (*). Bij Kampa bestaat een veer, om aldaar den

(*) De wegen en bruggen laten op Banka in het algemeen zeer veel te wenschen over. De schaarschheid der bevolking, van welke, al is het tegen betaling, geene te zware diensten kunnen gevorderd worden, maakt het voorzeker moeijelijk, goede wegen en bruggen aan te leggen en te onderhouden; doch daaraan zou evenwel meer gedaan kunnen worden, dan thans geschiedt. Gewoonlijk toch wordt de weg, die eigenlijk slechts uit een pad bestaat, dat door het bosch gekapt is, niet meer dan eenmaal 's jaars van varen en andere gewassen gezuiverd, ten einde het geheel digt groeijen te beletten. De beschreven bruggen, al zijn zij in goeden staat, maken het reizen te paard onmogelijk, en bovendien zijn de boomtakken dikwerf verrot of liggen geheel los, zoodat men te voet zelfs gevaar loopt er door te vallen.

Het komt mij mogelijk en wenschelijk voor, dat de wegen en bruggen ten minste in zulk eenen staat gebragt worden, dat men, om te reizen, van paarden zou kunnen gebruik maken, zoo als ik ze gevonden heb in een paar distrikten, alwaar de administrateurs van paarden gebruik maakten. Dan zou men vermoedelijk meer te paard reizen, dewijl velen dit zouden verkiezen boven de tegenwoordige vervelende, vermoeijende en langzame manier van reizen, en de *koelie*-dienst der bevolking zou er door verligt worden, daar alle reizigers thans gedragen worden in *tando's*, waarvoor, wanneer de reiziger niet al te zwaar is, acht *koelies* noodig zijn. De vereischte paarden zouden wel worden aangevoerd.

Om de bruggen van boomtakken of rondhouten voor paarden bruikbaar te maken, zou men ze kunnen dekken met horden (*sassak*), van *nibong*-latten gevlochten, zoo als ik die op de Westkust van Sumatra heb zien gebruiken; ze zijn sterk en daarvoor zeer geschikt, mits men slechts zorge, dat geen hout, hetwelk vergaan is, daaronder verborgen worde.

prachtigen breeden stroom, die majestueus daarheen vliet, over te steken. Ongeveer een uur gaans van Kampa ligt de distrikts-hoofdplaats Jeboes, aan eenen arm van den voormelden stroom.

De schepen, die voor Jeboes bestemde ladingen rijst als anderzins aanbrengen, en tin komen afhalen, kunnen dezen stroom niet binnen varen, omdat menigvuldige klippen dit te gevaarlijk maken; zij moeten daarom voor de monding ankeren, en deze ligplaats heeft in de west-mousson wel eens bezwaar in. Het laden en lossen gebeurt met *tjunia's*, die de rivier tot voor het etablisement kunnen op- en afvaren.

De omtrek van Jeboes is zeer boschrijk, en in dit gedeelte van het eiland vindt men veel zwaar geboomte; terwijl het voor meubelen zoo geschikte *amballo*-hout hier het menigvuldigst wordt aangetroffen.

De redoute, die ook het gouvernements-pakhuis bevat, is ingerigt overeenkomstig de algemeene beschrijving, die van de militaire posten op Banka gegeven is. Zij is overvloedig ruim, doordien ook de woning van den administrateur, met bijgebouwen, voorheen daarbinnen geplaatst was; doch deze is later daarbuiten gebouwd. Zoo wel de Chinesche als de Maleische kampong is te Jeboes zeer onbeduidend.

De opbrengst aan tin bedraagt in dit distrikt 5000 à 6000 pikols 's jaars.

Ofschoon Jeboes geenszins hoog gelegen is, en stellig veel lager, dan dat gedeelte van Muntok, alwaar de Europeanen hun verblijf houden, zoo is het er 's nachts en 's morgens nogtans bijzonder koel, zoodat de thermometer dan wel eens daalt tot 60° à 66° F. Vermoedelijk moet

deze omstandigheid worden toegeschreven aan de nabijheid van het woud, dat, meerendeels uit zwaar geboomte bestaande, de vochten uit den dampkring tot zich trekt en 's nachts en 's morgens gewoonlijk in eenen dikken nevel gehuld is, tot dat die in den voormiddag, door de kracht der zonnestralen, wordt opgetrokken. Men zou verwachten dat deze sterk afwisselende temperatuur eene schadelijke uitwerking hebben moet op de gezondheid, doch dit schijnt geenszins het geval te zijn, en Jeboes wordt juist voor het gezondste oord van het eiland gehouden.

Om zich van Jeboes naar Blinjoe te begeven, bestond voorheen geene andere gelegenheid, dan om te Antan, ongeveer 12 palen van Jeboes, in te schepen, de rivier van dien naam af te zakken, en vervolgens nagenoeg het breedste gedeelte van de Klabat-baai over te steken, om alsdan de rivier van Blinjoe een groot half uur ver weder op te varen. In de laatste jaren is echter een voor Banka vrij goede weg aangelegd naar Bakit, eene kleine kampong nabij Tandjong-Roe, 24 à 25 palen van Jeboes gelegen; hierdoor wordt de overvaart aanmerkelijk verkort. Te Tandjong-Roe vindt men nog de overblijfselen van oude verschansingen, welke, benevens die op het daar tegenover liggende Tandjong-Mantong, dienen moesten om aldaar den doortogt aan zeeroovers te beletten.

Het distrikt Blinjoe, beoosten de Klabat-baai gelegen, en ten noorden door de Chinesche zee bespoeld, grenst ten oosten aan het distrikt Soengei-leat. De hoofdplaats van dit distrikt, welke denzelfden naam draagt, is gelegen aan eene kleine rivier, die, zuid-oostelijk van Tandjong-

Mantong, in de Klabat-baai valt. Tandjong-Mantong is vier palen van Blinjoe gelegen; het is bij dezen vooruitstekenden hoek, dat de schepen moeten blijven liggen, die de rijst en verdere benoodigdheden voor Blinjoe aanbrengen, en tin komen laden. Uit dien hoofde heeft men, tot grooter gemak, op deze plaats, welke zeer klipachtig is, en een bijzonder pitoresk uitzigt heeft, de gouvernements-pakhuizen gebouwd, welke beschermd worden door eene kleine wacht, op eene der klippen gestationeerd. Deze klip is beplant met geschut, terwijl de wacht uit het garnizoen van Blinjoe gedetacheerd en periodiek verwisseld wordt.

De redoute te Blinjoe is ingerigt zoo als dit in het algemeen beschreven is, doch wat kleiner, omdat geen pakhuis binnen deze sterkte geplaatst is, en daardoor des te gemakkelijker te verdedigen; doch de pakhuizen zijn dientengevolge minder goed beveiligd, en het zoude misschien doeltreffend, en voor het beheer gemakkelijker zijn, wanneer het geheele etablissement naar Tandjong-Mantong verplaatst werd. De ongezondheid van laatstgenoemd oord, schijnt echter hier tegen een gewigtig bezwaar te zijn. De administrateurs-woning is buiten de redoute gelegen.

De Chinesche kampong is hier veel aanzienlijker dan te Jeboes. Men vindt er verscheidene goede huizen, waaronder eenige, die van leem zijn opgetrokken; ook is er een *tei-pekkong*. Eenige handels-vaartuigen, waaronder een paar kleine schoeners, behooren hier te huis, en op de plaats heerscht nog al welvaart en levendigheid. Ook de inlandsche kampong is hier van meer beteekenis.

Een klein uur gaans, in eene zuid-oostelijke rigting,

van het etablissement te Blinjoe, vindt men te Pandjie de ruine van een oud Chineesch etablissement, waarvan op bladz. 16 reeds gesproken is.

Blinjoe is een der belangrijkste distrikten van het eiland, en brengt jaarlijks ongeveer 15000 pikols tin op. Men heeft te Loemoet en omstreken verscheidene goede mijnen, en in dit distrikt heeft men, ongeveer twaalf palen van de hoofdplaats, op den weg naar Soengei-leat de voornaamste mijn van het eiland, Lapfantouw genaamd.

De hoofdplaats van het distrikt Soegei-leat draagt dienzelfden naam, en is een half uur gaans van het oostelijke strand des eilands gelegen, aan eene kleine rivier welke mede dien naam draagt. Van Blinjoe is deze plaats 37 palen verwijderd; de weg is zoo als hij op het eiland over het algemeen is, en op eenige plaatsen bijzonder moeijelijk, tengevolge van uitspoelingen door den regen. In de nabijheid van de kampong Sekka is de weg bergachtig, doordien men daar een der hellingen van den berg Mapor passeert, en op enkele punten heeft men hier een uitgestrekt gezigt over de Klabat-baai en op den Marras. Wanneer men Soengei-leat nadert, krijgt het terrein een ander aanzien; het woud vermindert langzamerhand en houdt eindelijk geheel op, om plaats te maken voor uitgestrekte *alang-âlang*-velden. Ook de heuvels, die niet ver van den weg gelegen zijn, zijn meerendeels met *alang-âlang* bewassen, doch hier en daar ziet men fraaije groepen geboomte, welke deze heuvels en den omtrek versieren.

Wanneer men zich van Muntok over Jeboes en Blinjoe naar Soengei-leat begeeft, bedraagt de afstand 110

palen; neemt men echter den weg over de kampongs Planas, Djering, Trentang, Ketapi, Njalouw, Bakon, Tjanporan en Laijang, dan bedraagt de afstand slechts 91 palen.

Zoo als reeds is aangemerkt, zijn de mijndistrikten Soengei-leat en Marawang onder één bestuur vereenigd, en brengen gezamenlijk eene zeer belangrijke hoeveelheid tin op, die gemiddeld op 20,000 pikols 's jaars geschat wordt. De administrateur houdt zijn verblijf te Soengei-leat; ook daar heeft men eene volkrijke Chinesche kampong, waarvan het voornaamste gedeelte eene regte breede straat uitmaakt; de kampong der inboorlingen is hier mede vrij groot. De rivier, welke langs de plaats stroomt, heeft van daar tot aan hare monding zeer vele kronkelingen, waardoor de afstand, die regtstreeks ruim een paal bedraagt, minstens viermalen langer wordt. De uitwatering dezer rivier is zeer klipachtig, en wordt door eenen boog van klippen, die er voor ligt, als het ware ingesloten. Hier door is het in- en uitvaren, vooral van geladen vaartuigen, zeer moeijelijk, en somtijds gevaarlijk, en bij slecht weder, vooral bij sterken oostenwind, dikwerf onmogelijk. Dit brengt dikwijls veel vertraging te weeg in het laden en lossen der schepen, die op eenigen afstand voor de monding ten anker liggen, en in de oost-mousson liggen zij zelfs geheel aan den wind bloot gesteld en kunnen het dikwijls moeijelijk houden, zoo dat het wenschelijk is, dat het laden en lossen hier en elders op de oostkust van het eiland, zooveel mogelijk in de west-mousson plaats hebbe. Voorheen had men aan de monding van deze rivier eene wacht, die sedert eenige jaren is ingetrokken.

De redoute te Soengei-leat is almede overeenkomstig de boven gegeven algemeene beschrijving ingerigt. Behalve de gewone militaire gebouwen, bevat zij het gouvernements-pakhuis en de woning van den administrateur, doch bij mijn vertrek van Banka bestond het voornemen, om eene nieuwe woning voor den administrateur buiten de redoute te bouwen. In het distrikt Soengei-leat heeft men verscheidene goede mijnen, bovendien eene groote Chinesche kampong te Laijang, aan de rivier van dien naam, welke zich in den zuid-oosthoek van de Klabat-baai ontlast.

Negen palen bezuiden Soengei-leat ligt de groote Chinesche kampong Marawang, de hoofdplaats van het distrikt van dien naam, alwaar de luitenant der Chinezen zijn verblijf houdt. Ook wonen in die kampong verscheidene inboorlingen. De weg derwaarts is vrij goed; ik heb dien te paard afgelegd. Ook hier vindt men weinig houtgewas, maar uitgestrekte *alang-âlang*-velden, waarmede de westelijk van den weg gelegen heuvels Betong, Loboklie en Sambong-girie ook grootendeels begroeid zijn. Vroeger, toen Marawang als mijn-distrikt op zich zelf stond, was hier ter plaatse het verblijf van den administrateur; er was toen ook eene kleine militaire bezetting, binnen eene verschansing, waarvan de sporen thans naauwelijks meer te vinden zijn. Het distrikt Marawang is bijzonder rijk aan tinmijnen.

De gouvernements-pakhuizen voor het distrikt Marawang bevinden zich binnen de redoute te Bato-roessak. Deze redoute is aangelegd aan de groote rivier van Marawang, die statig voorbij haar heen stroomt; zij is gelegen 5 palen bezuiden de kampong Marawang. Zuidwaarts

van deze kampong wordt het terrein weder meer begroeid, en langzamerhand boschrijker, en de omtrek der redoute is geheel met woud overdekt. Men vindt te Bato-roessak eene zeer kleine Chinesche kampong, terwijl die der inboorlingen niet veel grooter is.

De redoute is ook hier ingerigt volgens de algemeene beschrijving, doch behalve de gewone militaire gebouwen en het gouvernements-pakhuis, heeft men daar binnen nog eene infirmerie. Nabij de redoute steekt een overdekte houten steiger in de rivier vooruit, om het laden en lossen gemakkelijk te maken.

De infirmerie te Bato-roessak is bestemd, om, behalve de zieken van de bezetting aldaar, ook die te verplegen van de bezettingen van Soengei-slan, Pankal-pinang, Soengei-leat en Blinjoe. Voor een zieken-gesticht heeft deze plaats echter weinig geschiktheid, omdat de levensbehoeften en ververschingen op geen onzer etablissementen zoo schaars en moeijelijk te bekomen zijn dan daar, terwijl zelfs goede visch er meermalen niet te krijgen is; ook is het water, hetgeen bij een ziekengesticht, althans in Indie, wel een vereischte mag genoemd worden, er niet overvloedig. De eenige put die zoet water oplevert, is achter de redoute, op eenen afstand van meer dan 350 passen, in eene laagte gelegen. Deze put levert goed en genoegzaam water, maar dat het nog al bezwaar in heeft om het zoo ver te halen, wanneer, zoo als in eene infirmerie, groote hoeveelheden noodig zijn, is ligt te beseffen, waarbij nog komt, dat deze put, door zijne ligging in eene laagte, ingeval van vijandelijkheden niet door het kanon uit de redoute kan bestreken worden. Het water uit de schoone rivier, die te Bato-roessak voorbij de redoute stroomt, is ten eenemale

ondrinkbaar, doordien het zeer brak, ja bij vloed genoegzaam aan zeewater gelijk is.

Ofschoon het der rivier van Marawang niet aan breedte en diepte ontbreekt, kunnen schepen van eenigen diepgang haar toch moeijelijk binnen komen, wegens de bank welke zich voor hare monding bevindt. Daarom moeten de schepen, zoowel die voor Bato-roessak als die voor Pankal-pinang bestemd zijn, voor de rivier blijven liggen, en het laden en lossen met *tjunia's* plaats, hebben, waardoor, om den afstand, veel tijd verloren gaat. Ook hier zijn de schepen bloot gesteld aan den oosten-wind, doch vinden door Poelo-pandjang de gelegenheid om zich eenigzins te beschutten.

Pankal-pinang ligt op 2° 7' zuider-breedte en 106° 12' 25" lengte beoosten Greenwich; het is de hoofdplaats van het distrikt en gelegen aan de rivier van dien naam. Deze rivier loopt, na een oneindig getal kronkelingen te hebben gemaakt, in de groote rivier van Marawang uit; zij is aan wêerszijden zoo digt begroeid, dat het gewas op sommige plaatsen een nagenoeg gesloten verwulf gevormd heeft, en van tijd tot tijd moet dit gewas worden opgeruimd, om de vaart voortdurend mogelijk te maken. De omtrek van deze plaats is, vooral aan de noordzijde, zeer moerassig; de afstand tot Bato-roessak bedraagt 14 palen, doch het pad, dat tot gemeenschap tusschen deze beide plaatsen dienen moet, is door drassigheid van den grond bijna onbruikbaar, en daarom heeft die gemeenschap meestal te water plaats. Van Muntok is Pankal-pinang, langs den kortsten weg, 89 palen verwijderd. De redoute bevat, behalve de gewone militaire gebouwen, het gouverne-

ments-pakhuis; zij is almede vierkant en over 's hoeks van twee circulaire bastions voorzien, doch zij heeft veel overvloedige ruimte, hetgeen hare verdedigbaarheid geenszins bevordert. Die overvloedige ruimte is ontstaan, doordien zich daar vroeger de infirmerie bevond, welke sedert verscheidene jaren naar Bato-roessak verplaatst is; maar, aangezien levensmiddelen en velerlei benoodigdheden hier veel gemakkelijker en overvloediger te bekomen zijn, dan in het bij vergelijking nietige Bato-roessak, zoo verdient Pankal-pinang in dat opzigt, voor een ziekengesticht zeker de voorkeur. De administrateur van het distrikt woont sedert eenige jaren buiten de redoute.

Zoo wel de Chinesche als de Maleische kampong is te Pankal-pinang goed bevolkt. Zij bestaat voornamelijk uit eene lange, regte, breede, net onderhoudene straat, welke de avenue op den weg van Muntok uitmaakt, en in welke straat de Chinesche woningen het meest in de nabijheid der redoute gebouwd zijn. Enkele Chinesche huizen zijn er van leem opgetrokken. Daar Pankal-pinang genoegzaam in het midden van het eiland en aan de vereeniging der wegen, die naar Muntok, naar Bato-roessak en Marawang, naar Soengei-slan en naar Koba en Toboali voeren, gelegen is, zoo bestaat er veel levendigheid en vertier. De opbrengst van tin bedraagt in dit distrikt gemiddeld 8000 pikols 's jaars.

Koba, de hoofdplaats van het mijndistrikt van dien naam, is ongeveer een paal van het oostelijk strand verwijderd, en gelegen aan eene kleine rivier, welke in de nabijheid in zee valt, en die bevaren wordt met de *tjunia's*, waarmede de schepen geladen en gelost worden. Ook hier

liggen de schepen weinig of niet beschut tegen den oosten wind, zoo dat het laden en lossen in de oost-mousson dikwijls met veel bezwaar gepaard gaat.

De redoute te Koba is ingerigt, zoo als de meeste anderen, en zoo als in het algemeen beschreven is; het gouvernements-pakhuis is er in geplaatst. Hier deed zich, tijdens mijn verblijf op Banka, de zonderlinge omstandigheid voor, dat de administrateur van het distrikt een gouvernements-huis bewoonde binnen de redoute, en de luitenant-kommandant een partikulier huis daarbuiten.

De kampongs der Chinezen en inboorlingen, waarvan de huizen langs twee vrij breede wegen gebouwd zijn, zijn zindelijk en goed onderhouden, doch overigens van weinig beteekenis. In den omtrek van Koba vindt men bijzonder veel wilde zwijnen, waarop door de Chinezen nog al jagt wordt gemaakt.

Wat de opbrengst van tin betreft, die gewoonlijk slechts 1800 à 2000 pikols 's jaars bedraagt, is Koba zeker het minst belangrijke mijndistrikt. Door deze minder voordeelige omstandigheid wordt de taak van den administrateur echter niet in gelijke mate ligter, vooral niet, doordien in dit distrikt de meeste mijnen van eenige beteekenis nog al ver van het etablissement verwijderd zijn. Het verdient daarom wel afkeuring, dat aan den administrateur van dit distrikt, die, zoo als van zelf spreekt, naarmate de opbrengst aan tin minder is, ook minder voordeel trekt van de, onder den naam van *pikol-geld* bekende præmie van eenen halven gulden voor iederen pikol tin die geleverd wordt, slechts een zeer laag tractement, van *f* 100,00 's maands, aan onderscheidene kortingen onderhevig, was toegekend, - een inkomen waarmede

hij slechts uiterst moeijelijk en bekrompen bestaan kon. Dat hierdoor de probiteit van eenen beambte op eene gevaarlijke proef wordt gesteld, vooral wanneer hij, zoo als hier, een pakhuis en eene geldkas onder zijn beheer heeft, zal gemakkelijk te beseffen zijn, en doorgaans zullen dergelijke bezuiningen meer schade dan voordeel aanbrengen. Het gouvernement schijnt dit ook ingezien te hebben, want, zoo als ik vernomen heb, is het inkomen van den administrateur te Koba in de laatste jaren verhoogd.

Juist halfweg Pankal-pinang en Koba, vindt men de nog al aanzienlijke kampong Koerouw, gelegen aan de uitwatering van de rivier van dien naam, en tot het distrikt Koba behoorende. Een *demang* houdt hier zijn verblijf. Voor de overvaart van de vrij groote rivier, die, even als hare uitwatering, gewoonlijk wemelt van krokodillen, bestaat een veer. Hier worden eenige praauwen onderhouden, tot wering van den zeeroof, en de woning van den *demang* is geplaatst binnen eene gebrekkige palisadering van *nibong*, welke met een paar draaibassen bewapend is. De aan het strand, tusschen Koerouw en Koba, gelegen kampong Penjieah, heeft in den laatsten tijd veel overlast van de zeeroovers gehad.

Uit het verhaal van de onlusten, die in 1819 - 1821 op Banka geheerscht hebben, voorkomende in den 10den jaargang van den *Militairen Spectator*, blijkt (zie blz. 138), dat eene kolonne van 10 officieren en 186 man, den 6den September 1819 van Pankal-pinang vertrokken, den 10den van die maand, *na vijf zeer moeijelijke marschdagen*, te Koba aankwam. Hieruit mag men afleiden, dat de wegen op Banka, hoewel nog zeer veel te wenschen overlatende, in een tijdsverloop van 30 jaren toch aan-

merkelijk verbeterd zijn; want de weg van Pankal-pinang naar Koba, die door de rivier bij Koerouw in twee gelijke deelen verdeeld wordt, en 40 palen lang is, wordt thans in twee dagen afgelegd.

Soengei-slan, ook wel Pankal-slan genoemd, is de hoofdplaats van het mijndistrikt van dien naam, en ligt aan de rivier (*soengei*), die almede zoo genoemd wordt en zich nabij de Nanka-eilanden in straat Banka ontlast.

Eerst sedert 12 of 14 jaren heeft dit distrikt, door de verplaatsing van de hoofdplaats, dezen naam gekregen. Vroeger was die hoofdplaats te Bangka-kotta, en droeg het distrikt ook dien naam. Het tegenwoordige etablissement ligt, in eene zuid-zuidwestelijke rigting, 26 palen van Pankal-pinang. Ook is er een zoogenaamde groote weg van Soengei-slan naar Koerouw, die zich te Moenjang vereenigt met den weg, die van Pankal-pinang derwaarts leidt.

Bij mijn verblijf op Banka, bestond de redoute, even als alle gebouwen daar ter plaatse, slechts provisioneel, omdat, tijdens den aanleg, nog geen vast besluit genomen was, omtrent de vestiging van dit nieuwe etablissement. Zoo wel de gebouwen als de palisadering, die deze omgaf, waren dan ook in eenen uiterst slechten staat; doch daar toen reeds het besluit genomen was tot den opbouw van eene duurzame verschansing, met doeltreffende gebouwen, zoo zal dit vermoedelijk thans reeds zijn ten uitvoer gebragt. Vermits de zandige en veenachtige grond het echter onmogelijk maakte, om daar ter plaatse eene aarden borstwering op te werpen, ja het graven van eene gracht reeds uiterst moeijelijk was, zoo zou de redoute uit goede, zware pali-

saden worden zamengesteld en over 's hoeks van twee circulaire bastions voorzien worden.

Toen ik mij het laatst te Soengei-slan bevond (Oct. 1845), waren de Chinesche en inlandsche kampongs nog niet van veel beteekenis, doch namen in bevolking en uitgebreidheid gaandeweg toe.

De omstreek van Soengei-slan is bijzonder boschrijk en bezit veel zwaar hout; ook wordt het *amballo*-hout in dit distrikt wel aangetroffen. De nachten en morgens kunnen ook hier zeer koel zijn, hetgeen denkelijk moet worden toegeschreven aan dezelfde oorzaken als te Jeboes.

De voor Soengei-slan bestemde schepen vinden eene veilige ankerplaats tusschen de kust van Banka en de Nanka-eilanden. In weerwil der doorgraving van eene kronkeling in de rivier, welke ter bekorting bewerkstelligd is, is de afstand van de monding tot aan het etablissement nog vrij aanzienlijk, en hierdoor gaat bij het laden en lossen veel tijd verloren. Dit nieuwe mijn-distrikt belooft goede uitkomsten; gemiddeld brengt het jaarlijks reeds 6000 pikols tin op.

De hoofdplaats van het mijndistrikt Toboali was voorheen gevestigd nabij de kampong van dien naam en naar die kampong genoemd. Doch in de maand Mei 1819 is het etablissement daar ter plaatse verlaten, toen het met eenen aanval van de land- en van de zeezijde gelijktijdig bedreigd werd, en de kommandant der 40 man sterke bezetting zich niet bij magte rekende, dien aanval te wêerstaan. De bezetting trok terug, eerst op Bâjor en vervolgens op Pankal-pinang, ten gevolge waarvan het etablissement te To-

boali werd uitgeplunderd, en het daar voorhanden tin door de zeeroovers werd buit gemaakt.

Later is dit etablissement hersteld, echter niet weder nabij de kampong Toboali, maar ongeveer een uur gaans noord-westelijk van daar, nabij de kampong Sabang, alwaar een veertig voet hooge heuvel, op eene in zee eenigzins vooruit stekende, en door eene kleine baai gevormde punt, eene uitmuntende stelling aanbiedt voor eene sterkte. Aan deze nieuwe hoofdplaats van het distrikt, heeft men op nieuw den naam van Toboali gegeven doch door de inboorlingen en Chinezen wordt zij nooit anders dan Sabang genoemd.

Van den vermelden heuvel, die gelegen is op 3° zuiderbreedte en 106° 28' 30" lengte beoosten Greenwich, en het voordeel heeft van juist aan zijnen voet putten met goed drinkwater te hebben, waarvan er eene, zonderling genoeg, aan de zeezijde tusschen de klippen te vinden is, - van dien heuvel is dan ook partij getrokken, om eene verschansing aan te leggen. In het eerst bestond die verschansing uit eene borstwering, gedeeltelijk van aarde, maar grootendeels uit palisaden zamengesteld, en de gebouwen waren van hout vervaardigd. Toen eene vernieuwing van deze sterkte echter dringend noodzakelijk was geworden, werd besloten, zoo wel omdat zij aan den wind is bloot gesteld, als om den korten duur van houten gebouwen, wegens de menigvuldigheid der witte mieren hier ter plaatse, om deze sterkte, met uitzondering van de naar den zeekant gekeerde borstwering, geheel van leem op te trekken, zoo wel de borstwering als de gebouwen, en om deze laatste met pannen te dekken. Deze sterkte kreeg, naar het beloop van den heuvel, een eenigzins onre-

gelmatig tracé, nogtans met flank-verdediging en bewapend met 5 of 6 stukken kanon (*).

De gouvernements-pakhuizen staan hier buiten de sterkte, aan den voet van den vermelden heuvel, en kunnen goed beschermd worden. Ook de administrateur woont buiten de verschansing.

Hier ter plaatse is ook eene militaire infirmerie, met eenen officier van gezondheid; behalve de zieken van het garnizoen, worden ook die van de bezetting te Koba hier verpleegd.

Langs den landweg is deze plaats 176 palen, welke afstand in tien étappen verdeeld is, van Muntok verwijderd, doch over zee kan die afstand in de oost-mousson, met eene zeer gunstige gelegenheid, in 24 uren worden afgelegd. In de west-mousson daarentegen is het somtijds uiterst moeijelijk Muntok te bereiken, en menigwerf wordt de reis dan vergeefs ondernomen. Deze plaats is de warmste van het geheele eiland; de thermometer rijst des middags gewoonlijk tot 90° F en dikwijls hooger. De ligging is schilderachtig. Eenige jaren geleden is hier een fraaije Chinesche tempel (*Tei-pekkong*) van leem opgebouwd. De Chinesche en inlandsche kampongs zijn groot en sterk bevolkt, doch munten niet uit door regelmatigen aanleg. Op deze plaats is nog al veel handel en vertier.

Ik heb te Toboali eenen Chinees ontmoet, die de R. C.

(*) Hetgeen hier van de nieuwe sterkte te Toboali gezegd wordt, geschiedt in de vooronderstelling dat zij voltooid is of wordt, overeenkomstig het bij een gouvernements-besluit aangenomen project, met de uitvoering waarvan in 1846 een aanvang is gemaakt.

godsdienst beleed; van tijd tot tijd ging hij naar Singapoera voor zijne handelszaken, en tevens om zijne godsdienstoefening te houden.

In de nabijheid van de hoofdplaats van dit distrikt zijn de tinmijnen menigvuldig, eenige zijn echter verder afgelegen. De gemiddelde jaarlijksche opbrengst is 6000 à 7000 pikols tin.

Men vindt te Toboali eene bijzonder lekkere soort van oranje-appels (*djerok manies*) waarvan de schil bultig en groen is; deze soort wordt nergens anders op het eiland aangetroffen.

De weg van Koba naar Toboali is in vrij goeden staat en zou, wanneer eenige bruggen wat beter waren, geheel te paard kunnen afgelegd worden. Op dezen weg heeft men, 17 palen van Toboali, de kampong Serdang, waarvan de huizen, die meerendeels een goed aanzien hebben, om een groot vierkant plein gebouwd zijn, in welks midden eene groote *balei* van hout staat, verreweg de grootste welke ik op Banka gezien heb. Deze kampong munt in regelmatigheid en in het voorkomen der huizen uit boven alle andere welke ik zag, en heeft een zeer welvarend aanzien. Zij moet in 1846 veel hebben te lijden gehad van eenen inval van zeeroovers, die vermoedelijk met hunne kleinere vaartuigen de rivier van Kapo waren opgevaren.

Het bestuur van den administrateur van het distrikt Toboali strekt zich ook over het nabij gelegen eiland Lepar uit.

Ik ga thans over tot de behandeling van hetgeen de

tinmijnen en hare bewerking betreft, waarbij ik voornamelijk zal volgen hetgeen daaromtrent voorkomt in het *Tijdschrift voor Nederlandsch Indie*, en wel in het 2de deel van den 5den jaargang, bladz. 392 - 419, en in het 2de deel van den 6den jaargang, bladz. 49 - 85.

De tinerts ligt nagenoeg over het geheele eiland, doch in eenige streken veel menigvuldiger dan in andere, verspreid. Doorgaans wordt hij gevonden in geregelde lagen, meestal horizontaal, echter ook wel eens vertikaal, concentriek of wel in aanhoopingen.

De stelling, dat de gronden, die bewerkt worden, *alluviaal* zijn, is zeer algemeen, en vindt genoegzaam geene bestrijders meer. Hoe die *alluviale* grond in zijnen tegenwoordigen staat gekomen is, zal wel steeds onzeker blijven; doch vermoedelijk zal dit wel aan de eene of andere geweldige omwenteling, met overstrooming gepaard, moeten worden toegeschreven. Verschillende omstandigheden pleiten voor deze stelling. Zoo zijn, bij de ontginning van vele gronden, op eene diepte van 10 en meer voeten, omliggende boomen aangetroffen, die niet of slechts ten deele vergaan waren, en genoegzaam overal vond men deze in dezelfde rigting liggende, namenlijk met den voet van den stam naar het noord-westen en met de kroon naar het zuid-oosten gekeerd. In 1823 werd, bij het ontginnen van eene mijn, in het distrikt Marawang, nadat men, op eene diepte van 20 voet, eene schaars verspreide, dunne laag erts van nog geen vier duim gevonden had, en deze weggenomen was, eene zware, zandige, met veen vermengde aarde aangetroffen, waarin men eene geheele laag omgevallen en reeds gedeeltelijk verkoolde boomstammen en takken ontdekte. In 1830 werd in het distrikt Blinjoe

bij het ontginnen van eene mijn, een stuk *goemoetoe*-touw, en later een gouden Chineschen zegelring gevonden. Zoo werd in het distrikt Toboali bij het openen van eene *kollong*-mijn, op eene diepte van ruim 16 voet, in eenen met modder en zand vermengden kleigrond, op vier uren afstand van de zee, eene zeer groote *sampang* of *praauw* van een bijzonder en onbekend maaksel ontdekt. En vele andere dergelijke voorbeelden kunnen aangehaald worden om de waarschijnlijkheid te staven, dat de grond, waaruit de tinerts gegraven wordt, *alluviaal* of aangespoeld, en niet in zijnen oorspronkelijken toestand is.

In de gronden, die deze erts opleveren, worden meestal de volgende lagen gevonden:

Magere tuinaarde.

Een mengsel van zand en vergane tuinaarde.

Witte leemaarde met zand vermengd.

Gladde kwartssteen met ijzerhoudend zand.

Vervolgens de tinerts die zich als zwarte aarde voordoet, veelal in eene breede laag.

Daarna weder eene laag leemaarde, vermengd met kwarts en ijzerhoudend zand, en vervolgens eene tweede ertslaag.

Het bewerken der gronden, die tinerts bevatten, geschiedt op Banka over het algemeen door Chinezen. Toen Banka onder het gebied stond van het naburige Palembang, waren de bewoners van het eiland verpligt, in plaats van geldelijke belasting of landrente (*pădjakh*), een schuitje of blok tin te leveren; die gewoonte (*ădat*) bestaat echter niet meer.

Welligt echter heeft deze gewoonte, nadat Banka onder

Europeesch gezag was overgegaan, nog lang voortgeduurd, naardien de inlandsche hoofden, zeer tot knevelen geneigd, van de domheid en onnoozelheid hunner onderhoorigen, die immer aan slaafsche ondergeschiktheid en onderwerping gewoon waren, partij trekkende, zich die belasting bij voortduring lieten opbrengen, terwijl de onlusten, waarmede het Europesche bestuur, gedurende de eerste jaren, te kampen had, daaraan de gelegenheid benamen, om hiertegen met genoegzame oplettendheid te waken, en een minder streng toezigt in dezen ook uit een staatkundig oogpunt noodzakelijk was. Sedert de rust op Banka is terug gekeerd, heeft het Nederlandsch bestuur zich echter meer aan de welvaart en de belangen van de bevolking laten gelegen zijn, aan de knevelarijen der hoofden meer paal en perk gesteld, en de jaarlijksche opbrengst in kontanten of in tin heeft sedert geheel opgehouden, terwijl de Bankanees, die nog op een lagen trap van beschaving staat, zeer onbeduidende behoeften heeft, en bovendien lui en traag van aard is, het tingraven spoedig heeft laten varen. Thans is de Bankanees alleen nog verpligt, aan de hoofden, die niet door het gouvernement bezoldigd worden, een gedeelte van de opbrengst van zijn rijstveld af te staan.

Op de hoofdplaats heeft men echter Maleijers, aldaar geboren of van vreemden, bij voorbeeld Palembangschen oorsprong, ook wel oorspronkelijke Palembangers en andere vreemdelingen, die zich met het delven van tinerts bezig houden. Deze hebben evenwel hunne hoofden, met welke het gouvernement onder borgtogt kontrakten sluit, en die alleen als leveranciers van tin bij het bestuur bekend staan.

Deze Maleische erts-gravers hebben geene associatiën zoo als de Chinezen; ieder hunner arbeidt op zich zelf en levert de geheel gezuiverde erts, tegen eenen vooraf bepaalden prijs, aan de bovengemelde hoofden, van wie zij rijst, kleedingstukken en kleine geldelijke voorschotten ontvangen. Alleen deze hoofden hebben met het gouvernement eene rekening, terwijl zij met elk hunner ertsgravers afzonderlijke rekeningen houden.

Het graven en verzamelen van den tinerts doen deze Maleijers op eene zeer eenvoudige wijze. Zij zoeken die gronden, waar zij vermeenen dat de ertslaag oppervlakkig, of ten minste niet zeer diep ligt; daar graven zij ronde gaten of putten van 4 tot 5 voet middellijn en ter diepte van hunne lengte, soms ook wel een paar voet dieper; vervolgens nemen zij de met tinerts bezwangerde aarde, voor zoo ver de ruimte van het gat dit toelaat, op; graven dan nog een weinig onder de aarde, in de rigting van de ertslaag, doch zelden verder dan 2 of 3 voet, uit vrees voor instorting der aarde; daarna gaan zij tot het graven van eenen tweeden put over, en gaan op die wijze voort, totdat zij vermeenen genoegzaam erts verzameld te hebben. Het gebeurt echter dikwijls, dat zij op de vermelde wijze verscheidene putten graven, zonder tinerts te vinden, hetzij omdat de grond dien niet bevat, hetzij omdat de laag te diep ligt. Ook verzamelen deze Maleijers den erts wel in de beddingen van kleine rivieren en stroomen, waarnaar hij van den berg Menoembing of van andere hoogten afspoelt.

Ook het zuiveren van den erts verrigten zij op eene allezins eenvoudige wijze. De aarde, waarmede de erts vermengd is, wordt eerst door middel van kleine gevlochten zeven of manden van steenen gezuiverd, en daarna

in eenen houten bak gedaan; dezen bak houden zij zoodanig in den stroom, dat het water den rand even bespoelt. Door eene gedurig draaijende beweging van den bak, spoelt dan de aarde er uit, terwijl de erts blijft liggen.

Het smelten van dezen erts laten de hoofden doen in kleine ovens of fornuizen met blaasbalgen, op dezelfde wijze als de Chinezen, maar op eene kleinere schaal, en tevens minder kostbaar, doordien het werk geheel verrigt wordt door inlanders, die zoo veel minder behoeften hebben dan de eerstgenoemden. Zoo wordt de blaasbalg slechts door één' man in- en uitgeschoven. Door hunne mindere kennis gaat bij het smelten echter meer tin verloren, dan wanneer de Chinezen dit doen.

Door de Chinezen worden de mijnen op drieërlei wijzen bewerkt, te weten:

1°. Door het aanleggen van *koelit*-mijnen, waaronder verstaan worden de zoodanigen, in welke alleen de ertslaag, die zich onmiddellijk onder de oppervlakte van den grond bevindt, alwaar zij hoogstens 6 voet diep ligt, wordt opgenomen.

2°. De *koelit-kollong*-mijnen, in welke de tinerst eerst uit de bovenste laag wordt opgenomen, even als bij de *koelit*-mijnen, en daarna insgelijks uit de dieper liggende lagen. Ook verstaat men daaronder die mijnen, in welke de ertslaag dieper dan in de *koelit*- doch minder diep dan in de *kollong*-mijnen gevonden wordt, bij voorbeeld 10, 12, hoogstens 14 voet, en:

3°. De *kollong*-mijnen, waarbij alleen de dieper liggende ertslagen worden opgegraven. Deze laatste wijze is de kostbaarste, maar levert tevens de grootste winsten op; het is dan ook deze bewerking welke verreweg de alge-

meenste en belangrijkste is, en die dus bepaaldelijk dient beschreven te worden.

Het getal der tinmijnen op geheel Banka is natuurlijk aan groote veranderingen onderhevig, want nu eens worden nieuwe mijnen ontgonnen, dan weder oude, die uitgeput zijn, of, zoo als het genoemd wordt, *zijn uitgewerkt*, verlaten. Door het getal van de mijnen van alle soorten te zamen op 300 te schatten, zal men denkelijk niet ver van de waarheid verwijderd zijn.

Tot het ontginnen van eene *kollong*-mijn associëert zich vooraf een zeker getal Chinezen. Deze zoeken een stuk grond uit, dat laag en zoo mogelijk tusschen twee hellingen gelegen is, en gemakkelijk van water voorzien kan worden. Water is voor de bewerking der tinmijnen een hoofdvereischte; langdurige droogte is daarom als een grooten tegenspoed aan te merken, en het is mitsdien gelukkig, dat die op Banka niet zoo ligt als op Java en eenige andere eilanden van den archipel plaats heeft. Vervolgens laten zij door eenen ervaren mijnwerker onderzoeken, of deze grond rijk genoeg aan tinerts is, en erts van voldoende hoedanigheid bevat, om de moeite van den arbeid waard geacht te kunnen worden. Dit onderzoek heeft op de volgende wijze plaats.

Eerst wordt een put gegraven, welke van boven 15 tot 20 voet wijd is, en waarvan de kanten schuins afloopen, ten einde het in- of afstorten van den grond te voorkomen, terwijl hij somtijds eene diepte van 20 en meer voeten verkrijgt. Daarna wordt de proefboor, *tjiam* genaamd, in den grond gedreven, tot dat ze op de ertslaag stoot. Deze boor bestaat uit eene staaf ijzer van 18 tot 20 voet lengte, met een kegelvormig of spits toeloopend

buisje of schopje aan het ondereinde, welk buisje, alvorens in den grond gelaten te worden, met een linnen lapje wordt digt gemaakt, om te beletten dat de grond er invalle; aan het boveneinde van deze staaf is eene buis, waarin, wanneer zij niet lang genoeg bevonden wordt, een stok gestoken en met eene ijzeren pen of eenen spijker bevestigd wordt.

Wanneer deze proefboor tot de ertslaag gekomen is, wordt men dit gewaar door een veranderd gevoel in de beweging, of door eene krassing bij het omdrijven, doordien de ertslagen gewoonlijk met kwarts en anderen steen, benevens ijzerhoudend zand, vermengd zijn. Dan wordt de boor eenige malen gedraaid, om het schopje van het linnen lapje te ontdoen; daarna wordt de boor weder opgehaald en de in het schopje vergaarde grond wordt onderzocht. Op dezelfde wijze wordt tevens onderzocht hoeveel lagen tinerts voorhanden zijn, hoe diep ze beneden den beganen grond liggen, en hoe ver onderling van elkander.

Na het onderzoek van den opgehaalden grond, moet bepaald worden, of de grond rijk genoeg is, om met voordeel bearbeid te kunnen worden. Dit hangt niet alleen af van de hoeveelheid erts, welke onder de opgehaalde aarde gevonden wordt, maar ook van de hoedanigheid van dien erts. Trouwens niet overal op Banka worden even goede ertskorrels aangetroffen, en op vele plaatsen zijn die zoo klein en zoo ligt, dat ze bij de zuivering wegspoelen, of bij de smelting weinig of geen metaal afwerpen; deze soort wordt bij de Chinezen *siamang* genoemd.

Hoe fijner, doorschijnender, rooder, harder en grooter van korrel de erts is, hoe meer hij door de Chinezen ge-

zocht wordt, en vooral wanneer hij daarbij eenen onregelmatigen, hoekigen kristalvorm vertoont. Door eene herleiding, die de heer Diard bewerkstelligd heeft, is gebleken, dat de erts van sommige mijnen, in de distrikten Jeboes en Toboali, 80 % metaal opleverde, terwijl de erts van andere mijnen doorgaans 40, 50 tot 60 % metaal inhield. De gebrekkige wijze, waarop het smelten door de Chinezen verrigt wordt, maakt, dat zij op verre na niet al het metaal uit den erts weten te trekken, ten gevolge waarvan zij den erts, die minder dan 40 of 45 % metaal bevat, niet de moeite der opdelving waardig achten; want al is de grond dan ook nog zoo rijk aan erts, zoo kunnen de kosten van den arbeid bezwaarlijk goedgemaakt of eenig voordeel behaald worden.

De valsche tinsteen, die zoo algemeen is en volkomen aan den echten gelijk schijnt, wordt door geoefende mijnwerkers op het bloote oog onderscheiden; maar minder ervarenen worden meermalen, tot hun nadeel, hierdoor misleid. Deze valsche ertssoort, onder den naam van *bato-timah-koppong* bekend, wordt voornamelijk aan de zeestranden en in laag afloopende gronden aangetroffen, en schijnt niets anders dan eene zwarte *mica* of glimmer te zijn, die bij de smelting geen metaal oplevert.

Wanneer het onderzoek van den grond eene voldoende uitkomst gegeven heeft, en dien ten gevolge tot de ontginning besloten wordt, dan begeven de ondernemers zich naar den administrateur van het distrikt, in hetwelk de grond gelegen is, en nemen derwaarts monsters mede, zoo wel van de erts-inhoudende aarde, als van den gespoelden of gezuiverden erts. Van gemelden beambte vragen zij de toestemming om ter bedoelde plaats eene mijn te openen, en

tevens geldelijke voorschotten voor deze ontginning, het aanleggen van waterwerken, den aankoop van gereedschappen, en de aanschaffing van het hoogst benoodigd huisraad. Zoo deze ambtenaar het noodig oordeelt, onderzoekt hij andermaal de aangewezen plaats, bijgestaan door het Chinesche hoofd van het distrikt, van de door den lande bezoldigde mijn-mandoors en van andere deskundigen. Dit onderzoek strekt zich niet alleen uit tot den rijkdom van den grond, maar ook tot de ligging ten opzigte van andere mijnen in de nabuurschap, van kampongs als anderzins.

Wanneer bij den administrateur geene bedenking bestaat tegen de gevraagde vergunning, dan wordt door dezen eene voordragt gedaan aan den resident, wiens toestemming voor de ontginning van *kollong*-mijnen vereischt wordt. Is deze toestemming gegeven, zoo wordt, bevorens tot de ontginning over te gaan, het navolgende in acht genomen.

De Chinezen, welke eene associatie, door hen *kongsie* genaamd, uitmaken, worden bij den administrateur van het distrikt gesignaleerd. Hunne namen worden op de contrôle van het distrikt ingeschreven, zoo mede den naam welken zij aan de mijn wenschen te geven, en het nommer dat zij verkrijgt. Daarna wordt hun rijst, zout, olie, staal, ijzer, enz. verstrekt, alles ter nadere verrekening op het door hen te leveren tin, even als de voorschotten in kontanten, welke zij in eens of ten deele ontvangen, naar mate der behoefte. Deze voorschotten dienen voor den opbouw van een algemeen mijnhuis, dat naar de associatie *kongsie*-huis of *roema-kongsie* genoemd wordt; voorts tot den aanleg van eenen moestuin, den aankoop van pluimvee, varkens, offerpapier, thee en het meest benoodigd

huisraad, bestaande hoofdzakelijk uit: tinnen water- of kookketels, ijzeren pannen of ketels om *tjoe* (chinesche arak) te stoken, enz.; vervolgens tot de aanschaffing van gereedschappen en andere behoeften voor de bewerking der mijn, als: ijzeren houweelen (*patjol*), door de Chinezen *kiok-tjo* genaamd; koevoeten (*tjiong*), kleine draagmanden (*poenkie*), draaghouten (*tamkoon*), spoelmanden (*soktjiap*), een waterrad (*tjia-tiaauw*), een houten waterketting voor de pomp (*kioo-koet*), een mede daarvoor bestemden trog (*tjia-thong*), benevens eenige timmermans-gereedschappen.

Vervolgens wordt overgegaan tot de benoeming van een personeel, dat-uit hun midden gekozen wordt, en bestemd is, zoowel voor het administratief beheer, als voor de verrigting van eenige bijzondere diensten ten algemeene nutte. Dit personeel bestaat uit: een mijnhoofd, een schrijver, twee *tjintjings*, een kok, een tuinier, benevens een houtdrager en een varkenswachter, en, wanneer zich onder de geassocieerden een geschikt timmerman bevindt, dan wordt gewoonlijk ook deze bestemd om voor de mijn te werken; anders wordt het timmerwerk bij dagloon verrigt of aanbesteed. De benoemden blijven, wanneer op hunne handelingen geene aanmerkingen vallen, de hun opgedragen betrekkingen vervullen, tot na elke ertssmelting, welke gewoonlijk eens in de twaalf maanden voorvalt. Maken zij zich echter aan eenig verzuim schuldig, of gaan zij hunne bevoegdheid te buiten, dan wordt eene vergadering belegd, en hunne vervanging is daarvan het gewone gevolg. De voormelde personen deelen met de overige geassociëerden in gelijke winsten en verliezen, en zijn, met uitzondering van den kok en den tuinier, ver-

pligt om als de overigen te arbeiden, voor zooveel hunne bijzondere werkzaamheden hen niet daarvan afroepen. Die werkzaamheden, waarvoor zij buitengewoon beloond worden, zullen nader worden vermeld. Gewoonlijk worden de aandeelen in eene mijn, *hoens* genaamd, onder de mijnwerkers gelijkelijk verdeeld; echter nemen of koopen ook wel eens partikuliere Chinezen, zoo als handelaars, een of twee aandeelen in eene mijn, en deze doen voor hun aandeel werken door Chinesche *koelies*, tegen een bepaald loon.

Behalve deze wordt er gewoonlijk ook een zeker getal *koelies* aan het werk gesteld, voor de algemeene rekening van de mijn. Deze worden *koelie-kongsie* genoemd, en ontvangen, behalve voeding, *f* 14 à *f* 15 's maands tot loon.

De verkiezing van een nieuw personeel heeft, zoo als gezegd is, na elke smelting plaats; gewoonlijk blijven de schrijver, en ook wel de *tjintjings* in hunne functiën, en bij vele mijnen is dit ook het geval met het hoofd; doch in deze laatste betrekking treedt jaarlijks meestal een ander persoon op.

De verkiezing heeft plaats wanneer de binnen-rekening vereffend is, en weder tot den arbeid zal worden overgegaan. Hiervoor wordt eene vergadering belegd van de deelhebbers, in welke bijeenkomst, vooral bij groote mijnen, dat wil zeggen met een groot getal geassociëerden, gewoonlijk de grootste wanorde en onstuimigheid heerscht. Elk stemgeregtigde brengt zijn gevoelen uit; allen spreken of liever schreeuwen te gelijk, en die dan de sterkste longen en de schelste stem heeft, kan alleen zijne meening doen verstaan. In dergelijke vergaderingen vindt men nim-

mer eenparigheid van stemmen; deze wil het oude hoofd behouden, een ander verzet zich daartegen; gene wil dien tot hoofd hebben, deze wil volstrekt daar niet van hooren; een derde verkiest een ander lid van de associatie, doch een vierde kan zich met geene der keuzen vereenigen; het gekozen hoofd verzet zich somtijds tegen die keus, enz. Dit geeft dikwijls aanleiding tot hevige debatten, die gewoonlijk met twisten, schelden, ja zelfs wel eens met dadelijkheden eindigen, en niet zelden gebeurt het, dat bij het uiteengaan van zulk eene vergadering, de beste vrienden als vijanden scheiden.

Meermalen duren zulke vergaderingen verscheidene dagen achtereen, zonder dat de vereenigden tot een besluit kunnen komen, en is de tusschenkomst van het hoofd der Chinezen in het distrikt, wanneer deze invloed genoeg bezit, of die van oude, geachte mijnhoofden, ja zelfs wel eens die van den administrateur noodig, om de stemgeregtigden tot rede te brengen, of de zaken in der minne te schikken, en zoo doende een einde te maken aan deze vergaderingen en twisten.

Het hoofd eener mijn is uitsluitend belast met het bestuur der werkzaamheden. Bij het begin van den arbeid is hij steeds de eerste, en altoos de laatste bij het eindigen; niets, wat de mijn aangaat, mag zonder zijne voorkennis gebeuren, en van alle voorvallen in de mijn moet hem berigt gegeven worden. Hij beslist in geschillen van de mijnwerkers, of roept de uitspraak van den administrateur in. Voor deze betrekking wordt, bij elke smelting, naar gelang der winsten, een benifice van 30 tot 50 gulden te goed gedaan, benevens een geschenk, dat gewoonlijk uit een paar Chinesche muilen of eenig kleedingstuk bestaat.

Bij ziekte of andere verhindering wordt zijne betrekking waargenomen, door iemand, die vooraf daartoe bestemd is.

Voor den administrateur van het distrikt is het gemakkelijk, ja zelfs noodzakelijk, dat er een mijnhoofd besta; aangezien hij zich bezwaarlijk met elken mijnwerker kan inlaten, en hij, bij de behandeling van de belangen der mijn, bij geschillen of ongeregeldheden, een persoon moet hebben, met wien hij zich over de aangelegenheden van de mijn verstaan kan. Wanneer geldelijke voorschotten moeten gevraagd worden, eenig voorval de mijn betreffende aan den administrateur moet worden medegedeeld, of deze over de belangen van de mijn moet geraadpleegd worden, dan is dit de taak van het hoofd, somtijds vergezeld van den schrijver. Vooraf echter moet hij zich hebben bekend gemaakt met het gevoelen van zijne medeleden in de associatie, en even eens moet hij het gevoelen of de beschikking van den administrateur aan hen overbrengen. Overigens hebben de mijnwerkers voor dit hoofd niet meer ontzag dan voor huns gelijken. Zijne bevelen, of liever zijn bestuur van den arbeid, laten zij zich gewoonlijk nog al zonder tegenspraak of verzet welgevallen; doch bij onderlinge geschillen bekommeren zij zich weinig om zijne meening of uitspraak, en meest al ook wordt hij er liefst buiten gelaten. Het hoofd eener mijn is gemeenlijk iemand van denzelfden stand en stempel als zijne onderhoorigen en associé's; hij heeft niets wat hem boven de anderen verheft, of aan dezen eenig ontzag inboezemt, en veelal ontbreekt het hem aan fermeteit, en koestert hij vrees voor zijne ondergeschikten of mede-mijnwerkers en voor hunne wraak.

De schrijver is belast met de administratie van de mijn; hij houdt van alles naauwkeurige aanteekening, benevens

de bijzondere rekening der onderscheidene mijnwerkers, en boekt zorgvuldig alle ontvangsten en uitgaven. Hier voor ontvangt hij na de smelting een extra-loon van *f* 15 à *f* 20.

De eerste *tjintjing* is belast met de kas, het toezigt over het provisie-pakhuis, over de mijneigendommen enz. Hij doet geene uitgaven of verstrekkingen en ontvangt niets, zonder voorkennis van het hoofd, en vóór dat alles door den schrijver behoorlijk geboekt is. De tweede *tjintjing* is belast met alle zaken buiten de mijn; hij doet de boodschappen, ontvangt de voorschotten en verstrekkingen bij den administrateur, en aan hem is ook de inkoop opgedragen van alle andere behoeften. De *tjintjing*s ontvangen bij de afrekening ieder een extra-loon, aan dat van den schrijver gelijk.

De kok, die met het bereiden der spijzen belast is, bekomt daarvoor een extra-loon van 3 à 4 gulden 's maands.

Het hoofd, de schrijver en de *tjintjings* zijn, even als de overige mijnwerkers, aan de algemeene bepalingen en gebruiken onderworpen. Bij de aanvaarding hunner betrekkingen krijgen zij een geschenk, *ampauw* genaamd, bestaande in twee spaansche matten (*dollars*), eerst in een wit, en daarna in een rood stukje papier gewikkeld. Door dit geschenk aan te nemen, verbinden zij zich hunne betrekking naar behooren, en minstens tot de eerst komende smelting, te zullen waarnemen. Wanneer zij voor dien tijd hunne betrekking verlaten, of hunne aandeelen (*hoens*) aan anderen overdoen, dan moeten zij de *ampauw* aan hunnen opvolger overgeven.

De schrijver en *tjintjings* hebben bij de beraadslagingen of geschillen over de mijnaangelegenheden geene stem, ten zij de algemeene meening wordt ingewonnen. In de hun

toevertrouwde administratie zijn zij niet alleen verpligt de naauwgezetste eerlijkheid, maar ook de striktste naauwkeurigheid in acht te nemen, daar zij voor het minste abuis ernstig gestraft worden. Zoo gebeurde het eens dat een schrijver, zich vergist hebbende door eene verkeerde rekening met eenige artikelen ter waarde van vijf gulden te belasten, toen dit ontdekt werd, daarmede werd beboet, dat hij die som op zijne rekening moest nemen, terwijl hij bovendien de waarde moest betalen van twee groote waskaarsen, om voor den *tei-pekkong* van de mijn te branden; bovendien werd voor zijne rekening een varken geslagt, groot genoeg voor eenen maaltijd van al de mijnwerkers.

Deze beboeting heeft plaats bij algemeene stemming van de mijnwerkers, die bij het ontdekken van dergelijke abuizen spoedig gramstorig worden. De overtreder onderwerpt zich dan ook gelaten aan hunne uitspraak, hetgeen hem trouwens geraden is, wil hij niet eene dragt stokslagen beloopen. Bij de ontdekking van fraude kan de toorn der Chinezen wel eens zoo ver gaan, dat zij zich niet ontzien, den overtreder zoodanig met stokken en knuppels te mishandelen, dat hij er onder bezwijkt. Deze misdaad kan ligtelijk plaats vinden, zonder dat het bestuur er anders dan bij toeval achter komt. Immers, de Chinezen zullen elkander niet verklappen, en althans niets aanbrengen, waarin zij in het algemeen betrokken zijn; de meeste hoofden zullen trachten, een onderzoek deswege te ontduiden, en het doen voorkomen, als of zij van het gebeurde niets vernomen hadden, tenzij ze voldoenden waarborg hebben, dat zij niet als aanbrengers bekend zullen worden, en alzoo aan geene wraak zullen blootgesteld zijn. Er zijn

nogtans ook hoofden die meer kordaatheid aan den dag leggen, en zoo iets dadelijk zullen aanbrengen.

Nadat het persooneel gekozen is, en alle huishoudelijke schikkingen gemaakt zijn, wordt tot den arbeid overgegaan.

In de eerste plaats wordt een reservoir of waterverzamelplaats (*tebat*) aangelegd, en vervolgens worden de waterleidingen (*bandars*) gegraven, die het water uit de *tebat* moeten voeren naar den te ontginnen grond.

De *tebat* wordt verkregen door het afdammen of bedijken van een riviertje of anderen stroom in de nabijheid. Om dit werk te bespoedigen, worden de mijnwerkers daarbij, even als bij het graven en maken van de *bandars*, bijgestaan door daglooners. Drie *bandars* worden voornamelijk vereischt, als: 1° de hoofd-*bandar*, *laai-tjoei-kiauw* genaamd, welke dient om het water uit de *tebat* te voeren naar de plaats die bewerkt wordt; deze wordt wat hoog aangelegd, en stort haar water over een waterrad (dat daardoor wordt in beweging gebragt) in eene, 2°, lager gelegene afvoer-*bandar*, *chan-kiauw* genaamd, welke dit water, benevens dat, hetwelk door het waterrad met de kettingpomp uit de mijn wordt opgehaald, naar een lager riviertje of laag stuk grond heenleidt; en 3° eene *bandar*, *pio-tjelé* genaamd, welke van de *tebat* naar evengemeld riviertje of lagen grond wordt aangelegd om de *tebat* van overvloedig water te kunnen ontlasten, ter voorkoming van doorbraken in dammen of dijken, die gewoonlijk veel schade veroorzaken. De breedte dezer waterleidingen bedraagt van 1½ tot 2½ en 3 voet, de diepte van 1½ tot 8 à 10 voet, naar de gesteldheid van den bodem waarover ze geleid worden, en de lengte hangt af van den afstand van de *tebat* tot den te bewerken

grond. Uit de hoofd-*bandar* worden verscheidene leidingen dienstbaar gemaakt, om de werkplaats zooveel noodig van water te voorzien, en hoofdzakelijk ook om den erts te spoelen en te zuiveren, en deze storten hun water vervolgens weder uit in de afvoer-*bandar.* De voorname *bandars* worden van sluisjes voorzien, om het water te kunnen keeren, en naar behoefte over hetzelve te kunnen beschikken.

In het aanleggen der waterleidingen bestaat de voornaamste en moeijelijkste arbeid van de mijnwerkers. Dikwijls gebeurt het dat de tinlagen dwars door eene beek of door lage gronden loopen; in zoodanig geval moeten de waterleidingen worden verlegd, of dijken worden gemaakt, om te voorkomen dat het water in de mijn loope. Wanneer het water over eene laagte, of over een stuk grond dat tusschen twee hellingen gelegen is, geleid moet worden, dan wordt gebruik gemaakt van houten bakken of goten, die te zamen gevoegd en op stellingen geplaatst worden.

Ten aanzien der reservoirs (*tebat*) valt nog aan te merken, dat, door het aanleggen dezer, de schoonste mijngronden dikwijls in waterplassen herschapen worden, en voor de ontginning genoegzaam verloren gaan, zoo dat eene behoorlijke regeling, met goed toezigt, ten deze is aan te prijzen.

Na dat de *tebat* en de *bandars* voltooid zijn, wordt tot het ontginnen van de mijn overgegaan. Tot dat einde wordt een meestal langwerping vierkant stuk grond uitgegraven; de uitgestrektheid dezer excavatie wordt bepaald naar het getal arbeiders, terwijl de diepte afhangt van die op welke de ertslaag gelegen is. Vele worden er gevonden van

400 tot 500 voet lengte, op 150 à 200 voet breedte, met 30 à 40 voet diepte, bewerkt wordende door 40, 50 à 60 man. Het graven wordt door een derde gedeelte der mijnwerkers verrigt, terwijl de overigen zich bezig houden met het wegdragen van den grond, waarmede wordt voortgegaan, tot dat de ertslaag bereikt is. De aarde, die niet met erts vermengd is, wordt met kleine manden, waarvan elk man er twee aan eenen stok draagt, uit de mijn gedragen en op eenigen afstand op eenen hoop geworpen. Zij, die deze mandjes dragen, klimmen uit de mijnholte, langs eenen trapsgewijze uitgekapten klapper- of anderen boom, waarvan er twee in eene schuinsche rigting geplaatst zijn, namelijk een om uit de mijn te klimmen, en een om er in af te dalen, zoo dat de werklieden elkander nimmer in den weg loopen. De draagmandjes hebben eene lengte van 1½ voet en eene breedte van nagenoeg 1 voet; van voren zijn zij plat en vierkant, van achteren rond en van eenen opstaanden rand voorzien. In elk dezer mandjes wordt 20 à 25 ponden grond gedragen.

Wanneer tot op zekere diepte gegraven is, beginnen de arbeiders hinder te krijgen van het water, dat uit den grond welt of zich, door regen als anderzins, in de holte verzamelt. Dan wordt de kettingpomp door het waterrad in werking gebragt, om de mijnholte van dit water te ontlasten. Het waterrad is zamengesteld zoo als dat van eenen gewonen watermolen, en heeft 6 à 8 voet middellijn. Het wordt aan den lagen kant der mijn opgesteld, en gedreven door het water, dat uit de hoofd-*bandar* er overheenstort. De kettingpomp, die op de gewone wijze is ingerigt, wordt door de Chinezen *kioe-*

koet en door de Maleijers *tali-ayer* genoemd. Aan het benedeneinde van den trog of de goot der kettingpomp, wordt een kuil gegraven, om het water, dat op verschillende plaatsen in de mijn staat, door middel van gootjes of kanaaltjes daarin te verzamelen.

Een rad brengt gewoonlijk twee kettingpompen in werking, en in gewone gevallen is dit voldoende. Indien het water echter te sterk toeneemt, of niet spoedig genoeg kan worden uitgepompt, dan worden twee, en somtijds wel drie raderen in werking gebragt, met dubbel zoo veel pompen.

Wanneer de grond tot op de ertslaag is opgedolven, wordt de arbeid voor eenen dag gestaakt, en op algemeene kosten van de mijn een feestmaal aangerigt. Bij die gelegenheid wordt een varken geslagt, of meer naarmate der behoefte, zoo mede eenig pluimvee, terwijl ook Chineesch gebak met de noodige thee en *tjoe* wordt voorgediend. Ook houden de mijnwerkers zich dien dag bezig met offeranden, zoo als het branden van offerhout en offerpapier, ter eere van hunne Godheid, van welke zij den zegen over hunnen arbeid afsmeken.

Den volgenden dag wordt met het opnemen van de ertslaag een aanvang gemaakt, hetwelk geschiedt op dezelfde wijze, als ten aanzien van het uitgraven van den grond is vermeld. De met erts bezwangerde aarde wordt echter niet zoo ver van de mijn gebragt, maar zoo veel mogelijk verzameld in de nabijheid van de spoel-*bandars*, die, zoo als reeds is aangemerkt, uit de hoofd-*bandar* worden afgeleid, en haar water in de afvoer-*bandar* storten.

Wanneer deze ertslaag geheel is opgenomen, en de tijd

om te smelten, waarvan nader zal worden melding gemaakt, nog ver af is, of wel wanneer de mijnwerkers kunnen berekenen, dat de ongespoelde en ongezuiverde erts, welke voorhanden is, niet genoeg tin zal opleveren om hunne rekening met den lande te kunnen vereffenen, dan gaan zij tot het opnemen van eene tweede ertslaag over. Zelden wordt er, gerekend van eene smelting tot eene volgende, meer gegraven. De grond, welke zich tusschen de reeds opgenomen en nog op te nemen ertslaag bevindt, wordt als de bovenste uitgegraven en weggevoerd, en de tweede ertslaag wordt even als de eerste opgenomen, en op dezelfde wijze voortgegaan, tot dat alle ertslagen, welke in de ruimte der excavatie voorhanden zijn, zijn opgenomen. In eene *kollong*-mijn worden zelden meer dan drie ertslagen gevonden, die meestal ter dikte van 1/2 tot 3 voet, op eene diepte van ongeveer 40 voet, onder den beganen grond bedolven liggen. En zoo op eene grootere diepte al meer lagen voorhanden waren, zouden die door de Chinesche mijnwerkers toch niet kunnen opgenomen worden, omdat zij geene toestellen bezitten die geschikt zijn, om het water uit eene grootere diepte op te halen.

De tinerts wordt gewoonlijk gevonden in een mengsel van wit zand en eene leemachtige stof, in korrels van eene donkere grijsachtige kleur. Wanneer de mijnwerkers na eene of meer lagen te hebben opgenomen, eenen fijnen, witten of roodachtigen, of wel eenen wit- en roodachtigen grond, welke zich niet ontbindt, aantreffen, dan graven zij niet dieper, daar dit volgens hunne meening aanduidt, dat daaronder geen erts meer voorhanden is. Vele oude en geoefende Chinesche mijnwerkers bezitten ten dezen

aanzien veel ervaring. Alsdan en ook wanneer de excavatie welke zij bewerken te diep wordt, of alle ertslagen daar uit zijn opgenomen, wordt overgegaan tot het graven van eene tweede *kollong*. Het wegnemen van den bovensten grond van deze en volgende excavatiën wordt nu minder moeijelijk, wanneer namelijk de nieuwe *kollong*, juist neven de uitgewerkte of uitgeputte gegraven wordt, zoo als gewoonlijk het geval is, wanneer de ertslaag zich verder uitstrekt.

Om den bovensten grond uit de nieuwe *kollong* weg te nemen, worden in hare oppervlakte kleine waterleidingen of *bandars* gegraven, die nagenoeg evenwijdig loopen en allen naar de uitgeputte *kollong* voeren. Aan de bovenzijde, en dwars van deze leidingen, wordt een waterloop gegraven, waar het water uit de hoofd-*bandar* door eene sluis wordt ingelaten, en met kracht doorstroomt. Dit water nu kan men naar verkiezing door eene der evenwijdige kleinere leidingen doen loopen, door die door te graven tot aan den waterloop, welke boven dwars van deze loopt, of den kleinen dam, die ze alleen van elkander scheidt, weg te nemen. Alsdan stroomt het water met kracht door deze leiding, die het naar de uitgeputte *kollong* voert. Daarna wordt de grond ter wêerszijden van die leiding opgegraven, en met de vroeger vermelde draag-mandjes in die leiding geworpen, als wanneer hij door de kracht van den stroom naar de oude *kollong* wordt weggevoerd. Op die wijze wordt met graven voortgegaan tot op eene diepte van 6 tot 7 voet, terwijl de grond steeds in de leiding geworpen wordt. Wanneer de grond eindelijk langs en in de nabijheid van deze leiding zoo veel mogelijk is opgenomen, dan wordt het water uit

den dwarschen stroom in de volgende evenwijdige leiding gelaten, en op dezelfde wijze met graven voortgegaan, en zoo achtereenvolgens, tot dat de grond uit de nieuwe *kollong* in hare geheele breedte is weggenomen, en naar de oude gespoeld, en deze laatste daarmede zoodanig gevuld is, dat de diepte der beide *kollongs* nagenoeg gelijkstaat. Deze wijze van werken gaat veel spoediger, doordien de grond nu niet behoeft te worden weggedragen, zoo dat alle handen voor het graven beschikbaar blijven, met uitzondering van slechts twee of drie man, die moeten zorgen dat de leiding niet verstopt raakt, en de doorspoeling moeten bevorderen, door het in beweging houden van den daarin geworpen grond en het breken van de kluiten.

Wanneer op de beschreven wijze de arbeid is voortgezet, tot dat de oude en nieuwe *kollong* nagenoeg even diep zijn, dan wordt de afvoer-*bandar* tot aan de nieuwe *kollong* doorgegraven, om het water uit de hoofd-*bandar*, alsmede dat, hetwelk uit de nieuwe *kollong* moet gepompt worden, af te voeren. Het spreekt van zelf, dat de ketting-pompen met hun waterrad mede naar de nieuwe *kollong* moeten worden overgebragt.

Daarna moet de grond verder worden uitgegraven, zoo als dit bij de eerste *kollong* heeft plaats gehad. De opgegraven grond behoeft nu echter niet zoo ver te worden weggebragt, maar wordt in de oude *kollong* geworpen, zoo dat deze langzamerhand weder wordt gevuld, naar mate de nieuwe dieper wordt; de ertsgrond wordt weder in de nabijheid van de spoel-*bandar* verzameld. En op dezelfde wijs worden alle volgende neven elkander liggende *kollongs* bewerkt.

Wanneer de ertslagen zich verliezen, worden ze, door

middel van de vroeger beschreven proef-boor, dadelijk weder opgezocht; wordt de ertslaag echter niet weder aangetroffen, dan wordt de mijn beschouwd als te zijn uitgeput of uitgewerkt, en de geassocieërde bewerkers kunnen alsdan, wanneer zij geene schulden aan den lande hebben, des verkiezende een ander stuk grond ter ontginning uitzoeken.

In vroegere jaren werden de mijnwerkers, wanneer de door hen bewerkte mijn was uitgeput en zij nog schulden aan den lande hadden, óf tot eene nieuwe ontginning verpligt, óf, met hun aandeel in de schuld, bij andere mijnassociatiën ingedeeld. In de laatste jaren heeft dit echter niet meer plaats gehad, omdat eene zoodanige handeling, die zeker bezwaarlijk te regtvaardigen is, meermalen had aanleiding gegeven tot misnoegen onder de mijnwerkers. Met tegenzin nemen de Chinezen de bewerkers van uitgeputte mijnen, die onvoordeelig of ongelukkig gewerkt hebben, in hunne associatie over; hoofdzakelijk omdat zij hunne onderneming ongaarne belast zien met schulden van anderen, en ook omdat de Chinesche mijnwerkers, die op deze wijze moeten worden ingedeeld, dikwijls van eenen anderen stam of slechte sujetten en luijaards zijn. Ook is het bijgeloof der Chinezen hierbij eene groote hinderpaal; zij verbeelden zich, ja houden het voor zeker, dat de bewerkers van mijnen, die onvoordeelig of, zoo als zij het noemen, ongelukkig gearbeid hebben, het ongeluk op hunne exploitatie overbrengen; ja zelfs nemen zij ongaarne gereedschappen van zoodanige mijnen over.

De schulden van onvoordeelige mijnen, die niet kunnen worden voldaan, doordien de mijnwerkers, wanneer zij den staat hunner onderneming hopeloos achten, den moed ver-

liezen, dien ten gevolge met minder vlijt arbeiden en zich veelal heimelijk naar Billiton, Riouw, Singa-poera of elders verwijderen, of zich in de bosschen schuilhouden en rondzwerven, om zich zoo doende aan hun aandeel in de schuld te onttrekken; — deze schulden, zeg ik, worden nu ten laste van den lande genomen en als *hopeloos* op de boeken afgeschreven; terwijl het verlies, dat hierdoor ontstaat, op verre na niet zoo groot is, als dat, hetwelk ten gevolge van misnoegdheid, opschudding en desertie onder de mijnwerkers te wachten is.

De smelting van den erts heeft gewoonlijk plaats in het laatste kwartaal van elk jaar, of, wanneer de mijnwerkers dit verkiezen, tegen het invallen van het Chinesche nieuwjaar.

Als de tijd der smelting nadert, wordt tot het zuiveren of spoelen van den verzamelden ertsgrond of aarde overgegaan. Dit geschiedt op de volgende wijze. De ertsgrond of aarde wordt bij gedeelten in eene *bandar* geworpen, die met planken of boomschors (*koeliet*) bekleed is, en waardoor het water met kracht heenstroomt. Naarmate der lengte van deze *bandar*, plaatsen zich eenige mijnwerkers op verschillende afstanden daarin, en werken de voorhanden ertsaarde met hunne *patjols* (houweelen) tegen den stroom op. Door deze bewerking wordt de aarde losgemaakt, en door de kracht van het water weggespoeld, zoo dat alleen de zuivere erts, door zijne meerdere zwaarte, bezinkt en achter blijft, en deze bewerking duurt voort, totdat de erts geheel van aarde of andere vreemde bestanddeelen gezuiverd is. Wanneer de ertsaarde met steenen vermengd is, dan wordt zij eerst in manden gedaan, in de *bandar* gezift, en de steenen worden weggeworpen. Nadat hij geheel gezuiverd is, wordt de erts uit de *bandar* opgeno-

men, gedroogd en vervolgens naar het smelthuis gebragt. Met deze bewerking wordt voortgegaan, totdat al de voorhanden erts-grond gezuiverd is.

De ovens, of beter gezegd de fornuizen, zijn zamengesteld uit leem met zand vermengd, en kunnen eenen vrij sterken warmte-graad verdragen. Gewoonlijk hebben deze fornuizen eene hoogte van ongeveer 5 voet, eene lengte van 8 à 9 voet, en eene breedte van 3 à 3½ voet; op de achterzijde van zoodanig fornuis is over de geheele lengte een muurtje opgetrokken van 1 voet dikte en ongeveer 3 voet hoogte. In het midden van het fornuis, en wel tegen het muurtje, is een halfrond gat, hetwelk benedenwaarts kegelvormig toeloopt. Uit dit gat loopt eene pijp naar beneden, en komt aan de voorzijde van het fornuis uit, boven eene holte of kuil, die vóór het fornuis in den grond gegraven is. Aan de achterzijde van het fornuis is een blaasbalg (*poepot*) aangebragt, welke uit eenen grooten hollen cylinder bestaat, gewoonlijk uit den stam van eenen zwaren boom vervaardigd. Deze blaasbalg is horizontaal achter en evenwijdig met de lange zijde aan het fornuis geplaatst; in zijne holte is een zuiger met windkleppen of schutdeurtjes aangebragt, aan de kanten met hoendervederen voorzien, en aan dezen zuiger is een lange stok bevestigd, waarmede hij in den cylinder wordt heen- en weder geschoven. De wind of lucht wordt uit den blaasbalg in het fornuis gebragt, door eene houten buis, die in gemeenschap is gebragt met de aarden smeltpijp, welke ter hoogte van den oven door het muurtje is heengelaten, en alzoo met het vuur in aanraking komt. Zoodanig fornuis is in eene aan alle zijden open loods geplaatst, en meestal bevat zulk eene loods, die den naam

draagt van *smelthuis* (*), twee zulke fornuizen of ovens met hunne blaasbalgen.

Wegens de groote hitte, heeft het smelten uitsluitend 's nachts plaats, aanvang nemende 's avonds om 6 uur en eindigende 's morgens om 6 of 7 en somtijds eerst om 8 uur. In de bovenste opening of het gat van het fornuis wordt eene hoeveelheid expresselijk daarvoor gebrande houtskolen gedaan, in brand gestoken en door den wind, welken de blaasbalg aanbrengt, den ganschen nacht brandende gehouden; naar mate de houtskolen vergaan of uitbranden worden er nieuwe bij gevoegd. Als deze kolen in vollen gloed zijn en de vereischte hitte hebben, worden van tijd tot tijd eenige schopjes erts daarop geworpen. Het daaruit gesmolten tin loopt, met wat verbrande kolen en asch vermengd, straalswijze door de pijp, welke aan de voorzijde van het fornuis uitkomt, en verzamelt zich in den kuil, die zich daaronder bevindt.

Ter zijde van het fornuis is een vierkant gat, dat met opzettelijk daarvoor bereidde, vochtige, fijne aarde gevuld is, in welke houten vormen of blokken gedrukt worden; aan ieder einde van deze blokken steekt een oor uit, zijnde in den beneden kant van het eene de letter B (Banka) gesneden, en in den beneden kant van het andere de eerste letter van den naam der mijn.

Wanneer de kuil onder de pijp met gesmolten tin gevuld is,

(*) Eene duidelijke afbeelding van zoodanig fornuis of oven, alsmede van een geheel smelthuis, vindt men in het werk van Dr. F. Epp, *Schilderungen aus Ost-indiens Archipel*, plaat VII en VIII.

De aarden smeltpijpen waarvan hier gesproken is, worden te Palembang gebakken en door het gouvernement aan de mijnwerkers geleverd.

worden de op deze drijvende kolen, asch of andere onreinheden, er met eene soort van ijzeren schoffel zorgvuldig af genomen, het tin met een grooten ijzeren lepel er uitgeschept, en in de vormen gegoten, waarin het bekoelt en stolt. Wanneer het tin eenen tijd lang in de vormen geweest is, wordt het vuilnis van boven zorgvuldig afgeschrapt, en de naam van de mijn, in Chinesche karakters, met een stokje daarop geteekend. De tinblokken, koud geworden zijnde, worden met de ooren uit de vormen genomen, en bij het smelthuis opgestapeld. Deze tinblokken worden schuitjes genoemd, en wegen gemiddeld eenen halven pikol, of 62½ pond Amsterdamsch gewigt. Met één fornuis worden gedurende eenen nacht gewoonlijk 45 tot 60 à 62, doch zelden meer schuitjes gegoten, hangende deze hoeveelheid zoowel van de hoedanigheid van den erts af, als van die der houtskolen, daar het niet onverschillig is van welke houtsoort de kolen gebrand zijn.

Het smelten duurt gewoonlijk, met tussschenpoozen van éénen, om de drie nachten voort, tot dat de geheele voorraad erts gesmolten is. Wanneer dit is afgeloopen worden de overgebleven slakken, door de Chinezen *tra* genoemd, met zware ijzeren dorschvlegels, voor de behandeling waarvan veel kracht vereischt wordt, fijn geslagen, gezift en op nieuw gesmolten. Met de *tra*, die daarvan overblijft, wordt even eens gehandeld, doch de daarna ten derde male nog overblijvende *tra* wordt der moeite en kosten niet waard geacht om andermaal deze bewerking te ondergaan. Voorheen werd deze derde of laatste *tra* aan partikuliere Chinezen verkocht, die het tin, dat ze daaruit nog trokken, als *partikuliere leveranciers* aan 's lands pakhuizen afleverden; doch daar dit heeft aanleiding gegeven tot mis-

bruiken ten nadeele van den lande, mag zulks niet meer plaats vinden. Alleen aan de *orang-goenong* of de eigenlijke binnenlanders, is het graven en leveren van tin voor eigen rekening nog vergund, maar onder zeer strenge bepalingen. De eerste smelting van de *tra* levert gewoonlijk 25 à 30, doch de tweede zelden meer dan 12 of 14 schuitjes tin op.

Uit het vorenstaande blijkt, dat de wijze waarop de Chinezen het tin smelten, zeer gebrekkig is, evenzeer als de ovens of fornuizen, die ze daarvoor gebruiken, en die bovendien gedurig herstelling behoeven. Doordien het smelten genoegzaam in de open lucht, in open niet gewelfde ovens plaats vindt, gaat zeer veel verloren, zoo door het verstuiven, vooral van de fijne ertssoorten, als door het gedeeltelijk oxyderen van het tin, dat, in de gedaante van tinkalk, bij het smelten in groote hoeveelheid ontwijkt. Met deze ovens kan men ook nimmer dien graad van hitte aanbrengen, die vereischt wordt, om den erts in eens tot metaal te reduceren; men kan daarmede geene gestadige hitte op het metaal onderhouden, terwijl deze ovens bovendien de verslinding van zeer veel houtskool ten gevolge hebben.

Groote mijnen, die jaarlijks veel erts winnen, hebben een eigen smelthuis, en somtijds hebben ook eenige digt bij elkander gelegen mijnen een gezamenlijk smelthuis. Kleine mijnen hebben gewoonlijk een algemeen smelthuis, of smelten den erts in fornuizen in de naburige kampongs, aan partikulieren toebehoorende, waarvoor per nacht gemeenlijk 4 à 6 gulden huur wordt betaald. Meestal staan in zulke partikuliere smelthuizen twee fornuizen, zoo dat twee ondernemingen gelijktijdig daarin smelten kunnen.

De mijnwerkers, die eenen goeden voorraad erts verzameld hebben, en op ruime winsten rekenen kunnen, geven op den eersten dag der smelting een feestmaal (*makan-bezaar*) op algemeene kosten, bij welke gelegenheid eene menigte bewerkers van vreemde mijnen, als ook partikuliere Chinezen genoodigd worden. Varkens en pluimvee worden dan naar behoefte geslagt, terwijl rijst, groenten, gebak, thee en *tjoe* in overvloed worden voor gediend.

Het smelten wordt niet door de mijnwerkers zelven verrigt, maar door expresselijk daarvoor gehuurde Chinezen. Het daarvoor benoodigde personeel bestaat uit eenen smelter, zes blaasbalgtrekkers, en eenen handlanger.

De smelter trekt een loon van 3 spaansche matten (*dollars*) voor iederen nacht. Hij is met het smelten belast; gedurig houdt hij zich voor het gloeijende vuur op, om de pijp, waardoor het gesmolten tin wegloopt, open te houden, waarvoor hij een lang stuk hout gebruikt, dat van voren gebogen is. Zijn de kolen zoo groot, dat ze niet door de pijp kunnen, dan gebruikt hij, om ze te breken, in plaats van het vermelde hout, een op dezelfde wijs gebogen stuk ijzer, met handvat van hout. Hierbij wordt veel oefening en voorzigtigheid vereischt, om te voorkomen, dat, in stede van de kolen, de pijp aan stukken gestooten worde, hetgeen veel schade zou te weegbrengen, omdat dan het smelten dien nacht zoude moeten worden gestaakt. Het is ook de smelter die te kennen geeft, wanneer nieuwe kolen of nieuwe erts in den oven gedaan moeten worden; ook giet hij het gesmolten tin in de vormen.

De blaasbalgtrekkers zijn belast met het inschuiven en uittrekken van den zuiger des cylinders. Tot dat einde

loopen zij, op eene achter het fornuis eenigzins verheven plaats, snel heen en weder, om in den oven gestadig genoegzame hitte te onderhouden. Slechts drie der blaasbalgtrekkers houden zich gelijktijdig met dezen vermoeijenden arbeid bezig, en worden om de 10 of 15 minuten door de drie anderen vervangen. De rustenden zijn belast met kolen en erts op het fornuis te doen, wanneer de smelter te kennen geeft, dat het noodig is, alsmede met het drukken der vormen in de daarvoor bestemde aarde. Deze blaasbalgtrekkers krijgen per hoofd een loon van *f* 1,80 voor iederen nacht.

De handlanger, die per nacht eenen gulden loon trekt, is belast met het aandragen van kolen, water en andere benoodigdheden, en met het aangeven der gereedschappen.

Behalve de opgegeven loonen, geniet dit personeel, gedurende den geheelen nacht, voeding, thee en *tjoe*, en elk oogenblik gebruiken zij iets tot onderhoud hunner krachten.

Voor de kosten, welke het smelten veroorzaakt, ontvangen de mijnwerkers van den administrateur een voorschot, dat berekend wordt op *f* 30,00 voor iederen nacht. Groote, welgestelde mijnen, die men vooraf berekenen kan, dat goede uitkeeringen ontvangen zullen voor het te leveren tin, kunnen die voorschotten wat ruimer, of naar behoefte bekomen. Deze voorschotten worden, even als alle andere, met de associatiën bij de aflevering van tin verrekend.

De voor het smelten benoodigde houtskolen worden meestal door de Chinezen zelven gebrand. Daartoe wordt het hout opgestapeld ter lengte van 18 à 20 voet, ter breedte van 10 à 12 voet, en ter hoogte mede van 10 à 12 voet; deze stapel wordt rondom met klei, en van

boven met losse aarde overdekt; aan de bovenzijde wordt hij in den brand gestoken; aan de zijden worden almede gaten in de klei gemaakt, om de lucht door te laten. Naarmate het vuur benedenwaarts brandt, valt de aarde, die den stapel dekt, in, en dooft de kolen uit; waarom hierbij gedurige waakzaamheid wordt vereischt, en de aarde, naarmate zij invalt of vermindert, moet worden opgehoogd.

De kolenbranders zijn óf partikuliere leveranciers, óf deelhebbers in de mijn. In het eerste geval leveren zij de houtskolen, welke vereischt worden om eenen nacht te smelten, voor 12 à 13 Sp. matten benevens eenige levensmiddelen. Staal en ijzer voor hunne gereedschappen ontvangen zij gewoonlijk van de mijn, om te verrekenen met de te leveren kolen. De afrekening met de kolenbranders heeft plaats, zoodra de mijn hare uitkeering ontvangt voor het geleverde tin, en is die uitkeering daartoe niet toereikende, dan wordt het ontbrekende, en zoo noodig de geheele pretentie der kolenbranders, door den administrateur van het distrikt, uit 's lands kas betaald, en de rekening van de mijn daarmede belast. In het tweede geval, namelijk wanneer de kolenbranders deelhebbers in de mijn zijn, deelen zij in de algemeene winsten en verliezen, en ontvangen maandelijks een extra-loon van 2 of 3 gulden, ten laste van de algemeene rekening. Bij vele groote of welgestelde mijnen, ontvangen de partikuliere kolenbranders, voor elk schuitje tin, dat in eenen nacht boven het getal van 45 gesmolten wordt, eene praemie van ¼ gulden, als eene belooning voor de deugdzaamheid der geleverde kolen.

Als het smelten geheel afgeloopen is, wordt het verkregen tin aan 's gouvernements pakhuis afgeleverd, en

door den administrateur gewogen en in ontvangst genomen. Het vervoer van het tin heeft veelal plaats met kruiwagens van eenen bijzonderen vorm, die ook gebruikt worden om rijst en andere behoeften voor de mijnen uit het pakhuis te halen. Waar daartoe echter gelegenheid bestaat, heeft zoo wel het een als het ander te water plaats.

Daarna heeft de afrekening plaats. Door den administrateur van een distrikt wordt, in een daarvoor bestemd register, voor elke mijn van zijn distrikt een open rekening gehouden, waarop, zoo wel alle voorschotten, die eene mijn aan geld ontvangt, als alle verstrekkingen van rijst, zout, olie, staal, ijzer en smeltpijpen, behoorlijk worden aangeteekend. Bij de mijn berust een door den administrateur geparapheerd boek, waarin die zelfde aanteekeningen, met Chineesch schrift, gedaan worden. Aan welgestelde, groote mijnen geschiedt de verstrekking der bovengemelde artikelen, naar hunne behoefte en volgens hunne aanvraag; doch voor minder gegoede mijnen is een maatstaf aangenomen, van hetgeen iedere maand verstrekt mag worden en waarop de mijnwerkers regt hebben. Dit bedraagt voor ieder man: 1 pikol of 125 Amst. ponden rijst, 5 katties of 6¼ pond zout, benevens eene halve kan olie. Wanneer nu, bij de aflevering van het tin, de waarde daarvan meer bedraagt, dan de som, waarvoor de mijn gedebiteerd staat, dan wordt dit verschil aan de mijnwerkers uitbetaald. In het tegenovergestelde geval wordt de nieuwe rekening, op de volgende smelting, met dit verschil belast. Gedurende dit nieuwe tijdvak ontvangt de mijn weder verstrekkingen, benevens de voorschotten, die worden noodig bevonden.

Behalve de rekening met het gouvernement, hebben de mijnen ook nog andere uitstaande rekeningen, zoo als met

partikuliere leveranciers, waaronder veelal het Chinesche hoofd van het distrikt; bovendien hebben zij ook eene rekening onderling, welke laatste de binnen-rekening genoemd wordt. De levensbehoeften, die niet van gouvernements-wege worden verstrekt, ontvangen zij van de partikuliere leveranciers, en ieder mijnwerker, die kleeding of iets dergelijks noodig heeft, koopt die benoodigdheden, met voorkennis van het mijnhoofd, bij Chinezen of andere partikuliere personen. Voor het bedrag daarvan wordt de algemeene rekening van de mijn belast, en op hare beurt ook de partikuliere rekening van den kooper. De mijnwerkers, die vrouw en kinderen hebben, ontvangen de daarvoor benoodigde voeding uit den algemeenen voorraad, terwijl hunne bijzondere rekening daarvoor wordt gedebiteerd. Ook wordt dagelijks aanteekening gehouden van degenen die niet arbeiden; voor elken dag, dat een mijnwerker niet arbeidt, wordt hij beboet met 70 centen, en voor eenen halven dag met de helft daarvan, terwijl degeen die een uur te laat op het werk komt voor eenen halven dag beboet wordt. Deze boeten worden ten laste van de overtreders, en ten voordeele van de algemeene rekening aangeschreven.

Bij de verdeeling van de overwinst worden eerst de kolenbranders, en vervolgens de partikuliere leveranciers betaald; daarna ontvangen het mijnhoofd, de schrijver, en de *tjintings* hun extra-loon, en het overige wordt gelijkelijk verdeeld, terwijl het bedrag, waarmede iedere bijzondere rekening belast is, van de individuele uitkeeringen wordt afgetrokken.

Na de generale afrekening der mijnwerkers onderling, en der verdeeling der aan hen uit te keeren gelden,

houden zij eenige dagen, soms wel eene halve maand rust, waarna de arbeid op nieuw begonnen wordt. Diegenen onder hen, die echter dadelijk weder wenschen aan het werk te gaan, kunnen zulks doen, in welk geval, die werkdagen op hunne bijzondere rekening te goed geschreven worden.

De mijnwerkers, die den boven beschreven, zeer vermoeijenden arbeid verrigten, eten vijf malen 's daags; hun voedsel bestaat uit rijst, zout, groenten, *dinding*, (gedroogd herten- of wilde-zwijnenvleesch) en gedroogde visch, terwijl thee gedurende den geheelen dag gedronken wordt. Dit voedsel, dat door den algemeenen kok bereid wordt, komt ook ten laste van de algemeene rekening. Versch varkensvleesch, hoenders, zoo wel als *tjoe*, kunnen op aanvraag verstrekt worden, maar ten laste van den aanvrager, en alleen in geval zijne rekening, die telkens wordt geraadpleegd, zulks gedoogt. Degenen die spaarzaam zijn, of vrouw en kinderen hebben, veroorloven zich dan ook hoogst zeldzaam zulk eene weelde, en alleen bij feesten worden zulke verstrekkingen voor de algemeene rekening gedaan.

Telkens wanneer de spijzen gereed zijn, en de tijd om te eten daar is, worden de mijnwerkers daarvan verwittigd, door het slaan op een uitgeholden houten blok, die bij het mijnhuis hangt; deze zelfde blok geeft ook het teeken voor het begin en voor het eindigen van den arbeid. Ook wanneer het een of ander gebeuren moet, worden de mijnwerkers door middel van dezen blok gewaarschuwd; daarvoor bestaan verschillende manieren om er op te slaan, even als de signalen op den trom voor de soldaten.

Op Chinesche feestdagen wordt niet gewerkt, maar wordt de tijd voornamelijk met dobbelspel doorgebragt; bij het Chinesche nieuwe jaar ontvangt ieder mijnwerker, om dit feest te vieren, van den administrateur van het distrikt een voorschot van twee spaansche-matten, op rekening van de mijn.

Een dergelijk voorschot ontvangen de mijnwerkers ook, bij het vertrek naar China van de *wangkans* (Chinesche vaartuigen), zoo als dit gewoonlijk jaarlijks plaats vindt. Dit voorschot wordt meestal met eenen brief aan familiebetrekkingen in China gezonden, en doorgaans wordt een mijnwerker uit hun midden, die naar zijn geboorteland wenscht terug te keeren, met de overbrenging dezer gelden belast, welke taak hij gewoonlijk getrouw volbrengt.

Een Chinees, die naar zijn geboorteland wenscht terug te keeren, hetzij om er te blijven, of wel om er slechts eenigen tijd te vertoeven, moet bevorens zijne rekening met de mijn vereffenen, of wel een' anderen in zijne plaats stellen, die zijn aandeel in het werk waar moet nemen, of aan wien hij dit geheel overdoet. Heeft hij met de mijn geene uitstaande rekening meer, dan kan hij eveneens zijn aandeel verkoopen.

Het is hier de plaats om melding te maken van een gebruik, dat zoowel bij de tinmijnen op Banka, als bij de goudmijnen te Montrado en te Landak op Borneo wordt in acht genomen, en dat zijn bestaan aan bijgeloof verschuldigd is. Het is namelijk niemand geoorloofd, in de mijnen of op de bewerkt wordende plaats te komen, met schoenen aan de voeten of van een zonnen- of regenscherm voorzien. Zij gelooven dat, door zulk een blijk van oneerbiedigheid, de ertslaag dieper zinken of zich verplaatsen zou, of wel dat

de erts bij de spoeling zoude weg drijven (*djadi siamang*). Wat de schoenen betreft, zijn de Europesche ambtenaren niet aan dit gebruik onderworpen.

Thans zal nog met een enkel woord gewag gemaakt dienen te worden, van de bewerking van de *koelit*, en die der *koelit-kollong*-mijnen.

Koelit-mijnen zijn die, waarbij de ertslaag zeer ondiep gelegen is, namelijk slechts 4 of 5, hoogstens 6 voet, en somtijds minder, onder de oppervlakte van den beganen grond. De bewerking dezer mijnen is minder kostbaar, omdat de grond niet behoeft te worden weggedragen, en geene werktuigen noodig zijn, om er het water uit te pompen; *bandars* worden echter ook bij deze mijnen vereischt. De *koelit*-mijnen worden meestal op afhellingen, van beneden naar boven, of op den vlakken grond bewerkt; de *bandars* worden altijd geleid naar de plaatsen waar gearbeid wordt, zoo dat de afgestooten of afgekapte grond er onmiddelijk in valt; zoo doende wordt de erts dadelijk van de grofste aarddeelen gezuiverd, en blijft vervolgens in de *bandars* liggen, tot dat een goede voorraad voorhanden is, en tot eene algeheele zuivering wordt overgegaan. Deze mijnen brengen somtijds veel voordeel aan, en vooral zijn ze voordeelig in de drooge-mousson, omdat ze minder behoefte aan water hebben, dan de *kollong*-mijnen.

Bij eenige, doch de minste *koelit-kollong*-mijnen, treft men de ertslaag eerst oppervlakkig, en daarna weder op eene aanmerkelijke diepte aan; in dat geval worden zij eerst als *koelit*-, en daarna als *kollong*-mijnen bewerkt. Wordt echter, zoo als bij de mijnen van dezen naam menigvuldiger voorkomt, de ertslaag op eene diepte

van 10 of 12 voet aangetroffen, dan worden deze mijnen even als de *kollong*-mijnen bewerkt. In dat geval moet zoo wel de bovenste aarde, als de ertslaag, er worden uitgedragen, doch zeldzaam zijn werktuigen noodig, om het water uit te pompen, doordien, wegens de mindere diepte van de excavatie, geene of slechts geringe opwelling van water voorkomt, terwijl bovendien veelal de gelegenheid bestaat, om, zoowel dit water, wanneer het voorhanden mogt zijn, als het regenwater, dat er kan zijn ingeloopen, door een aan de lage zijde te graven kanaal af te leiden. Bij gemis van die gelegenheid, wordt ook bij de *koelit-kollong*-mijnen wel eens van de kettingpomp gebruik gemaakt, doch dan wordt zij zeldzaam door een waterrad in werking gebragt, maar doorgaans door een paar mannen, die, op blokjes trappende, eenen as, welke de pomp in werking brengt, doen rond draaijen. Deze lieden worden van tijd tot tijd verwisseld.

Ik heb thans de beschrijving van het eiland Banka in het algemeen, en die van de bewerking der tinmijnen in het bijzonder, ten einde gebragt, en zal nu overgaan tot de aanwijzing van eenige verbeteringen in het bestuur van dat eiland, en in het beheer der tinmijnen, die mijns erachtens kunnen en behooren te worden ingevoerd. Ik zal daarbij tevens de aandacht vestigen op hetgeen de heer P. van Swieten, in zijn *iets over koloniale aangelegenheden*, van Banka en wat daarop betrekking heeft zegt (*). Hoe onvolledig en gebrekkig mijne beschrijving ook wezen moge, zij zal toch de gelegenheid geven tot enkele verwijzingen, die bij het te behandelen onderwerp te pas kunnen komen.

In de gemelde brochure wordt aan het publiek medegedeeld en aangeprezen, een bij den gouverneur-generaal J. J. Rochussen gerezen denkbeeld, om de tinmijnen op Banka te verpachten, waarover eene briefwisseling gevoerd is tusschen het ministerie van koloniën en den genoemden gouverneur-generaal, terwijl, volgens des schrijvers daarbij gevoegde ontwikkeling van dat denkbeeld, wordt voorgesteld, om de vermelde tinmijnen, die naar zijne opgaaf aan het gouvernement jaarlijks eene zuivere inkomst geven van *f* 1,800,000, dat maakt 90 millioenen in 50 jaren, voor

(*) Om zooveel mogelijk een volledig geheel te verkrijgen, zal een uittreksel van de brochure van den heer P. van Swieten, voor zoo veel daarin over Banka gehandeld wordt, met toestemming van den schrijver en van den uitgever, als bijlage hierachter volgen.

den tijd van 50 jaren te verpachten, voor eene som waarvan het minimum op 30 millioenen zoude moeten gesteld worden. Door het stellen van een minimum wordt natuurlijk aangenomen, dat voor die pacht een hoogere prijs kan bedongen worden, maar tevens, dat men zich met dit minimum des noods zoude kunnen tevreden stellen.

Ik moet bekennen niet genoeg op de hoogte te zijn van ons financiewezen, om mij een denkbeeld te kunnen maken van het groote voordeel, dat het dadelijk bezit eener som van 30 millioenen zoude kunnen opleveren, in vergelijking van een inkomen van 90 millioenen guldens, over een tijdsverloop van 50 jaren gelijkelijk verdeeld; evenmin als ik mij een begrip kan vormen van de handigheid, waarmede van de beschikking over eene som als eerstgenoemde zoo voordeelig zoude zijn partij te trekken. Wel geloof ik dat het van algemeene bekendheid is, dat, in wêerwil van de rust, welke ons land in de laatste jaren genoten heeft, de staat der financiën geenszins is verbeterd, evenmin als de lasten welke op de bevolking drukken verminderd zijn, zoodat er niet veel reden bestaat om ons te verheugen over het beheer onzer financiën gedurende de verledene jaren, of over de daarbij aan den dag gelegde handigheid; en misschien zoude het wel als eene hoogst bedenkelijke zaak mogen worden aangemerkt, om de beschikking over zulk een aanzienlijk bedrag als 30 millioenen, aan eenigen minister toe te vertrouwen.

Het is waar, dat een bedrag van 30 millioenen, gedurende een tijdsverloop van 50 jaren, tot 90 millioenen en zelfs nog veel hooger stijgen kan, wanneer zoodanige som renten op renten belegd wordt. En wanneer bij dezelfde wet, welke den verkoop of de verpachting der tinmijnen

op Banka zoude dienen te sanctioneren, tevens bepaald werd, dat de koopsom of pachtschat zoude moeten belegd worden in rente-gevende schuld op het grootboek, om jaarlijks met het bedrag der daaruit voortspruitende renten te worden vermeerderd, dan zoude *de geheele nationale schuld* in 70 jaren kunnen worden afgelost; wij zouden daardoor eene opoffering doen van 18 tonnen gouds 's jaars, welke inkomst, zoo als zal worden aangetoond, vermoedelijk voor vermeerdering vatbaar is; eene opoffering, die ons in ruime mate aanspraak zoude geven op de erkentelijkheid van het nageslacht.

Maar is de natie tot zulk eene opoffering in staat? Ik geloof dat die vraag ontkennend zal moeten beantwoord worden, en ik vrees dat, al mogten de omstandigheden zulk eene opoffering thans eenigermate gedoogen, en al mogt eene bepaling als de vermelde bij de wet worden vastgesteld, daarin voor de toekomst nog geen voldoende waarborg zoude gelegen zijn. Het is immers zoo ligt mogelijk dat de wetgevende magt later, onder meer drukkende omstandigheden, zich in de verpligting gebragt zoude zien, om zoodanige bepaling bij eene nadere wet in te trekken of te wijzigen, ten einde van het bedrag een ander meer dadelijk gebruik te maken, en hiervan zoude het gevolg worden, dat, in stede eener opoffering ten behoeve van de toekomst te doen, de toekomst zoude worden opgeofferd aan het oogenblik.

Trouwens, wanneer 's jaarlijks 18 tonnen gouds van het budjet konden worden afgezonderd, om de schuld te amortiseren, dan zouden wij wel op eenige andere wijze, zonder de bedoelde 30 millioenen, uit onzen benarden financiëlen toestand gered kunnen worden.

Wanneer men nu aanneemt, dat de natie tot de bedoelde opoffering niet in staat is, of, met andere woorden gezegd, de jaarlijksche inkomst van 18 tonnen gouds niet kan missen, dan zoude uit den afstand der Bankasche tinmijnen voor 50 jaren, tegen 30 millioenen guldens, voor het land een direct nadeel voortvloeijen, dat door de volgende berekening wordt aangetoond:

In 1851 ontvangt het land.	*f* 30,000,000
Daarvan gaat af voor de behoefte van dat jaar.	- 1,800,000
Blijft.	- 28,200,000
Hier komt bij 5% renten van *f* 30,000,00.	- 1,500,000
Hetwelk maakt bij het einde van het eerste jaar, of op primo 1852	- 29,700,000
Hiervan gaat af voor de behoefte van 1852.	- 1,800,000
Blijft.	- 27,900,000
Daar komt bij 5% van *f* 29,700,000. . .	- 1,485,000
Hetgeen maakt bij het einde van het tweede jaar, of op primo 1853	*f* 29,385,000
Daarvan gaat af voor de behoefte van dat jaar.	- 1,800,000
Blijft	- 27,585,000
Hier komt bij 5% van *f* 29,385,000. . .	- 1,469,250
Zoo dat het kapitaal bij het einde van het derde jaar of op primo 1854 geslonken is tot een bedrag van	- 29,054,250

En wanneer men van jaar tot jaar zoo voort cijfert, zal men zien dat van het kapitaal van *f* 30,000,000, na 35 jaren, nog geen drie tonnen gouds overblijven, zoodat de natie, gedurende de overige 15 jaren van het pachtkontrakt,

de jaarlijksche inkomst van 18 tonnen gouds, of in het geheel 27 millioenen guldens, verliest.

En zoude men ook niet eenige vrees mogen koesteren, dat, wanneer na verloop van 50 jaren het pachtkontrakt ten einde is, en de tinmijnen van Banka weder ter beschikking komen van het gouvernement, die mijnen door de associatie zoodanig zullen zijn uitgeput, dat ze geene of weinig waarde meer hebben?

Wanneer voor eenige kompagnie of associatie de gelegenheid bestaat, om uit het eiland Banka grooter voordeel te trekken, dan het gouvernement *thans* doet, en zulks door verbeteringen aan te brengen in het beheer en in de bewerking der tinmijnen, voornamelijk door die bewerking meer wetenschappelijk in te rigten, en menschen, met de vereischte kennis toegerust, met het beheer daarvan te belasten; ik zie geene enkele reden waarom door het gouvernement niet hetzelfde zoude kunnen gedaan worden, en ik durf integendeel vaststellen, dat de inkomst, die het gouvernement thans uit Banka trekt, gemakkelijk aanzienlijk kan vermeerderd worden.

Bij eene verpachting van de tinmijnen, zoude het civiel bestuur van Banka bezwaarlijk eene vereenvoudiging kunnen ondergaan; want men zal toch wel niet het bestuur in zijn geheel, met de policie en regtsbedeeling, aan eene associatie willen of mogen overlaten; en aangezien zich in ieder mijndistrikt gewoonlijk slechts één Europeesch beambte, slechts door eenige inlandsche policie-dienaars bijgestaan, bevindt, en op de hoofdplaats slechts de resident met eenen secretaris en eenige kommiezen en klerken, zoo dunkt mij, dat moeijelijk een eenvoudiger en minder talrijk of kostbaar bestuur bedacht kan worden, en dat bij eene ver-

pachting daarop niets zou te bezuinigen vallen, evenmin als op de militaire magt, die, zonder de rust in de waagschaal te stellen, bezwaarlijk verminderd kan worden.

Teregt merkt de heer van Swieten op, dat de bearbeiding der tinmijnen op eene gebrekkige en niet minder verkwistende wijze plaats vindt; zoodat slakken worden weggeworpen, die tusschen de 16 en 29%, ja, somtijds tot 40% metaal bevatten.

Wat het wegwerpen der nog zoo veel metaal houdende slakken betreft, en de analyse welke zij hier te lande hebben ondergaan, daarvan heb ik reeds gedurende mijn verblijf op Banka vernomen, en tevens vernam ik daar, waarin het bezwaar, om dit te voorkomen, gelegen is. De Chinesche mijnwerkers, namelijk, achten zich, op grond hunner verbindtenissen en het oud gebruik, slechts verpligt tin te leveren, tegen eenen vastgestelden prijs; maar geenszins om, bij het bewerken der mijnen en het smelten van den erts, eene andere, dan de bij hen gebruikelijke en het voordeeligst geachte wijze, te volgen. Nu beweren zij, dat het voor hen voordeeliger is, nieuwen erts te graven, dan denzulken, waaruit het tin door eene twee- en driemaal herhaalde smelting getrokken is, ten vierde male aan die bewerking te onderwerpen; en bij de gebrekkige wijze, waarop dit smelten door hen verrigt wordt, kan het zeer wel gebeuren, dat die bewering gegrond is.

Bij eene verbetering van de mijnbewerking in het algemeen, en bijzonderlijk van de toestellen, om den erts te smelten, is het te verwachten, dat dit bezwaar of deze verkwisting van het metaal van zelf zal vervallen; en het is daarom hoogstwenschelijk, dat er middelen worden aangewend, om zoodanige verbeteringen te verkrijgen.

Onder de beambten, die, tijdens mijn verblijf op Banka, met het beheer der tinmijnen belast waren, heb ik er niet één aangetroffen, die eene behoorlijke opleiding daarvoor gehad had, en de vereischte werktuigkundige en scheikundige kennis bezat. Het is geenszins mijn oogmerk, om door deze betuiging op die ambtenaren eene onverdiende blaam te werpen; want verscheidene heb ik onder hen aangetroffen, die door ijver en zucht tot het goede mijne achting verworven hebben. Maar het waren ambtenaren, zoo als ze in Indië tot dusverre meerendeels gevonden worden, zonder speciale of technische opleiding, en in het algemeen zeer ervaren in de administratie. Enkelen heb ik er ontmoet, die door een langdurig verblijf op Banka, onvermoeiden ijver met ondervinding gepaard, zich eenige praktische kennis van den arbeid in de mijnen hadden eigen gemaakt, ja zelfs een, die zich van het Chineesch genoegzaam had meester gemaakt, om met de mijnwerkers in hunne eigene taal te spreken; maar meer kan van zulke beambten dan ook niet verwacht worden. Daarbij komt, dat de taak van de administrateurs der mijndistrikten over het algemeen te zwaar is; want behalve het eigenlijke beheer der tinmijnen, die in het distrikt dikwerf zeer verspreid liggen, en vele en moeijelijke togten noodzakelijk maken, zijn ze belast met eene uitgebreide administratie, die hen aan de schrijftafel boeit, zoo dat de hoofdzaak daaraan wordt opgeofferd. En hoe kan dit anders? Immers bij de minste fout in de administatie, spreekt de onverbiddelijke rekenkamer het vonnis over hen uit, en persoonlijke schade is het gewone gevolg. Zoo als de zaken thans staan, worden deze ambtenaren dan ook te regt *administrateurs* genoemd; doch het behoorde anders

te zijn. Trouwens, diezelfde kwaal bestaat bij alle takken van bestuur in onze O. I. bezittingen, het krijgswezen niet uitgezonderd; het administrative gedeelte maakt overal de hoofdzaak uit.

En niet altijd waren deze ambtenaren achtingwaardige menschen. Het is wel gebeurd, dat aan eenen dronkaard, of om andere reden ongunstig aangeteekenden beambte, zulk een post als een bannissement werd aangewezen, en op die wijze gewigtige belangen aan hem werden toevertrouwd.

Behalve dus dat de administrateurs der tinmijnen voor hunne betrekking berekende ambtenaren behooren te zijn, dient hunne taak verligt te worden, hetgeen het gevoegelijkst zoude kunnen geschieden door hun één of twee élèves toe te voegen, élèves, die bevorens echter eene wetenschappelijke opleiding voor het vak zouden moeten gehad hebben. Deze zouden de administrateurs in de vervulling hunner taak behulpzaam kunnen zijn, die taak zoo doende verligten, en zelve ervaring opdoen, die hen geschikt zoude maken, om, op hunne beurt, met het beheer van een mijndistrikt belast te worden.

Nu en dan heeft men reeds élèves voor de tinmijnen op Banka geplaatst gehad, doch de keus was daarbij doorgaans zeer ongelukkig. Niet alleen dat hun alle wetenschappelijke opleiding ontbrak, maar meestal ontbraken hun ook alle andere eigenschappen, die iets goeds hadden kunnen doen verwachten. Zoo was eenmaal een jong mensch, van een zeer berispelijk gedrag, en aan den drank verslaafd, élève voor de tinmijnen; en zoo heb ik als *élève* leeren kennen een verloopen wijnkooper, niet ver van de 60 jaren oud, die zich, wanneer hij slechts de middelen had, aan

den drank te buiten ging, en wiens ontuchtige taal walgelijk was om aan te hooren.

Het ware te wenschen, dat men het beginsel volgde, om voor iederen buitenpost, maar vooral voor Banka, steeds het puik der ambtenaren te bestemmen; maar, helaas! het tegendeel vindt maar al te dikwerf plaats, en het wordt te weinig ingezien, hoe groot de belangen zijn, welke toevertrouwd worden aan beambten, die, bijna zonder opzigt, aan zich zelven overgelaten zijn, en meestal eene meer of minder aanzienlijke geldkas onder hun beheer hebben. Aan het hoofd van het bestuur moest steeds iemand geplaatst wezen, van eene erkende, naauwgezette probiteit, van een onbesproken zedelijk karakter, en van eenen werkzamen aard. Een onbesproken zedelijk karakter is noodzakelijk, omdat alleen van zoo iemand verwacht mag worden, dat hij op het gedrag van anderen letten, en daarop eenen gunstigen invloed uitoefenen zal, en dat hij het zoo schadelijke dobbelspel, vooral bedenkelijk voor ambtenaren die eene kas beheeren, zal tegengaan; en een werkzamen aard is wenschelijk, omdat, wanneer het hoofd van het bestuur wat veel op zijn gemak gesteld is, waarin het, zoo geheel op zich zelf staande, zich nog al kan toegeven, dit maar al te gereedelijk navolging vindt bij de ondergeschikten, en gewoonlijk niet tot voordeel van den lande strekt.

Maar wanneer steeds de beste ambtenaren voor Banka bestemd worden, dan zal zoo veel mogelijk moeten gezorgd worden, om het minder aangenaam verblijf op dat eiland te verbeteren, en tevens zullen maatregelen genomen moeten worden, om deze ambtenaren, die eene speciale opleiding gehad hebben, in hunne vooruitzigten en stof-

felijke voordeelen niet te doen achter staan bij die beambten op Java, welke slechts algemeene en administrative kennis en bekwaamheden bezitten, en bovendien het voorregt genieten van een aangenaam verblijf. Thans toch, haken de meeste ambtenaren, reeds kort na hunne aankomst op Banka, naar het tijdstip waarop zij naar Java zullen kunnen terugkeeren; en dat zoodanig verlangen voor de dienst niet bevorderlijk kan zijn, laat zich gereedelijk beseffen.

Wat hier ten aanzien van de ambtenaren gezegd is, is ook toepasselijk op de officieren van het leger. Voor de buiten-etablissementen namelijk, en vooral voor Banka, behooren alleen zoodanige officieren bestemd te worden, op wier soliditeit men rekenen kan. Immers bijna iedere luitenant is kommandant van eenen post, en het is toch noodzakelijk, dat men hem zoodanig bevel met gerustheid kan toevertrouwen.

Na deze uitweiding over de ambtenaren op Banka, die mij is noodig voorgekomen, om het groote belang der zaak, en omdat een der eerste stappen, die gedaan zullen moeten worden, om op Banka verbeteringen in te voeren, in eene behoorlijke behartiging van deze aangelegenheid zal moeten bestaan; — na deze uitweiding zal ik tot de bewerking der tinmijnen terug keeren.

Bevorens echter, moet ik nog verklaren, niet te begrijpen, waarom het gouvernement niet, even goed als eene partikuliere associatie of maatschappij, beambten zoude kunnen aanstellen, met de vereischte wetenschappelijke kennis toegerust. Zijn de daarvoor vereischte personen niet dadelijk in genoegzaam getal voorhanden, dan zal eene partikuliere associatie ze evenmin kunnen verkrijgen,

en bij het gouvernement zal wel even goed de gelegenheid bestaan, om ze op te leiden.

Het bewerken van de tinmijnen en het smelten van den erts heeft thans op zulk eene gebrekkige wijze plaats, dat juist geene wetenschappelijke kennis en ervaring vereischt wordt, om zulks op te merken; en ofschoon ik op niet de minste kennis ten deze aanspraak maak, vermeen ik toch eenige gebreken te kunnen aanwijzen, en ook eenige denkbeelden te kunnen opgeven tot verbetering.

Zoo is het bij voorbeeld vooral in het oog loopend, dat het smelten van 45 tot 60, hoogstens 62 schuitjes tin, ieder van eenen halven pikol of 62½ ℔, die gewoonlijk in eenen nacht met een fornuis gesmolten worden, blijkens de beschrijving welke ik daarvan gegeven heb, aan loon voor het daarbij benoodigd werkvolk, met hunne voeding en drank, benevens den prijs der houtskolen die daarbij gebruikt worden, op 50 à 60 gulden te staan komt, daarbij vooronderstellende, dat de mijn zelf eenen oven heeft, en deze mitsdien niet behoeft te worden gehuurd (*); zoodat de kosten voor het smelten

(*) Blijkens bladz. 124 - 126 is het loon van den smelter:

3 Sp. matten, á ƒ 2,55.	ƒ 7,65
6 Blaasbalgtrekkers, á ƒ 1,80, ...	- 10,80
1 Handlanger	- 1,00
Voeding en drank voor 8 hoofden, gerekend à 25 ct.	- 2,00
De prijs der houtskolen 12 á 13 Sp. matten, à ƒ 2,55, iederen nacht, maakt ƒ 30,60 à.	- 33,15
Te zamen. . . .	ƒ 54,60,

zonder de levensmiddelen die de kolenbranders ontvangen, zoodat de onkosten van het smelten iederen nacht op 50 à 60 gulden kunnen worden gesteld.

van ieder schuitje tin, zonder overdrijving, op een gulden moeten gesteld worden, en alzoo voor het smelten van iederen pikol tin op twee gulden.

Maar zoo de groote kosten van het smelten in het oog vallen, niet minder is dit het geval met de ondoelmatigheid, waarop de bewerking plaats vindt. Het kan toch niet betwijfeld worden, of bij deze geheel open fornuizen, in geheel opene loodsen, als het ware in de opene lucht geplaatst, moet veel warmte verloren gaan, en niet die hitte aangebragt worden, welke vereischt wordt, om alle tindeelen uit den erts te ontbinden. Wanneer doeltreffende, geslotene ovens worden gebezigd, waarvoor ik mij niet bevoegd reken eenig model aan te prijzen, dit liever aan zaakkundigen overlatende, dan zullen minder, misschien weinig of volstrekt geene tindeelen met de weg te werpen slakken (*tra*) verloren gaan, zoodat de te behalen winst veel grooter zal kunnen zijn; terwijl tevens veel zal kunnen bespaard worden op de brandstof, die zoo kostbaar is, en waarvan eene te groote verkwisting gebrek aan hout om kolen te branden, zou kunnen ten gevolge hebben.

Uit de beschrijving van het smelten heeft men kunnen zien, dat, om eenen ondoelmatigen blaasbalg in werking te brengen, zes man vereischt worden, die dan nog een zwaar werk hebben, terwijl die blaasbalg nog maar onvolkomen aan de vereischten voldoet. Deze arbeid geloof ik dat gemakkelijk geheel kan vervallen, en dus ook het loon daaraan verbonden. Immers door eenen grooten blaasbalg te gebruiken, zoo als men die in Europa, in fabrijken, smelterijen en dergelijke etablissementen vindt, zal het werktuig vooreerst aan vermogen winnen, en zoodanige blaasbalg kan zeer goed worden in werking gebragt, met

een water- of scheprad, en alzoo zonder dat een enkel man daarvoor noodig is. En om zoodanig rad in beweging te brengen, behoeft geene afzonderlijke waterleiding gegraven te worden; een der *bandars*, die voor de mijn nu toch vereischt worden, bij voorbeeld die, welke het rad van de kettingpomp in beweging brengt, zou daarvoor kunnen gebezigd worden, en het zal zeker aan niets kunnen schaden, wanneer het water van die leiding, alvorens de mijn te bereiken, gediend heeft om een rad in beweging te brengen, dewijl daardoor geen droppel water behoeft verloren te gaan. Het water zal echter niet over het rad van den blaasbalg heen gestort, maar van onderen, tegen de borden aangevoerd moeten worden, waarom alleen zal moeten gezorgd worden, voor een verval van slechts weinige duimen achter het rad.

Waarschijnlijk zal van het water, dat buitendien vereischt wordt, en dus toch voorhanden is, nog veel partij getrokken kunnen worden, om den arbeid te verligten. Welligt zou bij voorbeeld, voor het spoelen van den erts, een waterrad kunnen worden dienstbaar gemaakt, om *patjols* (houweelen) door eene as als speken te doen in beweging brengen, om den te zuiveren erts tegen den stroom op te werken, zoodat bij dien arbeid de menschenhanden zouden worden bespaard. En zou het uitdragen van den grond uit de excavatie, waarvoor thans twee derde gedeelte der arbeiders gebruikt worden, niet met behulp van het water kunnen geschieden, of althans veel verligt kunnen worden; bij voorbeeld, door vierkante karren of wagens te vervaardigen, ieder op vier rollen van zeer hard hout? Zoodanige wagen, met grond

gevuld, zou uit de mijn kunnen gewonden worden met een schep- of waterrad, om welks as of spil een kabel of ligte ketting loopt, die aan den wagen zoude moeten bevestigd zijn. Het waterrad zou moeten worden gesteld nabij de plaats, waar de grond moet worden weggeworpen, terwijl de wagen zoude moeten loopen over planken, aan de kanten van latten voorzien, om het ter zijde afloopen te beletten (*). Vele bogten zouden zoodanige baan niet mogen hebben, maar geheel regt te zijn, zou ook geen volstrekt vereischte wezen, want bij de bogten zou men den kabel immers kunnen laten loopen door een blok, die van boven open is, zoodat de kabel er kan worden uitgeligt, wanneer de werking van den blok niet meer vereischt wordt. Ik meen dat zoodanige blok door de zeelieden een *voetblok* genoemd wordt.

Of de beide laatste denkbeelden in de praktijk uitvoerbaar zullen bevonden worden, durf ik niet zoo stellig beweren, als dat door verbetering in den smeltoven aan te brengen, en den daarbij behoorenden blaasbalg doeltreffend in te rigten, al dadelijk een aanmerkelijk voordeel zal kunnen verkregen worden. Ik heb die denkbeelden slechts ter neder gesteld, om aan te toonen, dat van het voorhanden water waarschijnlijk veel meer kan worden partij getrokken, dan tot dus verre gedaan wordt, en dat een bekwaam werktuigkundige het vermoedelijk op onderscheidene manieren met voordeel zal weten aan te wenden.

Ook het onderzoek van den grond, welken men voor de

(*) Het spreekt van zelf, dat wanneer deze wijze om den grond uit de mijnen weg te voeren uitvoerbaar en doeltreffend bevonden wordt, daarin nog verbetering zoude aan te brengen zijn door ijzeren rails te bezigen en de wagens van ijzeren rollen te voorzien.

mijnontginning wenscht te bestemmen, heeft, zoo als uit de beschrijving te zien is (bladz. 101), op eene zeer gebrekkige wijze plaats. Vandaar groote teleurstellingen; vandaar die mijnen die onvoordeelig of ongelukkig werken, zoo dat de ondernemers dikwerf den moed verliezen en tot rustverstoring aanleiding geven; van daar die *hopelooze schulden*, die volgens den heer van Swieten ruim een millioen beloopen zouden. Deze nadeelen kunnen in den vervolge, zoo niet geheel, dan toch grootendeels vermeden worden, door de oorzaak weg te nemen, namelijk de gebrekkige wijze, waarop de voor de ontginning gekozen grond onderzocht wordt.

De wijze te bepalen, hoe dit onderzoek op de beste en volledigste wijze zoude kunnen plaats hebben, zal ik liever aan der zake kundigen overlaten. Alleen zal ik aanteekenen, dat de artesische boor daarvoor misschien geschikt zoude zijn; men zoude zich ook niet bij eene enkele proef dienen te bepalen, maar op doelmatige afstanden verscheidene proeven dienen te nemen. Met de artesische boor zal ook met zekerheid bepaald kunnen worden, tot op welke diepte de ertslagen te vinden zijn, en of eene diepere uitgraving der mijnen, dan thans gebruikelijk is, al of niet behoort te worden aangeprezen.

Ten aanzien der *hopelooze mijnschulden* valt nog aan te merken, dat die ten deele ontstaan doordien de mijnwerkers, wanneer hunne onderneming tegenvalt, zoo dat zij de hoop beginnen te verliezen, dat hun arbeid immer beloond zal worden, veelal trachten zoo veel mogelijk voorschotten uit 's lands kas op hunne onderneming te verkrijgen, ten einde, wanneer de onderneming moet opgegeven worden, of wanneer zij het voornemen hebben de

mijn heimelijk te verlaten, voor den daaraan besteden arbeid ten minste vooraf eenige belooning gehad te hebben. Nu gebeurt het veelal, dat de administrateurs der mijndistrikten, door gebrek aan kennis, niet genoegzaam beoordeelen kunnen, of de gevraagde voorschotten al of niet vereischt worden om den arbeid te kunnen voortzetten, en evenmin de hoegrootheid der benoodigde sommen eenigermate kunnen ramen. Het onvermijdelijk gevolg hiervan is, dat de gevraagde voorschotten, zonder noodzakelijkheid, geheel of ten deele gegeven worden, of daartoe de magtiging gevraagd wordt van den resident, en zoodanige handelwijs wordt door de Chinezen veelal aan zwakheid of vrees toegeschreven. Van den anderen kant kan het evenzeer gebeuren, dat, ten gevolge van diezelfde onkunde, wezenlijk noodzakelijke voorschotten geweigerd worden, en hierdoor regtmatig misnoegen wordt opgewekt. Hieruit volgt alzoo, dat, wanneer de tinmijnen met de vereischte kennis beheerd worden, de *hopelooze schulden* veel minder zullen voorkomen.

Ik vermeen thans reeds te hebben aangetoond, dat zonder de invoering van kostbare verbeteringen en veranderingen in de bewerking en in het beheer der tinmijnen, zonder iets te hebben aangevoerd, dat met den naam van overdrijving of buitensporigheid verdient bestempeld te worden, doch met betrekkelijk geringe middelen, zeer veel in het mijnwezen op Banka verbeterd kan worden, zoodat het voordeel, dat de tinmijnen thans reeds afwerpen, aanmerkelijk zoude kunnen toenemen. Ik geloof zonder overdrijving te mogen aannemen, dat dit voordeel spoedig *f* 200,000 's jaars meer zou kunnen bedragen dan thans, en alzoo op twee millioenen 's jaars, of honderd millioenen in de 50 jaren, zoude gebragt kunnen worden. En hoe grooter

het voordeel is, dat het gouvernement van Banka's tinmijnen trekken kan, zoo veel te minder kunnen er termen bestaan om die mijnen te verpachten.

Maar volgens een vrij algemeen gevoelen, bestaat een groot, volgens sommigen onoverkomelijk bezwaar, tegen elke verbetering in het mijnwezen op Banka, in de sterke gehechtheid der Chinezen aan oude en eens bepaalde gewoonten, eene gehechtheid die met bijgeloovigheid gepaard gaat, naardien zij vooronderstellen, dat geen zegen meer op hunnen arbeid rusten zal, wanneer zij de gewoonten hunner voorvaderen, die daarbij wel gevaren zijn, verlaten. Geenzins kan ik beämen het gezegde van Dr. Epp: „ dat deze *gehechtheid aan hunne eens bepaalde gewoonten* slechts eene uitvlugt is, waarachter luiheid „ en onwetendheid gewoonlijk schuilen, en dat het er „ met de kultuur op Java bedroefd zoude uitzien, wan„ neer men zich altijd aan de gehechtheid der Javanen „ aan obsolete gewoonten had willen storen (*)." Immers, er kan wel geen gewilliger en handelbaarder volk bedacht worden, dan de Javanen, en desniettemin is, bij de invoering van het kultuurstelsel, bijzonder op hunne gebruiken en gewoonten (*ădat*) gelet geworden. Maar deze gewillige, mêegaande Javanen kunnen niet op dezelfde lijn worden geplaatst met de onhandelbare Chinezen, en niet tot voorbeeld worden gesteld, hoe men dezen te behandelen hebbe; en zeker zal bij het invoeren van verbeteringen en veranderingen in het mijnwezen met groote behoedzaamheid moeten worden te werk gegaan. Men zal

(*) Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, 9de jaargang, 1ste deel, bladz. 120.

zich moeten wachten voor alle theoretische bespiegelingen, omdat die, al was het alleen door gebrek aan taalkennis, toch niet zouden begrepen worden, en ligtelijk onrust verwekken zouden.

Doch is het waarheid, dat de Chinezen eene sterke, bijgeloovige gehechtheid hebben aan oude en reeds lang gevolgde gewoonten en gebruiken, en dus daarin een bezwaar gelegen is tegen wijzigingen en verbeteringen in het mijnwezen; zij hebben ook eene andere natuurlijke neiging of hoedanigheid, eenen anderen zeer algemeenen en niet minder sterken karaktertrek, die eenen niet geringeren invloed op hunne daden en handelingen uitoefent, en waarvan men partij moet trekken, om de eerstvermelde, voor de belangen van het mijnwezen schadelijke eigenschap, te bestrijden. Zij hebben namelijk eenen onleschbaren dorst naar geld. Door dezen magtigen hefboom met beleid aan te wenden, zal men van de Chinezen zeer veel verkrijgen kunnen; want het is immers de gelddorst, die hen tot den zwaarsten en moeijelijksten arbeid doet overgaan, en ook hun geduld leert op de proef te stellen, wanneer dit voor hun belang noodig is?

Om van die geldzucht en het winstbejag der Chinezen partij te trekken, zal men zich van alle theoretische bespiegelingen moeten onthouden, maar men zal hun de aan te brengen verbeteringen aanschouwelijk moeten maken. Zij zullen met eigene oogen moeten kunnen zien, hoe kostbare handenarbeid bespaard, hoe op de dure houtskolen veel bezuinigd kan worden, hoe men uit eene gegevene hoeveelheid erts, met minder kosten, meer metaal kan trekken, enz., in één woord, ze moeten met eigen oogen overtuigd worden van het groote voordeel, dat in doelmatige wijzi-

gingen en verbeteringen van het mijnwezen gelegen is, van de grootere winsten, die daardoor kunnen verworven worden.

Het beste middel om dit doel te bereiken, zal waarschijnlijk gelegen zijn in de ontginning en verdere bewerking van eene proef- of modelmijn, voor rekening van het gouvernement. Deze mijn zou bij voorkeur in het midden van het eiland moeten gelegen zijn, bij voorbeeld in de nabijheid van Pankal-pinang, ten einde het den Chineschen mijnwerkers, over het geheele eiland, zoo gemakkelijk mogelijk te maken, haar te komen bezigtigen, en zich van de doelmatigheid der ingevoerde wijzigingen te komen overtuigen.

Met het beheer van deze mijn zou iemand (een ingenieur) belast moeten worden, toegerust met de noodige kennis van werktuigkunde, scheikunde en bergbouw, en bovendien van een innemend en voorkomend karakter en van het noodige geduld voorzien, om, bij bezoeken der mijnwerkers, steeds gereed te zijn, hun zoodanige aanwijzingen te doen en inlichtingen te geven, welke zij zouden mogen verlangen. Deze mijn zou moeten bewerkt worden door Chinesche *koelies*, zoo als die, voor een loon van 14 of 15 gulden 's maands benevens den kost, ook bij de mijnen der Chinezen worden aan het werk gesteld, terwijl men zou moeten trachten, daarbij ook eenige ervarene mijnhoofden in dienst te krijgen. Niet alleen zouden deze laatsten nuttig zijn, om den arbeid der *koelies*, volgens daartoe te geven aanwijzing, te leiden, aangezien de Europesche beheerder zich niet door hen kan doen verstaan, maar ook om zich de ervaring dezer Chinezen zooveel noodig ten nutte te maken.

Deze mijn zou hoofdzakelijk moeten dienen, tot het nemen van proeven met verbeterde inrigtingen, als die aan smeltovens, werktuigen, enz., volgens de denkbeelden van den aan haar hoofd geplaatsten ingenieur, ten einde later de in die mijn verkregene ondervinding op andere mijnen te kunnen toepassen. Zij zou daardoor welligt minder winsten afwerpen, dan anders daaruit wel zouden te trekken zijn; want de verschillende proeven en het dikwijls opbouwen en weder afbreken, dat er het natuurlijk gevolg van zou wezen, zou altijd met meerdere of mindere kosten gepaard gaan; maar zoo doende zou men eindelijk eenigermate tot een bepaald besluit kunnen komen, welke veranderingen en verbeteringen in het mijnwezen op Banka wenschelijk zijn, en mitsdien zoo veel mogelijk algemeen behooren te worden ingevoerd.

Dit denkbeeld eener proefmijn is geenszins nieuw, en ik zal mij dus wel wachten, mij de eer daarvan toe te schrijven; want menigmaal heb ik het door anderen hooren opperen. Zelfs geloof ik, dat in dien zin, reeds lang geleden, voorstellen aan het gouvernement gedaan zijn, doch dat die, zoo als dit in Indië dikwerf het lot is van voorstellen, waarbij iets goeds of nuttigs beoogd wordt, schipbreuk geleden hebben, wegens *de kosten, die daarvoor aanvankelijk vereischt zouden worden.*

Naarmate nu, door genomen proeven en verkregen ondervinding, meer bepaaldelijk zal gebleken zijn, welke veranderingen en verbeteringen, zoo wel in het graven en spoelen als in het smelten van den erts, behooren te worden ingevoerd, en naarmate die veranderingen en verbeteringen bij de Chinezen, door eigene aanschouwing en overtuiging, meer ingang beginnen te krijgen, zou men, bij de ont-

ginning van nieuwe mijnen, de vergunning daartoe alleen behooren te verleenen, onder voorwaarde, dat de vastgestelde verbeteringen, bij de bewerking enz., zullen worden toegepast; terwijl men zich van de naleving dier voorwaarde behoorlijk zou moeten verzekeren. En vermits hieruit voor de mijnwerkers geene teleurstelling te vreezen is, zoo zal daardoor ook niet ligt botsing ontstaan, mits bij het invoeren van iets nieuws en vreemds alle overhaasting vermeden worde.

En op dezelfde wijze zal men de invoering van verbeteringen, die nog later uitgevonden en bij ondervinding deugdelijk bevonden worden, als voorwaarde kunnen stellen, bij de vergunning, weder later voor de ontginning van nieuwe mijnen te verleenen; terwijl men, langs dien weg voortgaande, het volmaakte steeds nader komen zal.

De ondervinding dat de Chinezen zich wel eens onhandelbaar betoond hebben, en het bezwaar dat ten gevolge daarvan tegen de verpachting der tinmijnen geopperd is, geeft den heer van Swieten aanleiding om te zeggen, dat eene maatschappij, „*bij den aanvang van nieuwe ont-* „*ginningen, nieuwe maatregelen nemen kan, en* „*daartoe juist geene Chinezen behoeft te bezigen;* „*dat zij elders arbeiders kan zoeken op te leiden,* „*die zich meer handelbaar betoonen, enz.*"

Ik voor mij geloof, dat voor de bewerking der tinmijnen bezwaarlijk van andere menschen zoo voordeelig kan worden partij getrokken als van de Chinezen. De bearbeiding dezer mijnen door Europeanen zou, mijns inziens, voor dezen doodelijk zijn. Immers die arbeid, welke genoegzaam den geheelen dag voortduurt, heeft steeds in de open lucht, onder de brandende zon, somtijds in den regen

plaats, en veelal terwijl men met de voeten tot de enkels of dieper in het water staat. Hiertegen is geen Europeaan in Indië bestand, de dood zou daarvan spoedig het gevolg zijn, en bovendien, hoe werkzaam van aard de Europeaan ook wezen moge, hoe veel physike krachten hij ook bezitte, zoude hij in dat klimaat, onder de vermelde omstandigheden, spoedig zijn afgemat en uitgeput, en zijn arbeid zoude, bij dien der Chinezen vergeleken, onbeduidend wezen. Daarvoor Javanen, Madurezen of andere volken uit den Indischen archipel te bestemmen, geloof ik dat geene aanprijzing verdient. Behalve dat hun, bij de Chinezen vergeleken, voldoende natuurlijke krachten ontbreken, en de arbeid ook bij hen veel ziekte en sterfte veroorzaken zoude, zouden zij met geene mogelijkheid tot dien ijver kunnen aangevuurd worden, welke bij den eigenaardig reeds werkzamen Chinees, door zijn eigenbelang en zucht naar geld, nog zoo zeer wordt opgewekt. Zeker zou men ook het eigenbelang der inlandsche mijnwerkers aan de onderneming verbinden kunnen; maar met dienzelfden hefboom zou bij hen niet hetzelfde resultaat verkregen worden, zoowel door hunne mindere zucht naar geld, die spoedig voldaan is, als wegens hunne bekende onverschilligheid. Ik betwijfel het zeer, of een inlandsch mijnwerker het vierde gedeelte van den arbeid verrigten zou, die door een Chinees gewoonlijk gedaan wordt, zoo dat daaruit noodwendig nadeel zoude moeten voortvloeijen.

Het is waar, de Chinesche mijnwerkers bestaan grootendeels uit een zeer weinig beschaafd, en dikwijls niet zeer handelbaar volk, doch bij het eerbiedigen hunner gebruiken, bij eene strikt regtvaardige en billijke behandeling,

maar vooral ook, door te groote toegevendheid te vermijden, en ongepaste, onredelijke eischen en aanmatigingen zonder krenking af te wijzen (want alle schijn van vrees of zwakheid onzerzijds moet zorgvuldig vermeden worden); daardoor, zeg ik, zullen woelingen hunnerzijds veelal worden voorgekomen. Tot zoodanige woelingen is van onzen kant wel eens aanleiding gegeven, zoo wel door onbillijke handelingen als door zwakheid, zooals, bij voorbeeld, door het verdeelen der schulden van verarmde of ongelukkige mijnen over die welke voordeelig werken, en door daarna toe te geven aan eene bepaalde weigering, om zich aan dien maatregel te onderwerpen. De verstoring der rust wordt overigens meestal door die Chinezen bewerkt, welke onvoorspoedig werken, en den moed beginnen te verliezen, maar zeldzaam door die, welke met voordeel werken, en die mitsdien van eene verstoring der rust slechts schade te wachten hebben. Dit kwaad zal alzoo aanmerkelijk verminderen, naarmate de grond beter en zorgvuldiger onderzocht wordt, alvorens tot de ontginning van nieuwe mijnen over te gaan.

Maar al mogten de Chinesche mijnwerkers op Banka in opstand geraken, dan nog acht ik de militaire magt aldaar, wanneer die kompleet is, en indien alle posten in behoorlijken staat van verdediging en van alle behoeften genoegzaam voorzien zijn, toereikende om ons gezag te handhaven, en de rust te herstellen, zoo als de onlusten die in 1842 hebben plaats gehad, en die met eene betrekkelijk geringe militaire magt gedempt zijn, daarvan de ondervinding gegeven hebben. En mogt de opstand een zeer ernstig aanzien en te groote uitbreiding verkrijgen, en de herstelling van de rust eene te moeijelijke taak

worden voor de bezetting van het eiland, dan zal het, bij de stoomvaart die tusschen Batavia en Muntok tegenwoordig geregeld bestaat, weinig bezwaar in hebben om eene of twee kompagnien infanterie tijdelijk van Batavia naar Banka te detacheren.

Waaraan het toe te schrijven is, dat het ons niet is mogen gelukken, de Chinezen op Borneo behoorlijk te beteugelen, en hoe die zich hebben kunnen onafhankelijk verklaren, durf ik wegens mijne mindere bekendheid met dat groote eiland niet bepalen; doch zeker bestaat er een nog al in het oogvallend verschil in de omstandigheden. Op Banka zijn de Chinezen binnen eene bepaalde ruimte besloten, welke zij, enkele individu's uitgezonderd, niet verlaten kunnen, en waar hun geene versterking kan worden aangevoerd, terwijl zij bij de inlandsche bevolking doorgaans weinig sympathie vinden, omdat ze deze door de baldadigheden, waarmede hunne woelingen doorgaans gepaard gaan, benadeelen, en haar ook wel eens mishandelen; en bij gevolg worden wij met hunne verblijfplaatsen en schuilhoeken gemakkelijk bekend. Daarbij komt, dat de Chinesche mijnwerkers op Banka hunne voornaamste levensbehoefte, de rijst, van het gouvernement ontvangen, en ofschoon zij daarop wel wat kunnen bespaard hebben, en ook door de inboorlingen te plunderen het wel eenen tijd lang kunnen volhouden, zoo zullen ze die hulpbron op den duur toch niet kunnen missen.

Op Borneo schijnen de omstandigheden meer in het voordeel der Chinezen te zijn, en daar is de militaire magt ook aanmerkelijk minder. In dat uitgestrekte land kunnen zij zich in alle rigtingen bewegen, en zich gemakkelijk buiten het bereik onzer wapenen houden, terwijl

zij onze krijgsmagt onophoudelijk kunnen harceleren en vermoeijen, zoo dat eene zeer uitgebreide magt voor hunne beteugeling zoude vereischt worden.

Maar ofschoon wij steeds op onze overmagt op de Chinezen op Banka vertrouwen mogen, vordert ons belang niet te min, dat alle woelingen en verstoringen der rust, zooveel mogelijk, vermeden en tegengegaan worden, omdat het eerste onmiddelijk gevolg van ontevredenheid en woelingen onder de mijnwerkers daarin bestaat, dat de arbeid wordt gestaakt, en dikwerf ook, dat tot de verwoesting der mijnen en gereedschappen wordt overgegaan, en zoo wel het een als het ander strekt tot groote schade van het gouvernement.

Tot dus ver is alleen gewag gemaakt van de tinmijnontginning op alluviale gronden, zoo als die thans plaats vindt, terwijl, volgens het gevoelen van velen, rijke tinaderen of gangen in de bergen moeten voorhanden zijn, en deze met veel meer voordeel zouden kunnen bewerkt worden.

Degeen die vooronderstelt dat de grond, waarin thans de mijnen bearbeid worden, alluviaal of aangepoeld is (en het ontbreekt toch niet aan gronden voor die meening, zoo als door eenige voorbeelden is aangetoond op bladz. 96), moet natuurlijk ook het gevoelen aankleven, dat de tinerts oorspronkelijk in de bergen en hoogere streken te huis behoort; want vanwaar toch zou die aanspoeling anders kunnen hebben plaats gehad? En dat bij de omwenteling, die deze afspoeling moet hebben te weeg gebragt, juist al de tinerts van zijne oorspronkelijke plaats zoude zijn weggevoerd, en daar niets zoude zijn achtergebleven, is moeijelijk te vooronderstellen.

Intusschen zal een behoorlijk natuurkundig, mineralogisch onderzoek alleen in staat zijn, om over deze aangelegenheden het vereischte licht te verspreiden. Vermoedelijk zal de meening, dat de hoogere gronden en gebergten tinaderen of gangen bevatten, daardoor bevestigd worden; maar voor dat zulk een onderzoek naar eisch hebbe plaats gehad, zou het dwaasheid zijn aan de ontginning der bergen iets te doen, omdat men in het blinde onzekere onstelselmatig zoude moeten arbeiden, hetgeen de verspilling van groote geldsommen zoude kunnen ten gevolge hebben. Een behoorlijk natuurkundig onderzoek van den vooronderstelden, en door sommigen reeds zeker geachten rijkdom des bodems van het eiland, is echter eene zaak, die allezins aanbeveling verdient. Zoodanig onderzoek behoort het gouvernement hoe eerder hoe beter te doen in het werk stellen, ten einde ook, hoe eerder hoe liever, uit dien vermoedelijken rijkdom de meest mogelijke voordeelen te kunnen verwerven (*).

Sommigen zijn van meening, dat de ontginning der hoogere gronden en gebergten, ter verkrijging van tinerts, veel ruimere voordeelen zal geven, dan de bewerking der alluviale gronden, zoo als die thans geschiedt. De waarschijnlijkheid hiervan wil ik geenszins tegenspreken, maar al wordt eene zoo gunstige uitkomst verkregen, dan behoort de tegenwoordige bewerking der tinmijnen, mijns

(*) Welligt zal het verslag, aangaande het eiland Banka, door Thomas Horsfield, met welks vertaling de hoogleeraar P. J. Veth zich bezig houdt, ten deze meer kennis verspreiden, dan wij tot nog toe gehad hebben.

erachtens, daarom niet verworpen te worden. Immers is de erts, die volgens de herleidingen welke hij ondergaan heeft 40 tot 80% tin bevat, en waarvan zulke rijke lagen in die alluviale gronden voorhanden zijn, daarvoor te kostbaar, en niets belet toch, om boven en behalve het voordeel dat uit de ontginning der alluviale gronden nu reeds voortvloeit, en dat vermoedelijk zonder veel moeite tot twee millioenen 's jaars kan worden opgevoerd, - een voordeel waarvan men verzekerd is, - ook die voordeelen te genieten, welke de mijnbewerking in de bergachtige streken welligt zal kunnen opleveren.

Eene moeijelijkheid, die bij de ontginning van de tinmijnen in bergachtige streken zich in den aanvang vermoedelijk zal voordoen, zal gelegen zijn in den wêerzin, dien men vermeent dat bij de Chinezen bestaan zal, om deze mijnen te bewerken, zoo wel als hunne vrees voor instortingen en voor spoken- en geesten. Daarom zal de bewerking eerst met Chinesche *koelies*, en, zoo ook dezen te veel wêerzin betoonen, met Javaansche of andere Indische *koelies* moeten ondernomen worden; doch ongetwijfeld zal die wêerzin en vrees der Chinezen verdwijnen, en door hunne geldzucht overwonnen worden, zoodra zij met eigen oogen gezien en genoegzame overtuiging bekomen hebben, dat langs dien weg groote voordeelen te behalen zijn, en de gevaren niet zoo groot zijn, als zij zich die hadden afgeschilderd.

En wanneer bij de Chinezen de genegenheid eenmaal voldoende zal zijn opgewekt, om deze bergmijnen te bewerken, zoodat met genoegzaam voordeel overeenkomsten met hen zullen kunnen getroffen worden, dan geloof ik dat het voor het gouvernement verkieselijk wezen zal, de

bewerking van eene bepaalde mijn aan eene Chinesche associatie (*kongsie*) af te staan, en het tin op bepaalde voorwaarden en tegen eenen vastgestelden prijs te doen leveren, even als dit plaats vindt met de mijnen in alluviale gronden, die thans door hen bewerkt worden. Het gouvernement zal daardoor ontslagen wezen van een kostbaar en moeijelijk toezigt, hetwelk vereischt zoude worden wanneer de mijnen voor gouvernements-rekening bewerkt werden, en het eigenbelang der Chinezen zal het voordeel van het gouvernement genoegzaam waarborgen. Dat des niet te min, even als tegenwoordig, eenig toezigt zal noodig zijn, spreekt van zelve.

Welke belangrijke uitbreiding aan de ontginning der tinmijnen op Banka vermoedelijk zal kunnen gegeven worden, en hoe aanzienlijk de voordeelen, die het gouvernement van dat eiland thans reeds trekt, naar allen schijn nog zullen kunnen vermeerderd worden, is uit het bovenstaande af te leiden. Bovendien zal welligt ook voordeel te trekken zijn uit den ijzererts, die, benevens nog andere metalen, op dat zelfde eiland zoo menigvuldig moet voorhanden zijn, - eene aangelegenheid, welke allezins waard is natuurkundig te worden onderzocht.

Door eene groote uitbreiding dezer ontginningen zal natuurlijk het getal Chinezen op Banka zeer toenemen, want aan de gelegenheid om ze in genoegzaam getal te verkrijgen zal het niet ligt ontbreken. Naarmate hun getal toeneemt, zal echter de militaire magt ook eenigzins vermeerderd moeten worden; want het zoude dwaas zijn, om, uit te ver gedreven zuinigheid, zulk eene kostbare bezitting in gevaar te brengen.

Van Billiton, dat ook zoo rijk aan tin, ijzer en andere

metalen wezen moet, heb ik genoegzaam nog geene melding gemaakt, vermits dat eiland, volgens de algemeene meening, in de meeste opzigten groote overeenkomst moet hebben met Banka, met dat onderscheid nogtans, dat het slechts half zoo groot is, en naar evenredigheid nog minder bevolkt schijnt te zijn. Wanneer door een natuurkundig onderzoek zal gebleken zijn, dat dit eiland werkelijk zulke groote rijkdommen bevat, zoude door het gouvernement welligt met voordeel tot de ontginning kunnen worden overgegaan, op dezelfde wijze als op Banka, met invoering van al die verbeteringen, welke op Banka zullen worden nuttig bevonden. Door Billiton te ontginnen, zullen de inkomsten van het gouvernement kunnen vermeerderd worden, terwijl daardoor de gelegenheid zal worden geopend, om verscheidene onzer landgenooten als ingenieurs voor het mijnwezen en als ambtenaren te plaatsen, en zoodoende de welvaart te bevorderen. Bij alles wat ondernomen wordt, zal men zich echter zeer moeten wachten voor overijling.

Door de vorenstaande bladzijden vermeen ik te hebben uiteengezet, welke groote voordeelen voor ons land, — de overzeesche bezittingen daaronder begrepen, — uit het eiland Banka en misschien ook uit het eiland Billiton kunnen getrokken worden; maar hoe grooter die voordeelen worden kunnen, hoe veel te meer reden er mijns bedunkens bestaat, om die nimmer te verpachten of aan eenige associatie af te staan.

Maar behalve dat door het verpachten der tinmijnen op Banka en Billiton, een zeer belangrijk monopolie zoude worden tot stand gebragt, en dat juist op eenen tijd waarin tegen alle monopolie-stelsels met zooveel ijver wordt

te velde getrokken; - behalve dit bezwaar bestaat daartegen, volgens mijne meening en die van verscheidene anderen, eene andere gewigtige bedenking, die ook niet behoort te worden uit het oog verloren bij den verkoop aan associatiën van uitgestrekte landen op Java, - die bedenking is deze: eene som van 30 of meer millioenen zal niet bij elkander gebragt kunnen worden, dan door een aanzienlijk getal aandeelhebbers of actiehouders, en het zal daardoor wel niet mogelijk wezen vreemdelingen uit zulk eene onderneming te weren. Het zeer vermoedelijk gevolg daarvan zal zijn, dat zich onder de deelhebbers een groot getal Engelschen bevinden zal, want, hoe benard de staat der financiën van ons land ook wezen moge, het crediet schijnt nog tamelijk goed gevestigd te zijn. Nu is het toch niet zoo geheel onbekend, wat het gewone geval is, wanneer Engelschen in grooten getale aandeelhebbers in eenige onderneming zijn, namelijk dat zij den baas willen spelen, eene zucht, die vooral op een afgezonderd etablissement schadelijk zoude kunnen werken. Hebben zij van die zucht niet reeds blijken gegeven als deelhebbers in de Rijn-spoorweg-maatschappij? En heeft de bekendheid, dat de Engelschen bezitters zijn van een groot deel der Hollandsche effecten, bij het gouvernement geene bedenkingen doen ontstaan tegen financiële operatiën, die anders misschien zouden zijn ten uitvoer gebragt? En, naar het mij voorkomt, heeft de jongste blokkade in Griekenland voldoende aangetoond, hoe het Engelsche gouvernement de vermeende of wezenlijke regten van zijne landgenooten ondersteunt en beschermt; terwijl voor hunne schadeloosstelling in onze Oost-Indische bezittingen welligt meer waarde zoude kunnen worden in beslag ge-

nomen, dan de Grieksche eilandjes Cervi en Sapienza. Neen! laten wij ons vooral wachten, om zulke naijverige vreemdelingen in onzen boezem te lokken. Dat zou mijns inziens wel de dwaaste staatkunde zijn, welke immer kan gevolgd worden.

Alvorens de mij voorgestelde taak te eindigen, wil ik nog eene verbetering aanwijzen, die naar mijn gevoelen op Banka kan en behoort ingevoerd te worden, en dit te eerder, omdat, zoo daaraan in den aanvang al eenige kosten mogen verbonden wezen, daardoor voor het vervolg zeker veel meer zal bezuinigd, en mitsdien voordeel zal verkregen worden.

Op bladz. 72 heb ik gewag gemaakt van den onverdedigbaren toestand, waarin de militaire posten op Banka zich, door hunne ondoelmatige zamenstelling en gebrekkige inrigting, meermalen bevinden, en heb daarbij het voornemen te kennen gegeven, op die aangelegenheid terug te komen. Thans zal ik daaraan gevolg geven.

Deze posten bestaan, met uitzondering van die te Toboali en te Soengei-slan, uit vierkante redouten, met borstweringen van graszoden en aarde, doorgaans zes voet hoog opgetrokken, van eene gracht omgeven, en over's hoeks van twee circulaire bastions voorzien. Ofschoon nu deze posten als duurzame etablissementen moeten beschouwd worden, bestaat hun middel van verdediging slechts uit eene tijdelijke verschansing, zoodat deze sterkten tot de zoogenaamde *fortification-mixte* behooren.

Borstweringen, uit graszoden en aarde zamengesteld, kunnen op Banka, evenmin als in andere landen, zoo nabij

den équator gelegen, geacht worden, voor een duurzaam bestaan berekend te zijn. De brandende zonnehitte, die somtijds dagen achtereen bijna alles verschroeit wat daaraan is blootgesteld, veroorzaakt in deze borstweringen, welke maatregelen daartegen ook genomen worden, eene menigte barsten en scheuren, die, naarmate de hitte langer duurt, dieper en breeder worden. Deze brandende hitte wordt, na dagen en soms na weken te hebben aangehouden, afgewisseld door zware plasregens, zoo als die onder de evennachtslijn zoo menigvuldig, zoo onbegrijpelijk sterk en, dikwerf met weinig tusschenpoozen, vele dagen achtereen vallen kunnen. Dan dringt het regenwater in al die barsten en scheuren, de borstweringen worden daardoor geheel uit hun verband gewerkt, verliezen allen zamenhang, en storten eindelijk geheel of gedeeltelijk in. Hierdoor wordt een kostbaar onderhoud vereischt; doch, ten gevolge van het gewone beginsel van zuinigheid, wordt daarvoor doorgaans niet genoeg geld beschikbaar gesteld, waarvan het gevolg is, dat deze sterkten meestal in eenen slechten staat zijn, en wanneer zij, zoo als door instorting der borstwering zoo dikwijls gebeurt, ten deele open liggen, eene zeer gebrekkige verdedigbaarheid hebben, hetgeen zelfs met geld niet altijd dadelijk te verhelpen is.

Ook laat de staat zoowel der militaire als der civiele gebouwen op deze posten, tot welke laatste de gouvernements-pakhuizen en de woningen van de administrateurs der distrikten behooren, gewoonlijk veel te wenschen over. Deze gebouwen zijn genoegzaam allen van hout en met *atap* van *nipa* gedekt. Dat zulke gebouwen op den duur veel herstelling vereischen, spreekt van zelve, vooral ook doordien het timmerhout op Banka niet door deugdzaamheid

uitmunt, en bovendien de witte mieren, die men bijna overal op dit eiland aantreft, voor gebouwen van hout zeer schadelijk zijn, terwijl de daken van *atap* niet veel langer dan twee jaren in goeden staat blijven, en dus dikwerf moeten worden vernieuwd. Wordt nu op het onderhoud dezer gebouwen, dat zeer kostbaar is, bezuinigd, zoo als doorgaans het geval is, dan worden zij lek, er heeft inwatering plaats, de slechte staat van zulk een gebouw neemt hand over hand toe, en, na weinige jaren, doet zich reeds de noodzakelijkheid gevoelen eener geheele vernieuwing. Bovendien zijn de gouvernements-eigendommen, wanneer het magazijnen betreft, aan bederf blootgesteld, terwijl de slechte staat der kazernen nadeelig is voor de gezondheid, en het tijdelijk welzijn van den soldaat, wiens lot hier, althans dat van den Europeaan, bovendien niet benijdenswaardig is.

Een groot nadeel van houten gebouwen met *atap* gedekt, een nadeel dat ieder wel in het oog moet vallen, is het gevaar van brand waaraan ze zijn blootgesteld. Wanneer in eene redoute zoo als die op Banka, waarin de gebouwen natuurlijk nog al op elkâar gedrongen staan, brand ontstond en de overhand kreeg, zou geen blusschen mogelijk wezen. Niet een der gebouwen zoude overblijven, en, behalve de schade die daaruit onmiddelijk zoude voortvloeijen, zoude men door het verlies van het pakhuis met den voorraad rijst in groote ongelegenheid komen, dewijl daardoor gebrek aan voeding voor de Chinesche mijnwerkers zou ontstaan; een gebrek waarin niet altoos spoedig voorzien kan worden, en dat ernstige gevolgen zoude kunnen na zich slepen. En hoe ligt toch kan brand door toeval of door onvoorzigtigheid ontstaan, en met hoeveel gemak kan

niet één enkele kwaadwillige dien opzettelijk stichten. Immers op bladz. 51 hebben wij, in het verhaal van een *amokh* te Soengei-leat gezien, hoeveel kwaad één enkel mensch doen kan, wanneer hij zijn eigen leven wil ten offer brengen? Maar hoe veel meer kwaad dan de moordenaar te Soengei-leat zou een kwaadwillige niet kunnen doen door brandstichting, en dat zonder het minste gevaar voor zijn leven. Het is waar, sedert ruim 30 jaren dat Banka eene Nederlandsche bezitting uitmaakt, heeft geen der posten zulk een onheil getroffen, maar daarin vinde ik geene zekerheid, dat het voortaan niet gebeuren zal, en eene zorgelooze gerustheid ten deze komt mij onverantwoordelijk voor.

De gebouwen op onderscheidene posten zoo wel als de borstweringen van steen te bouwen, zoude denkelijk te groote uitgaven vorderen, omdat op Banka, zoo als men beweert, geen geschikte grond om steenen te bakken voorhanden is, en hun aanvoer van elders, bij voorbeeld van Palembang, waar vele en goede metselsteenen gebakken worden, te kostbaar zoude zijn (*). Maar ik ben op het denkbeeld gekomen, om in deze aangelegenheid, zonder zulke aanzienlijke kosten, verbetering aan te brengen, namelijk door de gebouwen en borstweringen te bouwen van leem (*en pisé*), even als de Chinezen dit op Banka doen, en zoo als bijna het geheele Chinesche kamp te Muntok gebouwd is.

Tot dat einde bereidt men eene specie van de okergele

(*) Ik meen mij te herinneren, dat de prijs der Palembangsche metselsteenen te Muntok doorgaans *f* 30,00 was voor 1000 stuks. Voor groote partijen, bij voorbeeld bij geheele ladingen van groote praauwen of schoeners, zouden waarschijnlijk lagere prijzen te bedingen zijn.

leemaarde, die, zooals op bladz. 14 gezegd is, over het geheele eiland gevonden wordt, met kalk en zand vermengd. Deze drie bestanddeelen worden in eene bepaalde verhouding (*) goed dooreengemengd, en daarna gedroogd.

Gaat men tot het gebruik over, dan worden lange houten bakken zonder bodems, ongeveer 1½ voet hoog en zoo breed als men de muur dik wil maken, (gewoonlijk 1 voet) langzamerhand met deze specie gevuld, die daarin met houten stampers vast wordt aangestampt, terwijl met dit vullen en aanstampen wordt aangehouden, tot dat de bak vol is. Op dezelfde wijze gaat men voort, zulke bakken, naarmate der vereischte lengte en hoogte van den muur, steeds naast en op elkander plaatsende, waarbij moet worden in acht genomen, dat de hoogere bak steeds boven op de voeg van twee lagere bakken geplaatst wordt, even als bij het metselen met gebakken steenen. De kleine openingen, welke deze voegen laten, door de dikte der plank, die het einde van eenen bak sluit, worden met steen digtgemetseld. Deur en vensterkozijnen worden in zulke muren van leem op dezelfde wijze als in steenen muren aangebragt.

De voor bovenvermelde specie benoodigde kalk is op Banka doorgaans tegen redelijken prijs te verkrijgen, daar koraalklippen en banken op de kusten van het eiland me-

(*) Welke verhouding, toen ik Banka verliet, voor de beste gehouden werd, herinner ik mij niet meer. Van deze verhouding hangt de deugdzaamheid der specie, en dus ook de hechtheid van het op te trekken gebouw veelal af, zoo wel als van het behoorlijk aanstampen der specie. Uit zuinigheid gebruiken de Chinezen dikwerf te weinig kalk, waardoor het met die specie gebouwde huis veel minder hechtheid en dus ook minder waarde verkrijgt.

nigvuldig zijn, en uit den koraalsteen goede kalk gebrand kan worden. Aan zand is ook geen gebrek; men moet echter zorgen, geen zand van het zeestrand of dat ziltig is te gebruiken. Bij dikke muren kan men ook eenige klipsteenen in de vermelde houten bakken doen, en deze tusschen het leem vaststampen. Zoo als ik reeds heb aangemerkt, is het Chinesche kamp te Muntok voor het grootste gedeelte op de bedoelde wijze gebouwd; en vermits deze huizen, even als doorgaans de steenen huizen in Indië, worden gepleisterd en aangewit, zoo hebben zij geheel het voorkomen van steenen huizen, en worden door vreemdelingen daarvoor aangezien. Verscheidene dezer huizen hebben eene bovenverdieping, zonder dat men kan bemerken, dat die last te zwaar is; en wanneer de bewerking naar eisch heeft plaats gehad, zijn zoodanig opgetrokken muren, even weinig als steenen, aan scheuren onderhevig, tenzij daartoe bijzondere aanleidingen mogten bestaan, zooals verzakkingen en dergelijken, waaraan ook een steenen muur geen wederstand bieden zou. Het spreekt van zelve, dat ook de muren van leem goede grondslagen vereischen, die op dezelfde wijze, doch van meerdere dikte en op eene diepte die van den staat van den bodem afhangt, van dezelfde specie worden opgetrokken. Vermits de grond op Banka gewoonlijk zeer vast is, bestaat er zelden noodzakelijkheid, om deze funderingen dieper, dan een paar voet beneden den beganen grond aan te leggen.

Op verschillende der distrikts-hoofdplaatsen worden ook huizen van Chinezen aangetroffen, op dezelfde wijze van leem gebouwd; en te Toboali vindt men een fraaije *Teipekkong*, uit die bouwstof zamengesteld.

Om mij van de deugdzaamheid en duurzaamheid dezer

manier van bouwen te overtuigen, heb ik de bouwvallen en overblijfselen bezocht, van de vroegere Chinesche etablissementen te Belo, te Pandjie en te Tampillang, waarvan hierboven op bladz. 16 gesproken is. Te Belo en te Pandjie vindt men van die etablissementen niets meer dan bouwvallen; de tand des tijds heeft daar groote verwoestingen aangerigt. Geheel aan de natuur overgelaten, hebben de boomen en het struikgewas zich er van meester gemaakt, boomstammen en takken zich op vele plaatsen eenen weg dwars door de muren gebaand, en scheuren, verzakkingen en instortingen zijn daarvan het noodwendig gevolg geweest.

Maar in welk eenen vervallen toestand de overblijfselen van deze etablissementen zich ook bevinden mogen, de specie, waaruit de muren zijn zamengesteld, heeft weinig geleden, en overal heeft zij eene voldoende hardheid en vastheid behouden, zoo dat de verwoesting, welke deze etablissementen hebben ondergaan, geenszins behoort te worden toegeschreven aan de bouwstof waaruit zij zijn zamengesteld, maar aan omstandigheden, die, bij gebouwen van goede metselsteenen naar eisch opgetrokken geene andere uitkomst zouden gehad hebben. De overblijfsels van het etablissement te Tampillang vond ik in 1844 in beteren staat; niet doordien aan hun onderhoud iets gedaan was, maar omdat binnen de muren, die een vierkant uitmaken van ongeveer 66 op 100 passen, eene kampong gebouwd is, ten gevolge waarvan hare bewoners het struik- en ander gewas geweerd hebben, zoodat dit zijne gewone verwoestingen niet heeft kunnen aanrigten. De muren van dit vierkant zijn van buiten bijna 12 voet hoog, en, door ophooging van den grond, van binnen eenen voet minder. Deze muren

zijn slechts een voet dik, en ofschoon aan hun onderhoud niets gedaan wordt, en ze steeds aan den invloed van lucht en weder zijn blootgesteld, heb ik er nergens scheuren in gevonden, dan alleen ter plaatse waar op de hoeken zich kleine bastions bevinden, die blijkbaar later zijn aangebragt, daar deze scheuren loodregt van boven naar beneden loopen.

Ook de overblijfselen der huizen, welke binnen die muren van leem gebouwd zijn, waren nergens gescheurd, ofschoon zij door gemis van daken aan lucht en weder zijn blootgesteld, en door het vergaan van al het hout, ook de kozijnen van vensters en deuren ontbraken, zoodat in de openingen alle ondersteuning gemist werd. De goede staat, waarin het overblijfsel van genoemd etablissement in 1820, en dus 24 jaren voordat ik het bezocht, zich bevond, blijkt daaruit, dat toen het den 17den Maart van dat jaar door onze troepen genomen werd, het door de onzen voor een steenen fort werd aangezien.

En toch kan men veilig aannemen, dat de overblijfselen van deze Chinesche etablissementen den ouderdom van eene eeuw bereikt hebben.

Het bouwen van huizen van leem is zeker kostbaarder dan van hout, terwijl de kosten aanmerkelijk verhoogd worden door de dakpannen, waarmede ze gedekt dienen te worden, en die van elders, denkelijk het gemakkelijkste en goedkoopste van Palembang, zullen moeten worden aangevoerd. Bij groote partijen zullen de dakpannen vermoedelijk voor lagere prijzen kunnen verkregen worden. Gebouwen van leem zijn echter, althans op Banka, veel goedkooper dan die van gebakken steen, en de meerdere

kosten boven die van hout zullen weldra worden goedgemaakt door de mindere uitgaven voor het onderhoud, die onbeduidend zullen worden; de gebouwen zullen duurzaam wezen, aan hunne bestemming veel beter voldoen, en het gevaar voor brand zal nagenoeg ophouden te bestaan.

Om nu voor onze versterkte posten op Banka van deze wijze van bouwen het best en goedkoopst partij te trekken, zoude de van eene gracht omgeven borstwering moeten bestaan uit eenen muur van leem, ongeveer 2 voet dik, 6 voet (2 N. ellen) hoog en van schietgaten voorzien. Deze muur, welke een vierkant zou moeten vormen, zoude tevens zooveel mogelijk dienen moeten als wand der kazerne en andere gebouwen, die binnen de versterking geplaatst moeten worden, zoo dat het geheel eene soort van blokhuis zoude uitmaken. Het spreekt van zelve dat het buskruid-magazijntje geheel vrij van deze borstwering zoude moeten te staan komen; en misschien zoude er ook gevaar in kunnen gelegen zijn, om een der wanden van het pakhuis tevens als borstwering te doen dienen, omdat het onraadzaam geacht kan worden, uit zulk een gebouw vuur te geven; maar bij de andere gebouwen zal zulk een bezwaar niet bestaan. De overige muren der kazernen en andere gebouwen behoeven slechts de dikte te hebben van 1 voet. Alleen kan het wenschelijk wezen, om aan die van het pakhuis wat meer dikte te geven, omdat in dit gebouw dikwijls zware lasten moeten geborgen worden.

Zoodanige versterking, die, zoo als de tegenwoordige, over 's hoeks ook circulaire bastions, met kanonnen op cirkelaffuiten (*à pivot*) behoort te hebben, zal tegen elken inlandschen vijand bestand zijn; en alleen te Toboäli zal de naar zee gekeerde borstwering, en te Bato-roessak de

naar de rivier van Marawang gerigte zijde, uit aarde moeten blijven bestaan, omdat men daar kan blootgesteld zijn, aan het kanonvuur van zeerooversvaartuigen.

Na deze aangelegenheid, zoo veel in mijn vermogen was, te hebben onderzocht, heb ik, terwijl ik mij op Banka bevond, aan het militair departement in Indië het voorstel gedaan, om alle posten op Banka, naarmate de vernieuwing van de meeste hunner gebouwen zoude noodig worden, achtereenvolgens op de beschrevene wijze van leem te bouwen. Dit denkbeeld scheen bij gemeld departement nog al bijval te vinden; en thans is men sedert 1846 bezig, te Toboali op deze wijze eene nieuwe sterkte te bouwen, doch, wegens het beloop van het terein, niet in eenen vierkanten vorm. Het is te hopen, dat, wanneer die proef voldoet, ook onze overige etablissementen op Banka, op die wijze zullen worden ingerigt, en dat ook de gouvernements-gebouwen te Muntok, die thans nog ten deele uit hout, met *atap* gedekt, bestaan, naarmate zij vernieuwing vereischen, van leem zullen worden opgebouwd, bijaldien het voortdurend te kostbaar mogt worden geacht, zulks van steen te doen. Te hopen is het, dat, wat deze aangelegenheid aanbetreft, de toekomst niet weder geheel zal worden opgeofferd aan het tegenwoordige; want Banka is toch eene te kostbare bezitting, en geeft te veel voordeel, om geene behoorlijke en goed verdedigbare etablissementen waard geacht te worden, daar waar die noodig zijn.

BIJLAGE.

Uittreksel van eene brochure van den kolonel, voormalig secretaris-generaal bij het Ministerie van kolonien, P. van Swieten, getiteld: **Iets over koloniale aangelegenheden.**

Het denkbeeld om de tinmijnen van Banka te verkoopen is oorspronkelijk van den gewezen Minister J. C. Baud; het werd bij het Ministerie van Koloniën van nieuw opgehaald bij gelegenheid van den indruk, dien de heer Sloet van Oldhuis had verwekt door zijn voorstel tot landverkoop op Java. Ik vatte dat denkbeeld op, en hoe meer ik in hetzelve doordrong, hoe meer het mij vruchtbaar scheen in zijne gevolgen.

Het was de tinveiling van 1847, die den Minister J. C. Baud op het denkbeeld bragt. Men weet tot welke kunstmiddelen men had toevlugt genomen om dezelve op de voor het Gouvernement voordeeligste wijze te doen uitvallen, middelen die aanvankelijk gunstig slaagden, maar die tot uitkomst hadden, dat het Gouvernement in 1848

de Handelmaatschappij als mededingster tegen zich over vond, waardoor hetzelve belet werd eenige noemenswaardige hoeveelheid tin in dat jaar van de hand te zetten.

Deze kunstmiddelen in 1847 aangewend, hadden den handel voor nog erger bevreesd gemaakt en scherpe aanmerkingen van deszelfs zijde uitgelokt; Rotterdamsche kooplieden dienden een rekest in, waardoor de Minister zich gekwetst gevoelde, en het ligt nog in het geheugen, dat hij zich „ten eenenmale als ongehouden beschouwde om eenig bepaald antwoord te geven op de gedane vragen en verzoeken;" een antwoord waardoor de stemming jegens dien staatsman, zeer verbitterd werd.

Deze zwarigheden en verwikkelingen schijnen zijne denkbeelden meer bepaaldelijk op dat punt gerigt te hebben. In September 1847 vindt men de vraag over de gepastheid van den maatregel, om de tinmijnen van Banka te verkoopen, voor het eerst opgeworpen.

Maar die bekwame staatsman, het grootsche en gevolgrijke van zijn denkbeeld - naar het mij voorkomt - over het hoofd ziende, kende daaraan geene andere waarde toe, dan het bezit van een kapitaal dat ons gerust kon stellen voor een eventuël verlies van dat kostbaar, alhoewel weerloos en onverdedigbaar eiland.

De Gouverneur-Generaal schijnt de zaak met belangstelling te hebben opgevat, en heeft ze in November 1847 reeds vrij uitvoerig behandeld; hij beschouwt de aangelegenheid echter ook uitsluitend uit het oogpunt van den Minister J. C. Baud. Bij een tweeden brief van December 1847 geeft hij te kennen, dat hij niet aan zijne vroegere belofte kan voldoen, om namelijk het vraagstuk tot rijpheid te brengen, vermits daartoe of eene opening van het

plan aan derden of een persoonlijk onderzoek zou noodig zijn, tot welk laatste de Gouverneur-Generaal zou overgaan, indien de Minister bij zijn plan mogt blijven volharden. Die mededeeling in Februarij 1848 ontvangen, is echter niet beantwoord geworden, vermoedelijk ten gevolge van het aftreden des Ministers.

Om een iegelijk de eere te geven die hem toekomt, moet ik, alvorens verder te gaan, hier aanteekenen, dat het door mij gewijzigd denkbeeld om niet de mijnen geheel te vervreemden, maar dezelve af te staan in erfpacht, van den Gouverneur-Generaal Rochussen afkomstig is: hij wil ze afgestaan hebben voor 99 jaren.

Banka levert jaarlijks tusschen de 60/m en 70/m pikols tin op, hetwelk hier te lande van en met 1840 tot en met 1848 de *netto* middenprijs heeft opgeleverd van *f* 44,50 per pikol (*); zijnde de vracht, assurantie en andere ongelden over die jaren gemiddeld geweest ruim *f* 8 per pikol (**). De kosten van productie-administratie en overvoer naar Java worden geschat op *f* 17 per pikol, zoodat de winst bedraagt *f* 27,50. De tinmijnen van Banka leveren dus aan het Gouvernement eene zuivere inkomst op van nagenoeg *f* 1,800,000.

Ik geloof dat bij de zwarigheid, die men thans ondervindt om geld op eene solide wijze te beleggen, het niet

(*) De hoogste prijs is verkregen in 1846 en wel *f* 58,42 $\frac{1}{4}$ per pikol, de laagste in 1843 *f* 34,97, netto.

(**) In 1841 *f* 10,49 $\frac{3}{4}$, in 1844 slechts *f* 4,91 $\frac{3}{4}$, voorts gedurende de laatste jaren gebleven tusschen de *f* 5 en *f* 6, naar gelang der behaalde prijzen.

moeijelijk zal zijn eene som van *dertig millioen* te bedingen tegen eenen afstand voor eenen geruimen tijd van de Bankasche tinmijnen, vooral wanneer men daarbij de afstand voegt van de geheel maagdelijke mijnen van Billiton, dat eiland van tin, zooals de Gouverneur-Generaal het eigenaardig noemt, alsmede de monopolie van alle tin-exploitatiën in onze Oost-Indische bezittingen. Trouwens, daar beneden zou het niet moeten worden afgestaan, en der maatschappij, die door het hoogste bod eigenares van de mijnen zou zijn geworden, zou men tot voorwaarde kunnen stellen om aan den lande voor elke pikol, die zij boven de 70/m zal exploiteren, een zeker gedeelte van hare winst b. v. een derde te goed te doen.

Wat een handige Minister van financien, aan wien men *ƒ* 30,000,000 ter beschikking geeft, vermag, tot verminde-ring van 's lands schuld en tot verbetering van ons financiewezen, dat heeft in der tijd de Minister van Hall getoond; hij zal daarmede wel met woeker terug halen de schijnbare opoffering van drie tonnen gouds, welke men zich getroost, wanneer men *ƒ* 1,800,000 aan rente stelt tegenover een kapitaal van 30 millioen; en men houde overigens wel in het oog dat ik de opgave van 30 millioen als een minimum beschouw.

Ik zal echter niet langer wijzen op de gunstige gevolgen, die een bekwaam gebruik van zulk een hefboom, op ons Staatscrediet en mitsdien op onze schuldbrieven kan hebben; hoe daardoor het particulier vermogen plotseling in belangrijke mate kan worden vergroot, en hoe de gunstige invloed daarvan, zich over alle deelen van het land, in alle aderen des volks kan doen gevoelen; want andere, naar mijn inzien, meer gewigtige gevolgen, prijzen den maatregel aan.

Ik stel mij voor dat de afstand dezer Bankasche mijnen een nieuw tijdperk aan Indië zal voorbereiden. Leven en bedrijvigheid zullen ontstaan, deskundigen zullen zich daar verspreiden en de plaats vervangen van ambtenaren, zonder technische kennis en zonder andere belangstelling voor de zaak, dan die, welke zij aan hunne pikolgelden ontleenen. Een eerste stap zal gedaan zijn tot de natuurlijke verhouding, dat het Gouvernement, ten behoeve van particulieren, afstand doe van ondernemingen van handel en nijverheid.

Het Gouvernement, dat met deszelfs beperkte middelen ons groot Indisch gebied niet kan omvatten, en dat nogtans, met de wangunst des gierigaards, niet tot welzijn van anderen wil doen strekken, wat het gedwongen is zelf onbenut te laten, zal van stelsel moeten veranderen, en op de buiten-bezittingen moeten toelaten de Europeanen, die er thans evenzeer worden geweerd als op Java, maar waar de Chinezen eigenmagtig nemen wat men aan onze landgenooten zou ontzeggen. Een landgenoot vrage concessie om de goudmijnen van Celebes te ontginnen, men zal honderde bedenkingen opgeven en eindigen met eene weigering; de Chinezen op *Montrado*, *Landak* enz. vragen het niet; zij gaan er heen, delven het goud, en bedreigen ons nog op den hoop toe, wanneer wij eene kleine belastig van hen vergen.

Het wordt naar mijn inzien van hoog belang dat die staat van zaken ophoude; de behoeften van het Vaderland, de geest des tijds, de ontwikkeling der industrie, de uitgebreidheid, welke de stoomvaart reeds algemeen gekregen heeft, en wier uitbreiding in Indië eene dagelijks meer gevoelde behoefte wordt, alles noopt er ons toe om, zoo

veel slechts eenigzins mogelijk is, omver te halen van dien Chineschen muur, door middel van welken wij ons tot dus ver afgezonderd hebben; reeds zijn anderen ons voorgegaan, door het initiatief te nemen van handelingen die wij hadden moeten bedrijven; reeds hebben de Franschen ons toegeroepen „ *faites ou laissez faire à* „ *d'autres* ;" reeds dreigt Brooke ons in onze bezittingen: hij doet in maanden wat wij in halve eeuwen niet verrigten, — hij een particulier!

Volgen wij het voorbeeld van Engeland, laten wij het met deszelfs eigen wapens bestrijden, laten wij aan anderen over waartoe het Gouvernement de middelen niet bezit; roepen wij den particulieren ondernemingsgeest te hulp, opdat bedrijvigheid ontsta daar waar thans niets dan slaapzucht heerscht. Aan het Gouvernement behoort het toch onverschillig te zijn, of de welvaart over deszelfs ingezetenen vloeit met of buiten zijn toedoen: ook het Bestuur deelt in die welvaart, en beter dan het Bestuur het aanwijst, weten in den regel particulieren, eenmaal daartoe opgewekt, hun eigen voordeel te zoeken en te vinden, indien men ze slechts laat begaan en niet tegenwerkt. Geven wij de buiten-bezittingen over, niet alleen aan den koophandel maar ook aan de eigenlijke industrie, die, onder anderen op Borneo, eene weergalooze hoeveelheid en verscheidenheid van delfstoffen zal aantreffen, in eenen schaars gekenden en nergens overtroffen graad van zuiverheid en deugd.

Banka komt mij voor het hoofdkwartier te moeten zijn van het industriële leger, dat den nog schier maagdelijken rijkdom van het delfstoffenrijk onzer Indische bezittingen behoorde te ontginnen. De afstand van de mijnen

van Banka aan eene kompagnie, is daartoe het middel.

Terwijl het voordeel dat uit de ontginning van andere delfstoffelijke schatten kan voortvloeijen, nog zeer hypothetisch kan zijn, is dat van Banka stellig. Men kan schier op een cent na berekenen wat de uitslag eener onderneming, als de door mij voorgestelde, zal wezen; men ziet de mogelijkheid van uitbreiding en dus van meerdere winst, maar van verlies niet, tenzij als een gevolg van opzettelijke onhandigheid.

Industriëlen, met de vereischte kunde uitgerust, zullen wel ras de oogen in het rond slaan; de eischen eener meer volmaakte bewerking van den tinerts, doen misschien van zelf behoeften aan brandstoffen, delfstoffen, werktuigen enz. ontstaan, die nasporingen gebieden; men zal van Banka als uit het midden van een spinnenweb, de draden naar alle zijden spannen; van daar uit, waar zich een kern van deskundigen en industriëlen zal moeten vestigen, zal men met zekere schreden verder gaan. Voortgaande van het bekende tot het bekend gewordene, zal men niets aan het toeval overlaten, maar geheel handelen in den geest van ons volkskarakter, dat niet op het avontuurlijke gesteld is. Industrie lokt bevolking, deze, landbouw, welke beschaving — althans verzachting van de zeden — der inlandsche bevolking in zijn gevolg met zich voert; en aldus houde ik mij overtuigd, dat, wanneer het denkbeeld verwezenlijkt wordt, menig gedeelte van onze buitenbezittingen, en met name van Borneo, binnen 25 jaren geheel van aanzien zal veranderd zijn. Ik noem speciaal Borneo, omdat dit eiland de voor het oogenblik meest bekende, onontgonnen schatten bezit. Maar de nijverheid rust niet; de voordeelen door den eenen behaald,

wekken den ondernemingsgeest van anderen op; de scheepvaart deelt in die algemeene bedrijvigheid, en wat tot dus- ver in eenen doodslaap lag, wordt tot het leven opgewekt.

Vroeger is gezegd dat men op een cent na kan berekenen, wat de uitslag eener overname van de Bankasche tinmijnen zou zijn, dat die berekening wel mede maar niet tegen kan vallen; om zulks aan te toonen heeft men slechts te wijzen op het gebrekkige der tegenwoordige ontginning op Banka.

Men heeft weggeworpen slakken naar Nederland doen overbrengen, en dezelve hebben, hier te lande geanalyseerd, nog eene tingehalte aangewezen, afwisselende tuschen 16 en 29%; deze bevinding aan het Indisch bestuur medegedeeld zijnde, zoo werd van dáár beweerd, dat met de toezending der slakken eene vergissing had plaats gevonden, vermits die slakken waren geweest het overblijfsel eener eerste smelting, welke echter in den regel (vermoedelijk met toevoeging telkens van nieuwen erts) drie malen herhaald wordt. De ontvangen slakken eener beweerde derde smelting leverden nu bij analyse van 33 tot 40% aan metaal op! — Men heeft dan ook industriëlen hier te lande het verzoek zien doen om de weggeworpen slakken op eigen kosten van Banka te mogen wegvoeren, aan het Gouvernement de helft aanbiedende van het metaal dat daaruit hier te lande nog zou worden getrokken. Dit geeft de mate aan van de kwistige wijze waarop de tegenwoordige mijnwerkers van Banka, met den aldaar door de natuur zoo kwistig verspreiden erts omgaan, en van de voordeelen, die te behalen zijn door eene meer wetenschappelijke behandeling der ontginning,

gelijk zulks van eene vennootschap verwacht wordt die haar belang verstaat.

Ik weet het, men beweert dat die slakken der derde smelting nog niet weggeworpen worden, maar door de Chinezen aan de inlanders van Banka worden afgestaan, die het daarin nog aanwezige metaal herleiden en voor den gewonen prijs aan het Gouvernement leveren; maar zulks ontzenuwt volstrekt niet het verwijt eener hoogst gebrekkige behandeling van de delfstof.

En nu zegge men niet, dat het onverschillg kan zijn hoe of de Chinees werkt, vermits hij toch een vooraf bepaalden prijs voor het product ontvangt, want de gebrekkige bewerking schaadt aan de hoeveelheid die men ontvangt, zij draagt bij tot het kostbaar maken der ontginning en tot vergrooting der hopelooze mijnschulden, die reeds berekend worden ruim een millioen te beloopen.

Ik heb, op begeeren van den Minister G. L. Baud, te dezer zake eene meer uitvoerige nota ontworpen, waarin onder anderen meer omstandig getreden wordt in de technische voorwaarden — indien ik het zoo noemen kan — die aan eenen afstand moeten worden verbonden; het thans medegedeeldé is daarvan slechts een uittreksel; het voorstel leidde daarheen om aan de Kamers eene wet voor te dragen waarbij de Minister van Koloniën zou worden geautoriseerd op een bevolen tijdstip, aan de meestbiedenden, onder bepaalde met het Indisch bestuur overeen te komen voorwaarden, en niet beneden een vooraf bij de wet bepaald minimum, de ontginning van alle tinmijnen in Oost-Indië voor een tijdsverloop van een zeker aantal jaren af te staan.

De afstand meende ik aanvankelijk, in navolging van het voorstel des Gouverneurs-Generaals, dat zou moeten

plaats hebben voor 99 jaren; uit eene nadere becijfering, meen ik tot het besluit te mogen komen, dat men zich tot 50 jaren kan bepalen, om de beoogde uitkomst te verkrijgen. Zie hier waarop zij zich grondt:

Indien men aanneemt dat de kompagnie, zich aanvankelijk tevreden stellende met eene rente van 5%, jaarlijks ƒ300,000 afzondert en deze op intrest plaatst, dan zal deze opgehoopte reserve met derzelver rente tegen 5%, na *zeven en dertig* jaren, aan de kompagnie teruggeven het door haar geleverd kapitaal, terwijl, onder overigens gelijke voorwaarden, deze rente aangenomen tegen 4 en 3 ten honderd, respectivelijk in twee en veertig en in negen en veertig ²/₃ jaren het kapitaal terug zal hebben gegeven, zoodat zij, bij eene liquidatie na *vijftig* jaren, hare actien vermoedelijk boven pari zou kunnen inwisselen.

Na ommekomst der *vijftig* jaren, zal het Gouvernement de handeling van nieuw kunnen beginnen, maar op eene ruimere en meer voordeelige schaal, vermits het te verwachten is dat de ontginning en het debiet zich in de handen der kompagnie grootelijks zullen hebben uitgebreid.

Naar mijne meening kan der kompagnie tot voorwaarde gesteld worden het tin in Nederland te verkoopen, en moeten alle onkosten, voortspruitende uit gevraagde uitbreiding van militaire magt en bescherming, ten laste der kompagnie komen.

De Minister meende dat er, ja, nog wel eens aan den Gouverneur-Generaal over geschreven konde worden, maar wezenlijke bijval vond het denkbeeld noch in zijne gesprekken noch in zijne geschriften; de eigenlijke bedenkingen op de nota nedergesteld, komen op de volgende neder:

„ De maatregel is aan bedenking onderhevig, welke

niet uit het oog moet worden verloren. De Chinezen exploiteren thans de tinmijnen; zij erlangen van het Gouvernement voorschotten en verstrekkingen, en leveren het tin tegen bepaalde prijzen in 's lands pakhuizen af. De Chinezen hebben zekere regten op gemelde mijnen, en zijn niet gemakkelijk binnen de palen van orde te houden."

„ De Maatschappij zal administrateuren aanstellen, tegen eene vaste bezoldiging of tegen eene zekere renumeratie per pikol tin die geleverd wordt. In het eerste geval zullen zij de Chinezen bij de verstrekking of betaling te kort doen, en in het tweede geval zullen zij den arbeid die gevorderd wordt kunnen overdrijven."

„ In beide gevallen zijn botsingen te voorzien, welke wel eens zouden kunnen leiden tot eenen staat van zaken, zoo als te Montrado op Borneo wordt aangetroffen, alwaar de Chinezen zich geheel independent hebben gemaakt."

„ Men zal alzoo aanzienlijke inkomsten derven, alvorens nog welligt den koopschat te hebben ontvangen."

Ik durf gelooven dat die bedenkingen weinig steek houdende zullen worden bevonden. Er bestaat geene gegronde reden tot het vermoeden dat de geemploijeerden der kompagnie, de Chinezen eer te kort zullen doen dan de ambtenaren van het Gouvernement, of den arbeid der mijnwerkers zullen overdrijven.

Het Gouvernement volgt in de betaling der ambtenaren de twee stelsels die door den gewezen Minister aangewezen zijn; zij worden namelijk bezoldigd en ontvangen bovendien zekere indemniteit in verhouding tot het geleverde; hier bestaat dus niet één gevaar, maar de beiden te gelijk, en nogtans heeft men van geene botsingen vernomen, die daaruit zouden zijn voortgevloeid.

Eene maatschappij of een particulier is voorzigtiger in de keuze der geëmploijeerden dan het Gouvernement. Waar hoort men dat geëmploijeerden der Handelmaatschappij, der maatschappijen voor de exploitatie van spoorwegen en andere ondernemingen, zich schuldig hebben gemaakt aan de misdrijven, die slechts al te vaak in Gouvernements dienst plaats vinden. Eene particuliere onderneming zal - dit is te hopen - deskundigen tot geëmploijeerden aanstellen, zij zullen de Chinezen kunnen leiden, hunne voordeelen vermeerderen en die der onderneming tevens: de Chinees kent te goed zijn eigenbelang om daarover het harnas aan te trekken, vooral wanneer die leiding menschkundig plaats heeft. De Gouvernements ambtenaren, zonder wetenschappelijke kennis, kunnen geen' gunstigen invloed op de ontginning uitoefenen: zij bezitten tot eenige middelen *aansporing* en *dwang*, en deze zijn het juist die kunnen tergen.

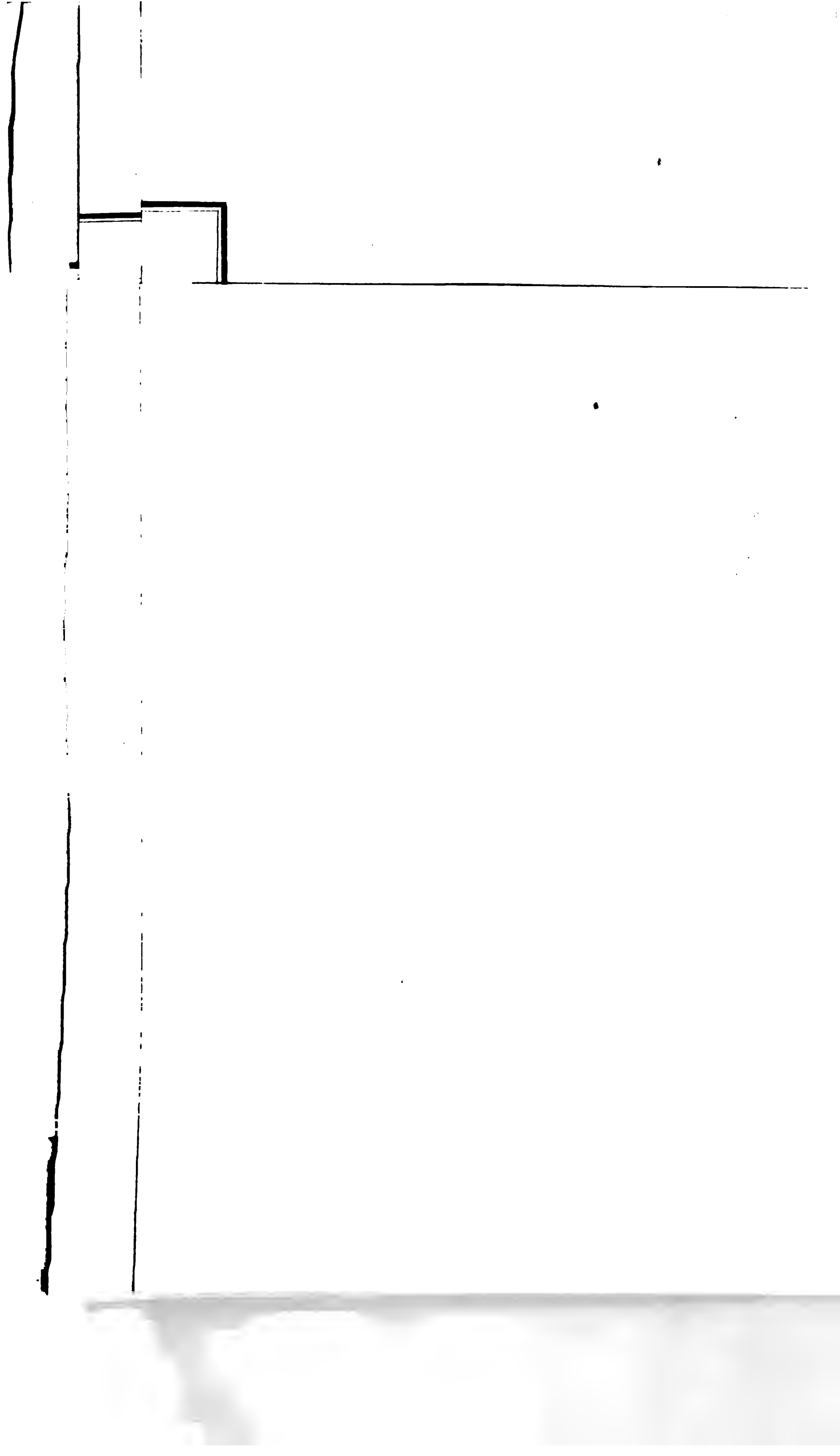
De maatschappij, die wij op het oog hebben, zal zich stellen in de plaats van het Gouvernement, zij zal de regten van de Chinezen moeten eerbiedigen, dat kan vooraf bepaald worden, maar haar eigenbelang brengt het ten overvloede mede. Bij nieuwe ontginningen die zij aanvangt, kan zij nieuwe maatregelen nemen, en daartoe behoeft zij juist geene Chinezen te bezigen; zij kan elders arbeiders zoeken en opleiden, die zich meer handelbaar betoonen dan men beweert dat Chinezen het zijn, alhoewel te Singapore, waar zich geene militaire magt bevindt, over derzelver onhandelbaarheid niet geklaagd wordt.

Het Gouvernement kan geene inkomst derven, want de huurschat zal voldaan zijn bij de aanvaarding der mijnen; het belang der onderneming brengt mede, om de ontginning haren geregelden gang te doen gaan.

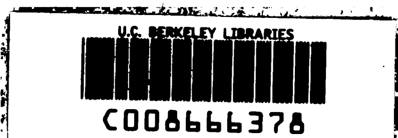
Men heeft uit de regelen, die hier vooraf zijn gegaan, vermoedelijk reeds afgeleid dat ik mij niet ontveins, dat er nog veel in- en voor de kolonie kan worden gedaan; als ambtenaar, en zoolang ik daarop regtstreekschen invloed ten goede meende te kunnen uitoefenen, heb ik het betamelijk geacht mijne zienswijze niet naar buiten te doen kennen: thans, nu ik dat middel niet meer heb, nu mijne nota zelfs niet in het Archief berust, en onbeacht door den Minister E. B. van den Bosch is over het hoofd gezien, meen ik wederom pligtmatig te handelen, door de gepastheid van het voorstel aan het oordeel van het publiek te onderwerpen.

En te dezer gelegenheid kan ik niet voorbijgaan aan te teekenen, dat toen de behandeling van het nieuwe kapitalisatie- en consignatie-contract te berde werd gebragt, ik den Minister E. B. van den Bosch opmerkzaam maakte op het gerezen denkbeeld, om de Indische tinmijnen voor eenen geruimen tijd te verpachten, en op den twijfel die bij mij bestond, of bij eene mogelijke meer algemeene beäming van het denkbeeld, het niet nuttig zoude zijn, te dezer zake eenige reserve te stipuleren. Hierop antwoordde mij Zijne Excellentie blootelijk: dat hij een tegenstander was van den verkoop van landen op Java, *en mitsdien ook van de verpachting der tinmijnen op Banka.*

—§—

INHOUD.

U.C. BERKELEY LIBRARIES
C008666378

